

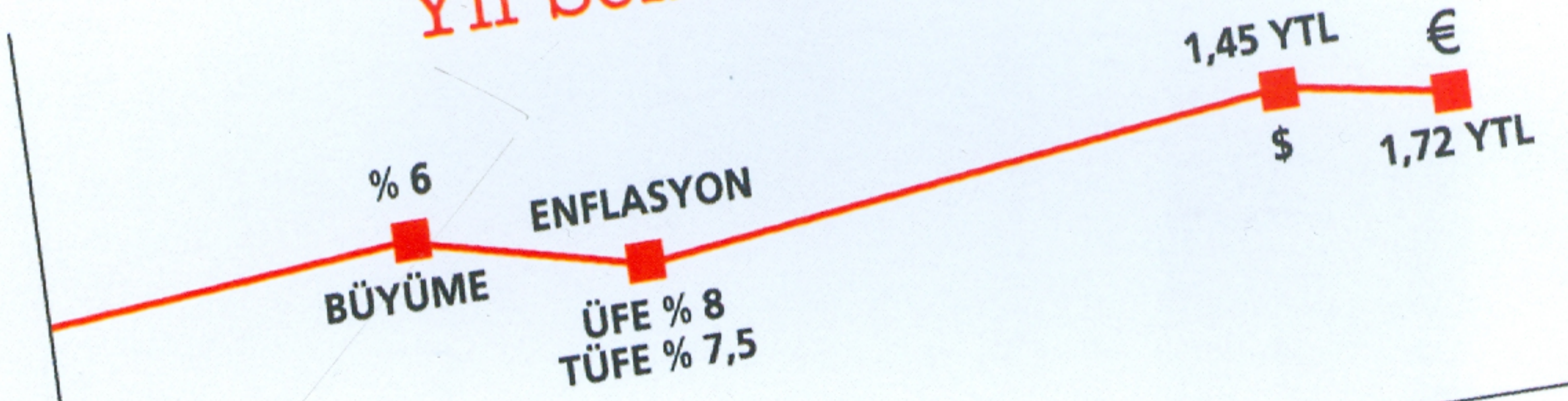

Araştırma Raporları

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

15yıl

Yıl Sonu Tahminleri

TÜRKİYE Ekonomisi

2005

HAZİRAN 2005

* 2004 YILI DEĞERLENDİRMESİ

* 2005 - YARI YIL DEĞERLENDİRMESİ VE BEKLENTİLER

* EKONOMİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ İÇİN

MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu Rapor MÜSİAD
Araştırmalar ve Yayın Komisyonu yönetiminde
MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu tarafından
hazırlanmıştır.

Editör

Doç. Dr. İbrahim Öztürk

Yayına Hazırlık ve Baskı

Bilge Matbaacılık A.Ş.

Merkezefendi Mah. Yılanlı Ayazma Sk. Örme İşhanı No. 8 Kat.1

Davutpaşa - Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel.:(0 212) 483 15 16 Faks :(0 212) 483 30 55

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul / Haziran 2005

ISBN

975-7215-60-0

2005 Türkiye Ekonomisi Raporu'nun
basımına katkıları sebebiyle

** İnşaat ve Yapı Malzemeleri Sektör Kurulu*

** Kimya - Maden ve Metal Sektör Kurulu*

** Tekstil ve Deri Sektör Kurulu*

Yönetim Kurulu Üyelerine teşekkür ederiz.

HAZİRAN 2005

* 2004 YILI DEĞERLENDİRMESİ

* 2005 - YARI YIL DEĞERLENDİRMESİ VE BEKLENTİLER

* EKONOMİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ İÇİN

MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Mecidiye Caddesi No: 7/50 34387 Mecidiyeköy- İSTANBUL Tel: (90 212) 213 61 00 (Pbx) Faks: (90 212) 213 78 90 - 216 01 42 e.mail : musiad @ musiad.org.tr www.musiad.org.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
1. BÖLÜM: MİLLİ GELİR	4
1.1. BÜYÜMENİN NİTELİĞİ VE KAYNAKLARI	4
1.2. ÜRETİM	10
2. BÖLÜM: KAMU MALİYESİNDEKİ GELİŞMELER	17
2.1. BÜTÇE PERFORMANSI	17
2.2. HAZİNE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI	21
2.3. KAMU BORÇ STOKUNDAKİ GELİŞMELER	21
2.3.1. Borçluluk Yükünde Gelişmeler	21
2.3.2. Miktar Bazında Borç Stokundaki Gelişmeler	23
2.3.3. Borç Servisi Yüğü	24
2.3.4. Borçlanma Stratejisi	25
2.3.5. Borçlanma Maliyeti	26
2.3.6. Dezenflasyon Ortamında Sabit Faizli ve Uzun Vadeli Borçlanma	27
2.4. SONUÇ	29
3. BÖLÜM: PARA POLİTİKASI	30
3.1. MERKEZ BANKASI POLİTİKALARI	30
3.2. PARA ARZI	31
3.3. MEVDUAT VE KREDİ GELİŞMELERİ	32
3.4. BAŞLICA FİNANSAL ARAÇLARIN GETİRİSİ	32
4. BÖLÜM: FİYATLARDAKİ GELİŞMELER	35
4.1. TEFE'DEKİ GELİŞMELER	35
4.1.1. TEFE'deki Düşüşün Arkasındaki Faktörler	36
4.1.2. Kamu Kesimi Enflasyonu	37
4.1.3. Talep ve Enflasyonundaki Gelişmeler	37
4.1.4. Hizmetler Ve Mal Sektöründe Fiyat Hareketleri	38
4.2. TEFE'DEKİ GELİŞMELER	39
5. BÖLÜM: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	41
5.1. 2004 YILINDA DÜNYA KONJONKTÜRÜ VE 2005 YILI BEKLENTİLERİ	41
ANALİZ: PETROL PİYASASINDAKİ GELİŞMELER VE BEKLENTİLER	43
5.2. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER	46
5.3. ÖDEMELER DENGESİ AÇIĞININ FİNANSMANI	53
5.3.1. Sermaye Hareketleri	54
5.3.2. Krediler	54
5.3.3. Dış Borçlar	55
6. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME	56
6.1. EKONOMİDE 2004: İSTİKRAR, BÜYÜME VE İYİMSERLİK	56
6.1.1. Fiyat İstikrarı	57
6.1.2. Büyümenin Kaynakları	57
6.1.3. Büyümede Özel Sektörün Rolü	57
6.1.4 Verimlilik	57
6.1.5 Dış Ticaret	57
6.1.6. Bütçe Performansı	58
6.1.7. Kamu Borç Stoku	58
6.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN YAN ETKİLERİ VE BUNLARIN GİDERİLMESİ	58
6.2.1 İşsizlik	59
6.2.2 Gelir Dağılımı Adaletsizliği	59

6.2.3 Nitelikli Ara Kademe Personel Açığı	59
6.2.4 Eğitim Reformu	60
6.2.5 Cari Açık	60
6.2.6 Reel Sektörde Durgunluk	61
6.3 EKONOMİDE YENİDEN YAPILANMANIN DERİNLEŞTİRİLMESİ	62
6.3.1. IMF ile 19. Yeni Stand-by Anlaşması ve MÜSİAD'ın Değerlendirmesi	62
6.3.2. Ekonomi Politikalarının Tek Boyutlu Olmaktan Çıkarılması Gereği	63
6.3.3. Kamunun Yeniden Yapılandırılması: Yeni Paradigma "Hak-Özgürlük-Kalite"	63
6.3.4. Mikro Düzeyde Reformların Derinleştirilmesi	63
6.3.5. Reformlarda Kararlılık	64
6.3.6. Mukayeseli Üstünlüklerin Yeniden Tanımlanması	64
6.3.7. İstikrarın Muhafazası	64
6.3.8. Kamu Maliyesi	64
6.3.9. Özelleştirme	65
6.3.10. Tarımsal Dönüşüm	65
6.3.11. GAP Projesi	65
7. BÖLÜM: EKONOMİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ İÇİN MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	66
7.1. KAMU FİNANSMANI VE MALİYE POLİTİKASI	66
7.1.1. Yeni (19.) "Stand-By Anlaşması" ve Kamu Finansman Performansı	66
7.1.2. Alternatif Kamu Finansman Araçları	67
7.2. PARA POLİTİKASI	69
7.3. FİNANS SİSTEMİ	69
7.3.1. TL'den altı "Sıfır Atma" Başarısı	69
7.3.2. Günlük Repoya Son Verilmesi	69
7.3.3. Taksitli Kredi Kartı Uygulamalarının Sınırlandırılması	69
7.3.4. Bankacılıkta Yabancı Sermayenin Ağırlıklı Konuma Getirilmemesi	70
7.3.5. Bankaların Sermaye Yapılarının Güçlendirilmesi	70
7.3.6. Basel-II'ye Hazırlıkların Hızlandırılması	70
7.3.7. TMSF yerine Yeni Mevduat Güvence Sistemi	70
7.3.8. Kamu Zararına Neden Olanların Yasal Takibi	70
7.3.9. ÖFK'lar için Farklı Bir Sermaye Yeterlilik Oranı	71
7.3.10. Resmi Kurumların ve KİT'lerin Mevduatlarını	71
7.3.11. Aracılık Maliyetleri	71
7.3.12. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin (BSMV) kaldırılması	71
7.3.13. Özel sektörün dövizdeki açık pozisyonuna sınırlama getirilmesi	71
7.4 ÖZELLEŞTİRME	71
7.4.1. Özelleştirmede MÜSİAD Perspektifi	71
7.4.2. Stratejik İşletmelerin Özelleştirilmesinde Önce Etkin Özerkleştirme	72
7.4.3. Özelleştirmenin Özel Tekellere Neden Olmaması	72
7.4.4. Özelleştirme yaparken teklif veren firmaların ortaklık yapısına dikkat edilmeli	72
7.4.5. Kamu Bankaları olan Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Vakıfbank	73
7.4.6. Hazine Arazilerinin Satışı	73
7.4.7. Enerji Sektöründe Özelleştirme	73
7.5. VERGİ REFORMU TEDBİRLERİ	73
7.5.1. Gelir İdaresinin Yapılandırılması	73
7.5.2. Vergi Denetimi	74
7.5.3. Gelir Vergisi ve Mükelleflik	74
7.5.4. Kurumlar ve Gelir Vergisi Oranları	74
7.5.5. Menkul Kıymet Ticaretine Stopaj Uygulamasında Kararlılık Şart	74
7.5.6. İstihdam Vergileri ve Kayıt Dışı Ekonomi	75
7.5.7. Genel KDV Oranları	75
7.5.8. KDV Kanunundaki Sorumluluk Maddesi	75
7.5.9. VUK'da "Sahte Belge" Düzenlemesi	76
7.5.10. Enflasyonist süreç ortadan kalktığı için geçici vergi uygulaması kaldırılmalıdır	76
7.5.11. Geçici Vergi Dönemlerinin Uzatılması	76
7.5.12. Aylık KDV, Stopaj ve Damga Vergisi Beyannamelerinin birleştirilmesi	76

7.5.13. SSK ve Bağ-Kur Primlerinin Vergi Dairesince Tahsilatı	77
7.5.14. Genel Bütçeye Dahil Dairelerde Çalışanların Ücretlerinin Net Ödenmesi	77
7.5.15. Damga Vergisi ve BSMV'nin Kaldırılması	77
7.5.16. Vadelî İthalat	77
7.5.17. KOBİ Kredilerinin BSMV ve Damga Vergisinden Muafiyeti	77
7.5.18. OSB Benzeri Kayıtcı Sektörlerin ve Bölgelerin Oluşturulması	78
7.6. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK	78
7.6.1. Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü	78
7.6.2. İstihdam Artışı Beklentisi	79
7.6.3. Dış Kaynaklı Büyüme, Rekabetçilik ve IMF Perspektifi	79
7.6.4. İstihdamın İşverene Maliyeti	80
7.7. SEKTÖREL VE BÖLGESEL DENGESİZLİKLERE YÖNELİK TEŞVİKLER	81
7.7.1. Teşvikin Gerekçeleri	82
7.7.2. Teşvikin Mali ve Teknik Boyutu	82
7.7.3. Teşvikte Rasyonellik ve Etkinlik	82
7.7.4. Disiplin ve Kontrol	84
7.8. YATIRIM VE ÜRETİME YÖNELİK ÖNERİLER	85
7.9. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ	86
7.10. KOBİ'LER VE KOSGEB İÇİN ÖNERİLER	87
7.11. BÜROKRASİNİN ETKİNLEŞTİRİLMESİ ÖNERİLERİ	89
7.12. SOSYAL GÜVENLİĞİN YAPILANDIRILMASI	89
7.12.1. Devlet Politikalarında Tutarlılığın Tesisi	89
7.12.2. Kayıtdışının Önlenmesi	90
7.12.3. Prim Tahsilatının Başarılması	91
7.12.4. Sosyal Güvenlik Sistemi Finansman Açığının Önlenmesi	91
7.12.5. Otomasyona Geçişin Gerçekleşmesi, E-Bildirge Projesinin Uygulanması	92
7.12.6. SSK ve BAĞ-KUR'da Rasyonel ve Etkin Denetimin Yapılması	92
7.12.7. Genel Sağlık Sigortasının Uygulanmasına Geçilmesi	92
7.12.8. Sosyal Güvenlik Norm Birliğinin Sağlanması	92
7.12.9. SSK, Bağ-Kur ve TC Emekli Sandığı'nın Tek Çatıda Toplanması	93
7.12.10. Sosyal Güvenlik Harcamalarına Yönelik Fon Payının Artırılması	93
7.12.11. Sigortalı Bildiriminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılması	93
7.12.12. Ferdin Sosyal Güvenlik Bilincinin Geliştirilmesi	93
7.13. AB-ÜYELİK MÜZAKERELERİ İÇİN ÖNERİLER	94
7.13.1. AB İle Üyelik Müzakere Sürecinde Şeffaflık ve Toplumsal Mutabakat Gereği	94
7.13.2. Müzakere Sürecinin Psikolojik ve Stratejik Arka Planı	95
7.13.3. AB'nin Geleceği Konusundaki Belirsizlikler	96

TABLolar

EKONOMİK GÖSTERGELER	2
MÜSİAD'IN 2005 YIL SONU TAHMİNLERİ	3
1. BÖLÜM Tablo-1: Sektörel Büyüme Hızları (Bir önceki yılın aynı dönemine göre %)	5
Tablo-2: Talep Unsurlarındaki Gelişmeler (Bir önceki yılın aynı dönemine göre %)	6
Tablo-3: Sanayi Üretiminde Gelişmeler (%)	12
Tablo-4: Nüfus ve İşgücü Durumu	16
2. BÖLÜM Tablo-1: 2004 Yılı Konsolide Bütçe Dengesi	18
Tablo-2: Yıllara Göre Konsolide Bütçedeki Gelişmeler (% Değişim ve GSMH'ya Oran)	19
Tablo-3: Yıllara Göre Başlıca Bütçe Gelir ve Giderlerinin Bütçe Payı (%)	19
Tablo-4: Bütçe Geliri Gerçekleşmeleri (Ocak-Aralık 2004)	20
Tablo-5: 2004 Yılı Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri ve 2005 Programı (Milyon YTL)	20
Tablo-6: Konsolide Bütçe Özeti (Gerçekleşmeler)	21
Tablo-7: Konsolide Bütçe Brüt Borç Stoku ve GSMH İlişkisi	23
Tablo-8: Finansman Programı (Milyar YTL)	25
Tablo-9: İç Borçlanma Hazine İhaleleri ve Faiz Oranı	27

Tablo-10: İç Borç Stokunun Reel Faizi	27
Tablo-11: İç Borç Stokunun Ortalama Vade ve Döviz Yapısı	28
Tablo-12: Borçluya Göre Dış Borç Stoku (Milyon USD)	28
Tablo-13: Konsolide Bütçe Dış Borç Stoku Döviz Yapısı	29
3. BÖLÜM Tablo 1: Para Arzındaki Gelişmeler	31
Tablo-2: Mevduattaki Gelişmeler	32
Tablo-3: Finansal Yatırım Araçlarının Getirisi	33
Tablo-4: Kredi Hareketlerindeki Gelişmeler	33
Tablo-5: Tüketici Kredileri ve Kredi Kartlarındaki Gelişmeler	34
4. BÖLÜM Tablo-1: TÜFE'deki Gelişmeler	35
Tablo-2: Enflasyon'da Alt Kategoriler(Yıllık % değişim)	37
Tablo-3: TEFE ve TÜFE'de Alt Kategorilerin Katkıları (yüzde değişim)	39
Tablo-4: TEFE ve Alt Kalemler (Yıllık % Değişim, 1994=100)	40
5. BÖLÜM Tablo-1: Küresel Ekonomide Büyüme, Ticaret ve Enflasyon	42
Tablo-2: Başlıca Dış Ticaret Verileri, Milyon Dolar	46
Tablo-3: Ödemeler Dengesi Analitik Sunum (Milyon Dolar)	47
Tablo-3: Turizm İstatistikleri	47
Tablo-4: Avro, Dolar ve TL Arasındaki Etkileşim (1999-2004)	49
Tablo-5: Başlıca Dış Ticaret Kalemlerindeki Gelişmeler	50
Tablo-6: Girdi Bağımlılığının En Yüksek Olduğu Sektörler ve Konsantrasyon Oranları	51
Tablo-7: Başlıca Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret (Milyon ABD Doları)	52
Tablo-8: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)	52
Tablo-9: İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)	53
Tablo-10: 2004 Yılı Cari Açığının Finansmanı (Milyon \$)	54
7. BÖLÜM Tablo-1: Yeni Asgari Ücret, Kesintiler ve Maliyet (YTL)	80

ŞEKİLLER

1. BÖLÜM Şekil-1: Ekonomide Yıllara Göre Büyüme Hızları	4
Şekil-2: Sanayi Üretim Endeksi	11
Şekil-3: Kapasite Kullanım Oranları	13
Şekil-4: Teşviklerin Bölgesel Dağılımı	14
2. BÖLÜM Şekil-1: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri ve Bütçe Açığının GSMH ' ya Oranları	18
Şekil-2: Kamu Net Borç Stoku ve GSMH Büyüklüklerindeki Gelişmeler (Milyon YTL)	22
Şekil-3: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH'ya Oranı)	22
Şekil-4: Toplam Net Kamu Borç Stokundaki Gelişmeler	24
Şekil-5: Piyasalardan Yapılan Borçlanmanın Ağırlıklı Vadesi	26
Şekil-6: İskontolu TL İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Maliyeti	26
4. BÖLÜM Şekil-1: TEFE ve TÜFE'deki Gelişmeler	36
Şekil-2: Verimlilik ve Enflasyon	36
Şekil-3: Alt Gruplar İtibariyle Enflasyon	38
5. BÖLÜM Şekil-1: Büyüme, Cari Açık ve Cari Açığın Milli Gelirine Oranı	48
Şekil-2: İhracatın Kompozisyonunda Değişimler	49
7. BÖLÜM Şekil-1: Üretim-Verimlilik-Ücret Gelişmeleri	79

ÖNSÖZ

Dr. Ömer BOLAT
Genel Başkan

Ülkemizde siyaset, akademi ve iş dünyası alanındaki karar vericiler tarafından büyük bir ilgiyle beklenen ve takip edilen MÜSİAD'ın "Türkiye Ekonomisi -2005" Raporu'nu yayınlamaktan memnuniyet duyuyoruz. Bu raporumuzda 2004 yılının kapsamlı bir ekonomik tahlili yanında, 2005-yarı yıl değerlendirmesi ve yıl sonu beklentileri - tahminleri, ayrıca ekonominin güçlendirilmesi yolunda MÜSİAD'ın çözüm önerileri yer almaktadır.

Türkiye'de ekonomik alanda ikili bir yapı giderek belirginleşmeye başlamıştır. Makro göstergelerde son 3 yıldır hızlı bir toparlanma ve yeniden yapılanmanın izleri belirginleşmektedir. Ekonomik büyümenin son 3 yıldır birikimli % 25 oranında artmış olması, ihracatın yine bu dönemde 2 katına yükselmesi, enflasyonun tek haneli rakama düşürülmesi ve bunun kalıcı olduğu yolunda güçlü işaretlerin olması, faiz oranlarında reel faiz ve Hazine faiz oranlarının hâla yüksek seviyesine karşın 2001 - 2002'ye kıyasla bugün önemli oranda düşürülmüş olması önemli kazanımlardır.

Buna karşın, gerek kamu borç stoku gerekse cari açığın devam ederek yüksek rakamlara ulaşması, son 1 yılda 960 bin yeni istihdam imkanı sağlanmasına rağmen işsiz sayısının düşürülebilmesi, ve 2005 yılının bu ilk yarısında imalatçı KOBİ kesiminden ve esnaftan gelen durgunluk şikayetleri Türkiye ekonomisinde ilginç ve acilen tedbir alınması gereken bir durumu da ortaya çıkarmaktadır. Bir taraftan, küreselleşme ve uluslararası kapitalizm rüzgarları Türkiye'ye ulaşarak büyük sermayenin daha da büyüdüğü ve rekabetin giderek sınırlandığı, ayrıca üretim ekonomisi gerilerken finans sektörünün ön plana çıktığı bir yapıyı zorlamaktadır. Diğer taraftan, 30 yılı aşkın bir süre yüksek enflasyon süreci ile verimsiz ama fiktif yüksek kârlara alışmış üretici - satıcı aktörler tek haneli düşük enflasyon dönemi ile gelen yoğun rekabet - düşük kâr veya kârsızlık ortamına uyum sağlamada, rekabette ayakta kalmada güçlük çekmektedirler. Özellikle bu süreçte KOBİ'lerin zorlandığı görülmektedir.

MÜSİAD olarak, bu çerçevede ekonominin güçlendirilmesi yolundaki çözüm önerilerimizi bu raporumuzda kapsamlı olarak açıklıyoruz. Bugün artık ekonomide, siyasette, sosyal alanda ve dış politikada yeniden yapılanma süreci devam etmek ve başarılmak zorundadır. Özel sektörde, kamuda, kısaca her alanda etkinliğin - verimliliğin - tasarrufların artırılması gerekir. Ekonomide en hakiki teşvik, siyasi istikrar ve ekonomik istikrar ortamının devam ettirilmesidir. Son zamanlarda yapay gündemler ve siyasi alanda istikrarsızlık süreci oluşturma çabalarının yanlış olduğunu, ve halkımızın gerçek gündeminin iş - aş ve özgürlüklerin genişletilmesi olduğunu bir kez daha belirtiyoruz. AB ile üyelik müzakere sürecinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılacak olması Türkiye'nin ekonomik ve siyasi arenasında yeni bir sayfa başlatacaktır. Ancak Avrupa Birliği'ndeki son referandum sonuçları ile bütünleşme ve genişleme çalışmalarına gösterilen direnç, Türkiye'nin müzakere sürecinin uzun, sancılı ve sonu belirsiz bir maraton süreci olarak geçeceğini de açıkça göstermiştir.

MÜSİAD olarak ülkemiz için bugün anahtar hedeflerin 3-İ formülü ile ifade edebileceğimiz "İstikrar, İstihdam, İlerleme (Büyüme)" olması gerektiğine inanıyoruz.

" Türkiye Ekonomisi - 2005 " raporumuzun tüm ilgililer ve ülkemiz için hayırlı ve yararlı olmasını diliyoruz. Bu değerli eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarımıza, Araştırmalar ve Yayın Komisyonu üyelerimize, Ekonomik Danışma Kurulu üyelerimize ve bilhassa editörlüğü üstlenen Doç Dr. İbrahim Öztürk hocamıza en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

EKONOMİK GÖSTERGELER

MİLLİ GELİR	2002	2003	2004	2005	2005 Yılı dönem Açıklama
GSMH Reel Büyüme Hızı (%)	7,9	5,9	9,9	5	Program
GSMH (1978 fiyatlarıyla, Milyar ABD Doları)	180,8	239,2	299	349	Program
Kişi Başı Milli Gelir (ABD Doları)	2598	3383	4175		
Sanayi Üretim Artış Hızı (%) (Toplam Sanayi)	9,4	8,8	9,8	5,9	Ocak - Nisan
İmalat Sanayi Üretim Endeksi (1997=100)	102,5	112,1	123	122	Ocak - Nisan
İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)	76,2	78,5	81,5	78,3	Ocak - Nisan
İşsizlik Oranı	10,2	10,5	10,3	11,7	Yeni Endeks (İlk Çeyrek)
FİYATLAR VE PARA PİYASASI					
Enflasyon (TÜFE %)	29,7	18,4	9,32	8,7	Mayıs sonu
Enflasyon (TEFE %)	30,8	13,9	13,8	5,6 (ÜFE)	
Amerikan Doları (Alış, Yıllık ortalama, YTL)	1.505.840	1.493.068	1,42		
Avro (Alış Yıllık Ortalama, TL)	1.429.766	1.685.301	1,76		
KAMU MALİYESİ					
KONSOLİDE BÜTÇE-Katrilyon TL					
Gelir (Bütçe)	76.400	100.238	109,8	51,1	Ocak-Mayıs
Gider (Bütçe)	115.485	140.053	140,2	54,8	Ocak-Mayıs
Bütçe Açığı	39,085	39,085	30,3	3,7	Ocak-Mayıs
Bütçe Açığı/GSMH (%)	14,5	11,2	7,1	6,7	Program
Net Kamu Borç Stoku ---Milyar ABD Doları	148,5	202,2	235,7	238,1	Nisan
---Milyar YTL.	190,3	262,1	295,9	329,4	Nisan
İç Borç Stoku (Konsolide Bütçe) (Trilyon TL)	149.869	194.386	224,5	232,5	Nisan
İç Borç Faiz Oranı (DİBS, Aylık Ort. Yıllık Bileşik)	58,8	58,1	23,1	17,2	Nisan ayları itibarıyla
İç Borç Stokunun Reel Faizi (%)	34	26	12	11	Nisan
Dış Borç Stoku (Milyar ABD Doları)	130.928	147.264	161,7		
Konsolide Bütçe	57	634	68,5		
Toplam Net Kamu Borç Stoku	78,5	70,4	63,5		
Net İç Borç Stoku/GSMH	56,3	48,3	46		
Net Dış Borç Stoku/GSMH	37,3	22,1	17,5		
Faiz Ödemeleri/GSMH	18,7	16,3	13,4		
Vergi Gelirleri/GSMH		23,6	23,8		
Toplam Gelirler/Toplam Harcamalar		71,4	79,8		
Faiz Harcamaları/Toplam Harcamalar		41,7	37,8		
Faiz Harcamaları/Vergi Gelirleri		69,5	56,9		
Vergi Gelirleri/Toplam Harcamalar		60	66,4		
Vergi Gelirleri/Faiz Dışı Bütçe Harcamaları		103	106,7		
DIŞ DENGİ					
İhracat (Milyar ABD Doları)	36,059	47,253	63,100	23	Nisan
İthalat (Milyar ABD Doları)	51,554	68,808	97,300	35	Nisan
Dış Ticaret Açığı (Milyar ABD Doları)	15,495	21,740	34,4	12	Nisan
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	69,9	68,4	64,7	66,5	Nisan
İhracat/GSMH (%)	19,9	19,8	21,1		
İthalat/GSMH (%)	28,5	29	32,6		
Cari Denge (Milyar ABD Doları)	-1,5	8	15,6	15,4	Program
Cari Açık/GSMH (%)	0,8	2,7	5,4	4,4	Program

MÜSİAD'IN 2005 YIL SONU TAHMİNLERİ

Büyüme:	% 6
Bütçe Açığı:	-15 Milyar YTL
Enflasyon:	
ÜFE:	% 8
TÜFE:	% 7,5
DIŞ DENGİ	
1Dolar (Yıl Sonu):	1,45 YTL
1 Avro (Yıl Sonu):	1,72 YTL
İhracat:	75 milyar dolar
İthalat:	113 milyar dolar
Dış Ticaret Açığı	38 milyar dolar
Cari Açık:	-17 milyar dolar

1. BÖLÜM

MİLLİ GELİR

1.1. BÜYÜMENİN NİTELİĞİ VE KAYNAKLARI

Bilindiği gibi, 2001 yılında yaşanan derin iktisadi krizin ardından 2002'de ihracat, stok yatırımları ve kısmen de kamu harcamalarındaki artış ile başlayan krizden çıkış süreci, 2003 yılında büyüme sürecinin dönemsel dalgalanmalar göstermesine ve bünyesinde ciddi bölgesel ve sektörel dengesizlik göstermesine rağmen sürmüştü. 2003 yılı itibarıyla % 5,9 oranında büyüyen milli gelir, 2004 yılında, özellikle de yılın ilk iki çeyreğinde, ortaya koyduğu performans ile tüm beklentilerin üzerine çıkarak % 9,9 oranında artmıştır. (Şekil-1)

Bu artış oranı ile 2004 yılında en hızlı büyüyen ekonomi konumuna gelen Türkiye'nin milli geliri böylece 300 milyar ABD Dolar seviyesini yaklayarak da bir rekor kırmıştır. Kişi başına milli gelir de 4.200 Doların üzerine çıkmıştır.

Kaynak: TCMB, Nisan, 2005

GSMH, 2004 yılının ilk çeyreğinde % 13,9, ikinci çeyreğinde % 15,7, üçüncü çeyreğinde % 5,7 ve nihayet son çeyrekte de % 6,6 büyümüştür. Gayrisafi yurtiçi hasıla da aynı dönemler itibarıyla % 11,8, % 14,4, % 5,3 ve % 6,3 atmıştır. Böylece 2004 toplamında GSMH, yukarıda da belirtildiği gibi, % 9,9, GSYİH ise % 8,9 büyümüştür.

Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara rağmen 2004 yılı, Irak savaşının oluşturduğu menfi ortamdan nispeten uzak haliyle, dünya ekonomisinin 2003 yılına nispetle daha az sancılı olduğu bir dönem olarak kayda geçmiştir. Böyle bir ortamda Türkiye yılın ilk çeyreğinde önemli bir sıçrayış gerçekleştirmiştir. Bu büyümede en büyük katkı ticaret ve imalat sektörlerinden gelmiştir. Milli hasılanın beşte birini açıklayan toptan ve perakende ticaret ilk çeyrekte % 19,1 büyümüş, milli hasıla içindeki payı % 28 olan imalat sanayindeki büyüme de % 11,5 olmuştur.

İlk çeyrek milli gelir verilerinin harcama kanadında bu dönemde özellikle özel sektöre ait kalemlerde belirgin bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. Yurtiçi hasılanın % 64'ünü ifade eden özel nihai tüketim bu dönemde % 12,4, % 19'luk paya sahip olan özel sektör yatırımları ise % 81'in üzerinde büyümüştür. Bu çeyrekte ihracat önceki ve sonraki dönemlere nispetle daha düşük bir artış kaydetmiş ve % 10,9 oranında büyümüştür. Talep kanadında yaşanan bu yüksek büyüme, tabii olarak ithalat da ciddi bir artışa sebep olmuş, söz konusu artış bu çeyrekte % 31,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. (Tablo-2)

Alt kalemlere bakıldığında, büyüme sürecinin mahiyeti daha belirgin bir hal almaktadır. İç tüketimde ağırlık büyük ölçüde % 48,4 büyümüş olan dayanıklı tüketim mallarında yoğunlaşmıştır. Bu hızlı büyüme oranına tüketim kalemleri içinde sadece % 11,5'luk artışla hizmetler yaklaşabilmektedir. Söz konusu çeyrekte kamu harcamaları düşük de olsa belli bir büyüme göstermiştir.

Tablo-1: Sektörel Büyüme Hızları (Bir önceki yılın aynı dönemine göre %)

	2003	2004	I. Çeyrek	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.
Tarım	-2,5	2,0	2,7	4,3	-1,4	9,1
Sanayi	7,8	9,4	10,4	15,7	7,5	4,0
İmalat	8,6	10,1	11,5	17,1	8,1	3,9
Hizmetler	6,7	10,2	13,3	15,0	6,9	7,0
İnşaat	-9,0	4,6	12,7	6,5	3,9	-0,5
Ticaret	8,1	12,8	17,9	19,7	7,7	8,9
Ulaştırma	8,4	6,8	5,4	12,0	4,3	6,2
İthalat Vergisi	22,6	26,2	38,1	33,2	20,8	15,7
GSYİH	5,8	8,9	11,8	14,4	5,3	6,3
GSMH	5,9	9,9	13,9	15,7	5,7	6,6

Yine bu dönemde özel sektör yatırımlarında büyük bir patlama yaşanmış, 2003 yılında toplam % 20,3 artan söz konusu yatırımlar, ilk çeyrekte % 65,5 oranında büyümüştür. Bu büyüme, daha ziyade makine teçhizat yatırımlarındaki % 92'lik artıştan kaynaklanmıştır.

Türkiye ekonomisi, yılın ikinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre % 14,4 oranında büyümüştür. Yine aynı dönemde GSMH da % 15,7'lik bir büyüme yakalamıştır. Büyümede sağlanan bu performans beklentilerin hayli ötesinde gerçekleşmiş olup olağanüstü addedilmiştir. Bununla birlikte önceki dönemlerde kaydedilen büyümenin dengesiz dağılımı kendini bu çeyrekte de hissettirmiştir (Bkz.Tablo-1).

Üretim tarafından bakıldığında, en hızlı büyümenin (sisteme dışarıdan temin edilen ek bir giriş olduğu için teknik açıdan milli gelir hesaplarının üretim kalemleri arasında geçen ve % 33,2 büyüyen ithalat vergilerini bir kenara konulacak olursa) toptan ve perakende ticaret sektöründe gerçekleştiği görülmektedir. Buradaki katma değer artışı bu çeyrekte % 20,1 oranında gerçekleşmiştir. Bunu imalat sektöründeki % 17,1'lik artış takip etmiştir. Milli gelire kat-

kısı açısından önemli bir başka sektör olarak bilinen ulaştırma ve haberleşmedeki büyüme de ikinci çeyrekte patlama kaydederek % 12 büyümüştür. Yine hizmet sektörünün önemli kollarından serbest mesleklerin katma değerinde de % 13,5'lik bir performans göstermiştir.

Tablo-1 ve 2'den birlikte takip edileceği üzere, özellikle ihracata yönelik sınaî üretimin tetiklediği büyüme, ithalata ve dayanıklı mallara yönelik tüketimin artmasıyla birlikte ticari ve kimi hizmet sektörlerine de yayılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Dış âlemlerle ticaret, ekonominin başlıca büyüme motoru olmuş, bir taraftan ihracata dayalı sektörlerde büyüme tetiklenmiş, diğer yandan da milli gelir içinde ithalatla beslenen kalemler hızla gelişmiştir.

Bununla birlikte özellikle istihdam yoğun tarım, inşaat ve bankacılık gibi kimi hizmet sektörlerinde büyümenin, bu dönemde de oldukça zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Tarım da büyüme oranı bu çeyrekte % 4,3 oranında kalmıştır. Mali kesimde yatay seyir tüm yıl boyunca devam etmiştir. İnşaat sektöründe ise ilk çeyrekte, heyecan uyandıran % 12,7'lik artışın ardından bu çeyrekte kaydedilen % 6,5'luk büyüme sektördeki hareketlenmenin kısa süreli olacağı beklentilerini arttırmıştır. Nitekim yılın geri kalan dönemlerinde seyrin hakikaten de aşağı olduğu görülmüştür. Sonuç itibarıyla tarım, mali kesim ve inşaat sektörlerindeki bu zayıf performans, işsizlikle mücadeleyi oldukça zorlaştırmıştır.

İkinci çeyrekte yaşanan büyümede en ciddi pay yaklaşık % 64 ile özel kesimin nihai tüketim harcamalarına ait olmuştur. Tabiatıyla bu kalemdaki gelişmeler, büyümenin başlıca dinamiklerini oluşturmuştur. 2002 yılının son dönemlerinde yukarı doğru çıkma sinyalleri veren büyüme sürecinin başlarında kimi zaman negatif, kimi zaman da yatay bir performans sergileyen özel kesim nihai tüketim harcamaları, son iki çeyrekte yaşadığı iki haneli büyüme performansını bu dönemde % 18,4 ile yeni bir zirveye taşımıştır. Bu seyir, ilk bakışta sevindirici gözükse de, tüketim harcamalarının özellikle ithal ürünlere yönelmesi sebebiyle endişe verici bir yapı arz etmiş ve halen de etmektedir.

Nitekim gıda, enerji, ulaşım ve haberleşme gibi temel harcama kalemlerinde büyüme ancak cüzi bir artış göstermiştir. Öte yandan dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcama bu çeyrekte % 61'in üzerinde büyümüştür. Keza yarı dayanıklı mal tüketimi yaklaşık % 37, hizmet tüketimi ise % 15,3 artmıştır. Tüketim kalemleri arasındaki bu dengesizlik, esasında ülke içi temel dengesizliklerden birine işaret etmektedir. Özellikle dayanıklı ve yarı dayanıklı mallarda hızlanarak artan ithalat, bu talebin ülke içi üretimle yetinemediğini göstermektedir. Yine bu dengesizlik, özellikle gelir seviyesi düşük kesimlerin harcama imkânlarında belli bir rahatlamının henüz gerçekleşmediğini de ortaya koymaktadır.

Tablo-2: Talep Unsurlarındaki Gelişmeler (Bir önceki yılın aynı dönemine göre %)

	Yıllık		2004			
	2003	2004	I. Çeyrek	II.	III.	IV.
Toplam Tüketim	5,6	9,0	11,6	15,4	5,9	4,7
Kamu	-2,4	0,5	2,6	-7,8	-7,0	11,1
Özel	6,6	10,1	12,4	18,4	7,3	3,6
Sabit Sermaye Yat.	10,0	32,4	57,6	47,4	26,1	11,2
Kamu	-11,5	-4,7	-5,9	-8,7	-10,8	0,9
Özel	20,3	45,5	65,5	63,1	38,9	17,7
Stok Değişimi ⁽¹⁾	3,0	1,1	2,5	1,4	-1,2	2,5
Toplam Y. İçi Nihai Talep	6,5	14,1	19,8	22,9	9,9	6,3
Toplam Yurt İçi Talep	9,3	14,1	20,6	21,4	8,1	8,5
Net Mal ve Hizm. İhr. ⁽¹⁾	-3,1	-4,9	-9,1	-7,7	-2,2	-2,2
Mal ve Hizmet İhracatı	16,0	12,5	10,9	17,2	8,2	14,4
Mal ve Hizmet İthalatı	27,1	24,7	31,3	32,7	16,1	19,6
GSYİH (Harcama)	5,8	9,0	11,8	14,4	5,3	6,3

(1) GSYİH'ya katkı.

Yine Tablo-2 büyümeyi tetikleyen ikinci amilin, daha en baştan beri özel kesim yatırımları olduğunu göstermektedir. İkinci çeyrekte bu kesimin başta makine teçhizat yatırımlarındaki % 85,3'lük artış, sürecin büyük bir hızla devam etmekte olduğunu göstermektedir. Özel kesim bina yatırımları da ilk çeyrekteki çıkışın ardından bu dönem de önemli ölçüde bir artış kaydetmiştir. Neticede özel kesim yatırım harcamaları yılın ilk yarısında % 63,1'lik bir büyüme kaydetmiştir. Bu yatırımların tabiatıyla ithalatı körüklediğini, ancak söz konusu ithalatın ağırlıklı olarak sermaye malı, kısmen de tüketim malı ithalatı olarak gerçekleştiğini vurgulamak gerekir.

Yerli üretimi büyüme sürecinin başından beridir tetikleyen başlıca kalem olan ihracatın da yılın ilk çeyreğindeki kısmi gevşemenin ardından, ikinci çeyrekte % 17,2'lik bir büyüme performansı sergilemiştir. Bu güçlü büyümeye rağmen, ithalatın çok daha hızlı büyümesi (% 32,7), Türkiye'nin dış ticaret açığını menfi derecede etkilemiştir.

Son olarak kamu kesimini değerlendirmek gerekmektedir. Kamu kesimi nihai tüketim harcamaları, maaşlardaki % 1 civarındaki cüzi artışa ve ilk çeyrekte diğer cari harcamalarda yaşanan %5,9'luk artışa rağmen, ikinci çeyrekte % 7,8 gerilemiştir. Faiz harcamaları ve sıkı bütçe politikaları asıl etkisini kamu yatırımlarında göstermiştir. 2000'den beridir gerileyen kamu yatırımlarının 2004'deki seyri fazlaca değişmeden devam etmiştir. İlk çeyrekte % 5,9 gerileyen kamu yatırımları ikinci çeyrekte de % 8,7 daralmıştır. Özellikle kamunun bina inşaatına yönelik yatırımlarında bu daralma süreci çok daha bariz bir şekilde gözlemlenmektedir. İkinci üç aylık dönemde bu kalem % 28'i aşan bir oranda azalmıştır.

2004 yılının ilk yarısında Türkiye ekonomisinin sergilediği bu muazzam çıkışın ardından Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklanan üçüncü çeyrek milli gelir verileri, kamuoyunun beklentilerinin hayli altında çıkmıştır. Daha sonradan dördüncü çeyrekte son şekli verilen verilere göre üçüncü çeyrekte GSMH % 5,7, GSYİH ise % 5,3 oranında artmıştı. İlk açıklandığında bu oranlar sırasıyla % 4,7 ve % 4,5 seviyelerinde idi ve kamuoyunda çeşitli tartışmalara sebep olmuştu. O günlerde büyümenin hız kestiği yönünde çeşitli yorumlar yapılmıştı.

Üçüncü çeyrek için açıklanan veriler bir anlamda ekonominin bir taraftan tabii bir normalleşme sürecine girmiş olduğunu, bununla beraber büyümenin özellikle de 17 Aralık'ta yapılacak olan Avrupa Birliği oylamasına kilitlenerek, bu dönemde gerçekten de büyümenin bir ivme kaybı yaşadığını ifade etmektedir. Zira yılın üçüncü çeyreği normalde ekonominin ivme kazanmaya başladığı bir dönemdir. En kötü zamanlarda dahi, bu aylarda iktisadi faaliyet bir önceki döneme (bahar aylarına) nispetle hemen her zaman büyür. Nitekim bu yılda benzer bir büyüme söz konusu olmuştur. Ancak geçmiş yıllara nispetle 2004 yılının üçüncü çeyrekte ikinci çeyreğe nispetle yaşanan büyüme, geçmiş yılların hayli altında kalmıştır.

Bu durum, sınıî üretim endekslerinden de görülmektedir. Yayınlanmış verilerden sınıî üretimin bir önceki yılın aynı dönemlerine nispetle artmaya devam ettiği, ancak artış ivmesinin büyük ölçüde kesildiği gözlemlenmiştir. Büyümeyi tetikleyen ve toplam imalat sanayinde ağırlığı olan kimi sektörlerde, yaz aylarında üretim endeksinin azaldığı anlaşılmaktadır. Benzer bir durum imalat sanayi eğilim anketinde de yaşanmıştır. Merkez Bankası Reel Kesim Güven Endeksi ve İktisadi Eğilim Anketi de özellikle bu aylarda iç piyasaya yönelik ivmenin zayıfladığına işaret etmiştir.

Büyümenin hız kesmesinin başlıca sebebi, yukarıda da belirtildiği gibi 17 Aralık tarihine odaklanan beklentilerdir. Türkiye'de 17 Aralık'ı müteakip müspet veya menfi muazzam değişiklikler olacağı beklentisi, yaygın bir kanaat olarak yerleşmişti. Neticede beklentiler, karar alıcıların yatırım ve hatta tüketim kararlarını bu tarihten sonrasına ötelemelerine sebep olmuş, bu da, tabii olarak, ekonominin soğumasına sebep olmuştur.

Tüm bunlara rağmen, esasında ekonominin bir normalleşme sürecine girdiği de anlaşılmaktadır. 2003 senesinde yavaş büyüme gösteren kimi sektörlerde üretimin artmaya başladığı, büyüme trendinin bu sektörlerde de sirayet ettiği gözlemlenmiştir.

Üçüncü çeyrekte tarım da %1,4'lük bir daralma yaşanmış, inşaat sektöründe de ilk iki çeyrekte gerçekleşen umut verici büyüme oranlarının hayli altında kalan % 3,9'luk bir büyüme kaydedilmiştir. Bu dönemde toptan ve perakende ticaret de gevşemiş, büyüme oranı bu hareketli sektörde % 8,5'u aşamamıştır. İmalat sanayinin % 8,1 büyüdüğü bu dönemde serbest meslek ve hizmetler de % 4,5 oranında bir artış göstermiştir.

Aynı dönemde özel nihai tüketim de hız kesmiş ve burada büyüme % 7,3 oranında gerçekleşmiştir. Gıda tüketimi üçüncü çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine nispetle hiç artmazken iç talebin başlıca kalemi olan dayanıklı mal tüketimi de bu dönemde % 29'a yakın büyümüştür.

Özel sermaye yatırımlarındaki büyüme de bu dönemde yavaşlamış, makine teçhizat yatırımlarındaki artış hızı % 54'e gerilemiştir. Öte yandan özel kesimin bina inşaat yatırımları ivme kesmemiş ve % 15,7 oranında bir artış sergilemiştir. Yine bu dönemde kamu yatırımlarındaki kanama devam etmiş, söz konusu yatırımlar % 10,8 oranında daralmıştır.

Yukarıda ifade edilen kimi büyüme oranlarının, ilk iki çeyreğe nispetle düşük nispetli olması, bu oranların mutlak değer olarak yine de oldukça büyük olduğu gerçeğini göz ardı etmemizi engellememelidir. Süreç, her ne kadar 17 Aralık gibi ekonomi dışı bir etkene dayalı beklentiler sebebiyle de olsa, esasında bir normalleşme sürecidir. Büyümedeki ivmenin kesilmiş olması ithalat artışında da belli bir durulmaya sebep olmuş ve bu durum dış dengenin aşırı derecede bozulmasını engellemiştir.

Yılın son çeyreği için açıklanan veriler, üçüncü çeyrek için yukarıda takdir ettiğimiz kanaatin hayli yerinde olduğunu göstermiştir. Gerçekten de milli gelir kalemleri içinde yatırım ve dayanıklı mal tüketimi gibi uzun vadeli perspektif gerektiren iktisadi kararların, 17 Aralık sebebiyle gerçekten de ötelendiği, buna karşılık büyüme sürecinin ilk dönemlerinde nispeten yavaş gelişen kimi sektörlerin son çeyrekte belli bir canlanma yaşadıkları görülmektedir. Bu anlamda büyüme süreci ekonominin geneline sirayet etmeye ve tabir yerindeyse normalleşmeye başlamıştır. Ancak bugüne dek büyümeyi sürükleyen sektörlerdeki ani yavaşlama ve hatta gerileme, piyasalarca tepkiyle karşılanmış ve 2005'in ilk çeyreğine yönelik beklentileri menfi yönde etkilemiştir.

Türkiye ekonomisi, son çeyrekte üçüncü çeyrek verilerinin ardından oluşan düşük beklentilerin üzerinde bir performans göstermiştir. GSYİH bu çeyrekte % 6,3, GSMH ise % 6,6 olarak gerçekleşmiştir. Daha birkaç ay önce yılsonu büyüme beklentisi olarak % 5 ile % 6 arası oranları telaffuz eden Merkez Bankası Beklenti Anketi katılımcıları özellikle Eylül'ün ikinci yarısından itibaren % 8'ler seviyesine çıkmışlardı. Yılsonu GSMH büyüme oranı kimi yorumcuya göre hayli iyimser olan bu oranların dahi üzerinde çıktı. Yukarıda da ifade edildiği gibi GSYİH, 2004 toplamında % 8,9, GSMH ise % 9,9 büyümüş ve 2004 yılının en iyi büyüme oranları olarak ilan edilmişlerdir.

Bununla birlikte söz konusu oranlar, kamuoyunda ciddi bir tartışma yaratmıştır. Reel kesimde yaşanan sıkıntıları fazlasıyla bilen iş âlemi ile kimi ekonomistler, özellikle işsizlik verilerinin pek de müspet olmayan yankısının da etkisiyle, söz konusu büyüme verilerini sorgulamışlardır. Büyüme süreci ile reel kesimin yaşadıkları arasında çelişki gözlemlenmekte, bu ise bir kesimi verilerin sıhhatini sorgulamaya itmiştir.

Zaman zaman gündeme getirilen verilerle oynanmış olduğu iddiası ciddiye alınacak nitelikte değildir. Bununla birlikte gerçekte var gibi gözükken çelişkiyi de açıklamak gerekmektedir.

Ancak öncelikle 2004 yılının son çeyreği verilerini incelemek elzem gözüktüyor. Üretim kanadında ilk dikkat çeken sektör imalat sanayidir. İmalat sanayinin bu çeyrekte ciddi anlamda hız kestiği, kötü addedilen üçüncü çeyrekte sağladığı performanstan dahi daha az bir büyüme oranı yakaladığı gözlemlenmektedir. Bu çeyrekte imalat sanayinin, neredeyse iki yıl süren yüksek hızlı üretim ve katma değer artışlarının ardından bu çapta düşük (% 3,9) bir performans, yukarıda bahsi geçen çelişkiyi açıklayan sebeplerden biri gibi durmaktadır. Zira ilk iki çeyreğinde muazzam bir şekilde büyümüş olan ve ülke üretiminin % 25'ini açıklayan bu sektörde yılın son çeyreğinde ortaya çıkan bu durumu yaşayanların, yine aynı dönemde Türkiye'nin dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olarak adlandırılmasına tepkisel yaklaşımları tabiidir.

Yılbaşından itibaren canlanma emareleri gösteren inşaat sektörü de son çeyreği kötü geçiren ikinci sektör olmuştur. Her çeyrekte ivme kaybeden inşaat sektörü büyüme hızı, nihayet bu dönemde % 0,5 daralmıştır.

Bunun dışındaki hemen tüm sektörler son çeyrekte toparlanmışlardır. Toptan ve perakende ticaret bu çeyrekte % 8,1 büyümüş, yine ticaretin bir alt kalemi olan otel ve lokanta hizmetleri bu dönemde % 14,2 artmış ve böylece ticaret ana sektöründe katma değer üretimi son üç ayda bir önceki yılın aynı dönemine göre % 8,9 gelişmiştir. Keza üçüncü çeyrekte % 4,3 büyüyen ulaştırma ve haberleşme sektöründe son çeyrek büyümesi % 6,2 olmuştur.

Ancak son çeyrek katma değer artışında en kayda değer performans bu çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre % 9,1 büyüyen tarım sektöründe görülmektedir. 2003 yılında oldukça kötü bir performans sergileyen ve o yılın son çeyreğinde % 9,6'lık bir daralma kaydeden tarım sektörü, böylece 2004 yılında kısmen toparlanmış, ancak reel bazda tarımsal hasıla, 2002 yılı seviyesini yakalayamamıştır.

Son çeyrek büyüme sürecinde yaşanmaya başlanan değişiklik, milli hesapların tüketim kanadında da belirgindir. Sözgelimi, son çeyreğe kadar özel nihai tüketimin başlıca lokomotifi olan dayanıklı tüketim malı harcamaları, bu dönemde bir önceki yılın aynı dönemine nispetle % 5,7 daralmıştır. Buna karşılık nihai tüketimde yine ağırlıklı paylara sahip olan gıda tüketimi ile hizmetler alt kalemi makul sayılabilecek büyüme oranları kaydetmişlerdir. Daha belirgin bir etki, yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarında gözlemlenmektedir. Önceleri dayanıklı tüketim malları kaleminin hayli gölgesinde kalan bu kalem, ikinci çeyrek büyüme oranının altında kalsa da, gerek üçüncü çeyrekte, gerekse son çeyrekte dikkate değer bir artış göstermiştir. Neticede özel nihai tüketim son çeyrekte ancak % 3,6 büyümüş gözüksede, bu artış dayanıklı tüketim ve enerji - ulaştırma dışındaki kalemler arasında dengeli bir şekilde yayılmıştır.

Bu dönem özel sektör yatırımları da önceki çeyreklerdeki büyüme oranlarının hayli altında kalmakla birlikte belli bir büyüme kaydetmiş, özel sektörün bina yatırımları ivme kesmemiş (% 15,9), ancak makine teçhizat yatırımlarındaki büyüme oranı, önceki dönemlere nispetle hayli zayıf olan % 18,4 seviyesinde kalmıştır. Böylece bu çeyrekte özel sektör sermaye yatırımları % 17,7 oranında büyümüştür. Yine bu çeyrekte ihracat % 14,4 artmış, buna mukabil ithalat da % 19,6 büyümüştür.

Son çeyrekte dikkati çeken bir başka unsur kamunun harcama ve yatırım politikasındaki değişikliklerdir. Ekim - Aralık arasında, muhtemelen 17 Aralık sebebiyle ekonomide yaşanan tıkanmayı hisseden ekonomi yönetimi, bütçede sağlanan performansın da verdiği avantajı değerlendirmiş ve bu dönemde kamu harcamalarını arttırmıştır. Uzunca bir dönemdir, ekonomiden yavaş yavaş çekilmeye başlayan kamu sektörü harcamaları iki yıldır ilk defa büyüme göstermiştir. Bu çeyrekte diğer kamu harcamaları bir önceki yılın aynı dönemine göre % 17,7 artmış ve bu sayede toplam kamu harcamaları da % 11,1'lik bir artış kaydetmiştir. Benzer şekilde kamu yatırımlarında da bir hareketlilik olmuş, kamu bu çeyrekte ciddi bir şekilde makine teçhizat alımına gitmiş ve bina inşaat yatırımlarında süregelen düşüşün ivmesini kesmiştir.

Sonuç itibarıyla 2004 yılı, ilk yarısı itibarıyla 2003 yılında başlayan ivmenin hız kazandığı, üstelik 2003'ün aksine daha önce daralan sektörlerin bile büyümeye başladığı, üçüncü çeyrekte itibaren hem sürecin normalleşmeye başlaması, hem de 17 Aralık tarihinin oluşturduğu erteleme güdüsü ile büyüme süreci ciddi oranda hız kesmiştir. Özellikle uzun vadeli birikim gerektiren yatırım ve harcamalarda yaşanan yavaşlama, son çeyrekte belirgin bir hal almış olmasına rağmen, gerek ihracatın sürükleyici gücünün devam ediyor olması, gerek daha önce nispeten zayıf bir performans gösteren sektörlerin bu çeyrekte atılım yapması, gerekse kamunun özel sektörün çekildiği alanları bilinçli bir şekilde kapatmaya çalışması ile son çeyrek büyüme oranı düşük çıkmamıştır. Böylece yıl toplamı itibarıyla önemli sayılabilecek bir büyüme oranına ulaşılmıştır.

Burada son olarak büyüme ve işsizlik arasında bir çelişki olup olmadığından, ardından da büyüme sürecinin ekonomik amillerce neden gerçek anlamda hissedilmediğinden bahsetmek yerinde olacaktır.

İktisat biliminin temel önergelerinden biri, işsizlik oranı ile büyüme oranının birbiri ile ters bir ilişki içinde seyrettiğini savunur. Hatta 1980'de ölen meşhur iktisatçı Arthur Okun'un adıyla anılan ampirik bir kurala göre (Okun's Law), işsizlik oranı ile büyüme oranı arasında sıkı bir ters ilişki bulunmaktadır. Buna göre, büyüme ortalama seyrin

üzerinde gerçekleşmesi durumunda işsizlik de büyümenin yaklaşık üçte biri kadar bir oranla azalacaktır. Şüphesiz ki, Okun'un ortaya koyduğu ampirik çalışma, özellikle belli işsizlik oranları arasında ve gelişmiş olan ekonomilerde geçerlidir. Ancak yine de işsizlik ile büyüme arasında böyle bir ters ilişkinin olduğu genel kabul gören bir tezdur.

Türkiye'de de, 1988 ile 2001 arası işsizlik ve büyüme verilerini karşılaştırdığımızda iki seri arasında benzer bir ilişkiye şahit olmaktayız. Hakikaten de büyümenin hızlı olduğu dönemlerde işsizlik de hızla azalmış, büyümenin yavaşladığı dönemlerde de artmıştır.

Bununla birlikte 2001 sonrasında bu ilişkinin farklı bir boyuta taşındığını görüyoruz. Özellikle 2001 krizini müteakip işsizlikte yaşanan muazzam artışın ardından 2001 ile 2004 arasında söz konusu ilişkiye belli bir gecikme eklenmiş ve süreç kısmen de hantallaşmıştır. Yani büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki kaybolmamış, ancak mahiyet değiştirmiştir. Nitekim yıllık ortalama işsizlik oranlarını değil, dönemsel değişimleri dikkate alırsak ilişkinin devam ettiğini, ama platform değiştirdiğini daha iyi görebiliyoruz.

Türkiye'de bu dönemden itibaren ciddi bir dönüşümün yaşandığını ileri sürebiliriz. Ülke ekonomisinin, düşük enflasyon platformuna girdiği ve dünya ekonomisi ile entegrasyonun tam anlamıyla hız kazandığı bir dönemde kendi küçük sermayesi ile ağırlıklı olarak ticaret yapan ortalama Türk müteşebbisi ciddi bir çelişki ile karşı karşıyadır. Türkiye'nin geçmiş dönemlerine hâkim olan istikrarsız ortamı ve yine bu sayede oluşan kayıtdışı ekonomi, aslında yerleşik yatırımı benimseyen büyük ölçekli sanayiden ziyade ticari fırsatları değerlendirmek üzere şekillenmiş olan Türk KOBİ'leri ve esnafına ciddi bir rekabet avantajı sağlamıştır. Dış rekabetin girmeye çekindiği ve sermaye temerküzünün zayıf kaldığı bir ekonomide küçük ölçekli esnek yapılar ayakta kalabilmişlerdir.

Ancak Türkiye ekonomisi istikrar kavuştukça, kayıtdışında kalmanın maliyeti arttıkça ve dış kaynaklı sermaye ülke içinde ve dışında ciddi bir rakip olarak temayüz etmeye başladıkça, küçük ölçekli sermayelerin bu esneklik avantajı ortadan kalkacaktır.

Bu çerçevede, reel sektöre yönelik faaliyet gösteren ekonomi yönetimin özellikle de bu geçiş döneminde, ancak her zaman için uzun vadeyi düşünerek KOBİ ve esnafa yönelik bir dönüşüm programı planlamalı ve hayata geçirmelidir.

1.2. ÜRETİM

2004 yılında ancak % 2 büyüyen tarım sektörü, yıl boyunca bir dönemden diğerine (tabii olarak her biri bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırılınca) ciddi dalgalanmalar göstermiştir.

Toplam tarımsal katma değer in % 92'sinden fazlasını ifade eden çiftçilik, hayvancılık ve ilgili sanat kollarında katma değer üretimi, dönemler itibarıyla sırasıyla % 4,2, % 1,5, % -1,5 ve % 8,2 oranlarında büyüme (ve küçülme) kaydetmiştir. İlk çeyrekte % 3,4 artan çiftlik ve hayvancılık üretimine nispetle masraflar da % 1,9 oranında artmış, bu kesimde böylece gayrisafi katma değer artışı % 5,1 olmuş, buna karşın tarım sanatlarında katma değer üretiminde azalma olmuştur. İlk çeyrekte en ciddi üretim artışı % 15 ile meyve üretiminde gerçekleşmiş olup, hububat üretiminin olmadığı bu dönemde kesim içinde üretimin % 64'ünü teşkil eden hayvancılık ise bu dönemde ancak % 1,3 artabilmiştir. Yine bu dönemde ormancılık üretimi % 4,6 daralmış, buna karşılık balıkçılık ürünleri % 2 artış kaydetmiştir.

Çiftlik ve hayvancılık üretimi, ikinci çeyrekte % 1,3 büyümüş, buna karşılık sektörün maliyetleri de % 0,9 artmıştır. Hayvancılığın oranının % 40'a indiği ikinci çeyrekte hububat üretimi % 10'un üzerinde büyümüş, ancak hububat üretimine bağlı olan ot ve saman üretimi ile çiçekçilik dışındaki zirai ürünlerin üretiminde daralmalar yaşanmıştır. Bu dönemde hayvancılık da hemen hiç büyümemiştir. Buna karşılık ormancılık sektöründe üretim % 35, balıkçılıkta ise % 14 artmıştır.

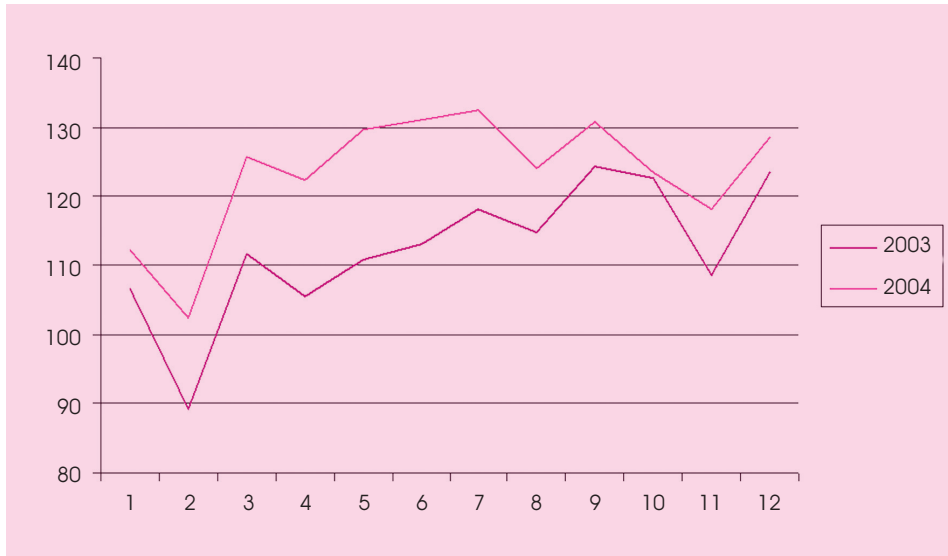
Üçüncü çeyreği ifade eden yaz ayları, % 11'e yakın bir üretim artışı yaşayan hububat ve % 2 büyüyen bakliyat dışında tüm zirai ürünlerde üretimde bir önceki yılın aynı dönemine göre ciddi daralmaların yaşandığı aylar olmuştur. Bu çeyrekte % 14'ü aşan gerileme ile meyve üretimi en belirgin daralmayı yaşamıştır. Öte yandan orman ürünlerinde % 8'lik bir üretim artışı kaydedilmiş, balıkçılıkta da bu artış % 5 civarı olmuştur.

Ormancılığın % 27, balıkçılığın ise % 10'a yakın geliştiği son çeyrek ise neredeyse tüm tarım mahsullerinin üretiminde belli bir artışın yaşandığı bir dönem olmuştur. Hububat üretimi % 15'e yakın, meyve üretiminin % 17'nin üzerinde arttığı bu dönemde çiftçilik üretimi % 8'in üzerinde bir artış kaydetmiştir. Buna karşılık, hayvancılık ürünleri üretiminde bu çeyrekte % 2,6'lık bir azalma yaşanmıştır. Üretimde ciddi artışların yaşandığı bu dönemde masrafların da bir önceki yılın aynı dönemine nispetle % 1,7 azalmış olması, katma değer artışına ciddi anlamda destek olmuştur.

Son çeyreğe rağmen 2004 yılı toplamında hububat (% 11) ve ot-saman üretimi (% 7) dışında üretim artışı yaşanmamış, hayvancılığın da % 0,6 daraldığı bu dönemde çiftçilik ve hayvancılık üretimi, hububat sayesinde ancak % 1 büyümüştür. Bununla birlikte yıl içinde masrafların da ancak % 0,1 artması ile bu kesimin katma değer artışı % 1,3 olabilmektedir. 2004 yılında ormancılıkta üretim artışı toplamda % 15, balıkçılıkta da % 7,7 olmuştur.

Şekil-2'den de görüldüğü üzere, DİE'nin aylık sanayi üretimi endeksi (yeni seri), 2004 yılında 2003 yılındaki seyrinin hep üzerinde gitmiştir. Böylece 12 aylık ortalama üretim artışının % 8,5 olduğu 2003 yılına nispetle toplam sanayi üretiminde ortalama olarak % 9,8'lik bir büyüme yaşanmıştır. Mevsimsel dalgalanmaların her iki yıl içinde büyük ölçüde aynı salınımları göstermeleri, her iki yılda da istikrarın etkinliğini yansıtmaktadır.

2004 yılının ilk çeyreğinde kamu kesimine ait sanayide üretimin % 2'ye yakın azalmasına rağmen, özel sektörün % 15'e ulaşan üretim artışı ile toplam sınaî üretim % 10,6 büyümüştür. Kamu kesimi sınaî üretimin de % 6 arttığı yılın ikinci çeyreğinde ise özel kesim sanayi % 19 genişlemiş ve böylece sektör üretimi % 16'yı geçen bir oranı yakalamıştır. Üçüncü çeyrek ise, sınaî üretim endeksinin 2004 yılı içindeki seyrinin yavaşlamaya başladığı dönemdir. 17 Aralık kararsızlığı ile beslenen bu dönemde özel sektör sınaî üretimi % 11'i aşan bir performans sergilemiş olmasına rağmen, kamuda üretimin yeniden daralmasıyla toplam endeks % 8,5'e gelişmiştir. Sınaî üretimdeki bu ivme kesilmesi, kendisini özellikle son çeyrekte hissettirmiş, bu dönemde endeks özel kesim için ancak % 4,5 gelişebilmektedir. Kamu kesimi sınaî üretimin, son çeyrekte dengeli bir çıkış yaparak % 4 büyüdüğü bu dönemde böylece toplam sınaî üretim endeksi de bir önceki yılın aynı dönemine göre % 4,4 artmıştır.

Şekil-2: Sanayi Üretim Endeksi

Sınai üretim endeksine yukarıda verilerle tanımladığımız 2004 seyrine damgasını vuran hiç şüphesiz, sınai üretim içinde % 85'in üzerinde ağırlığa sahip olan imalat kesimi olmuştur. Üretim içinde payları nispeten az da olsa enerji ve madencilik sektörlerinin seyri nispeten daha farklı olmuştur. Sözgelimi, % 8'in biraz üzerinde bir ağırlığa sahip olan elektrik, gaz ve su sektörü üretimi, dönemsel olarak sırasıyla % 6,5, % 8,4, % 7,0 ve % 5,6 oranlarında büyüyerek daha az salınımlı bir seyir izlemiştir. Öte yandan madencilik üretimi ise ilk çeyrekteki % 9,8 daralmanın ardından diğer üç çeyrekte sırasıyla % 10,0, % 6,9 ve % 7,7 artışlar kaydetmiştir.

Tablo-3'ten takip edileceği üzere, imalat sanayi alt sektörlerine bakacak olursak sektörden sektöre ciddi bir farklılıkla karşılaşmaktayız. Sözgelimi, imalat sektörü içindeki ağırlığı % 10,6 olarak belirlenmiş olan gıda sektöründe üretim endeksi 2004 yılında 12 aylık ortalamalara göre bir önceki seneye nispetle % 1,4 daralmış (üç aylık dönemsel ortalamaya göre ise aynı oranda artmış), yani genel üretim artışına nispetle yatay bir seyir takip etmiştir. Buna karşılık yine hemen hemen aynı ağırlığı haiz kimyevi maddeler imalatında ise 12 aylık ortalamalara göre üretim, bir önceki seneye nispetle % 13 artmış gözükmemektedir. Yüzde onun üzerinde ağırlığı bulunan diğer iki sektörden biri olan tekstilde üretim 12 aylık ortalamalar göre % 4 artmışken, diğeri olan kömür ve petrol ürünleri sektöründe ise aynı kıstaslar çerçevesinde üretim % 5 daralmış gözükmemektedir.

Diğer imalat sanayi alt sektörlerindeki üretim gelişmelerini ilgili tablodan takip etmek mümkündür. Ağırlıkları % 10'nun altında kalmakla birlikte belli bir önemi haiz olan ana metal sanayi, metalik olmayan maden sanayi, motorlu kara taşıtları imalatı, basım ve yayım makineleri imalatı ile giyim eşyası imalatı gibi sektörlerin hepsinde belli üretim artışlarına ulaşılmıştır. Bunlardan özellikle kara yolu taşıt araçlarındaki % 50'lik gelişme kayda değerdir.

Tablo-3: Sanayi Üretiminde Gelişmeler (%)

	Yıllık			2004			2005		
	2002	2003	2004	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart
Sanayi	9,4	8,8	9,8	0,8	8,7	4,1	5,0	14,9	5,5
Madencilik	-8,3	-3,4	4,0	7,5	11,7	4,5	15,9	30,3	25,6
İmalat	10,9	9,3	10,4	0,2	9,0	4,1	5,0	15,2	4,6
Gıda-İçecek	2,9	7,6	-0,4	-3,7	2,5	-4,7	5,8	11,7	24,3
Tekstil	12,5	2,1	-1,4	-4,8	-1,3	-7,2	-15,6	-4,7	8,1
Giyim	3,3	1,7	3,5	-9,2	13,6	-3,8	5,7	-7,5	-6,6
Petrol Ürün.	9,1	3,1	-4,6	-8,2	-7,4	-8,4	-5,7	-9,8	-10,4
Kimya	14,2	8,8	16,1	8,9	1,2	14,7	8,8	6,3	-3,9
Toprak Ürün.	10,9	10,0	9,2	4,3	0,7	13,8	36,3	85,5	0,0
Ana Metal	10,1	11,9	11,6	7,0	14,0	8,6	7,0	10,9	4,8
Metal Eşya	0,5	3,2	9,4	-7,2	18,2	2,7	37,8	51,8	26,5
Makine Tech.	21,4	22,4	31,0	9,1	28,8	18,3	7,7	23,1	-6,6
Taşıt Eşyaları	27,1	47,6	53,3	9,0	36,4	6,6	3,0	42,2	15,9
Enerji	5,4	8,5	6,8	5,6	5,2	5,8	1,8	7,8	7,2

Seçilmiş bazı sınai ürünlerin üretimlerindeki gelişmelerde, bizim yukarıda milli gelir verilerini değerlendirirken yaptığımız değerlendirmeye uygun bir şekilde seyretmişlerdir. Genel olarak yıllık bazda yatırım makineleri, ihracata yönelik ürünler, dayanıklı tüketim malları ve bu sektörlerle aramalı üreten sektörlerde kayda değer bir artış gözlemlenmektedir. Buna karşılık gıda ve giyim gibi sektörlerin yıllık toplam üretim hacimleri bir önceki yıla göre ya çok cüzi bir artış kaydetmiş, ya da ciddi düşüşler yaşamıştır. Bu durum, bu şekliyle ele alındığında, 2003 yılı sonundaki resme oldukça benzemektedir.

Ancak yıllık toplamlara bu şekilde yansıyan veriler, birbirinden tamamen farklı dinamikler üzerine oturmuş olan yılın ilk yarısı ile ikinci yarısının ortalamasının sonuçlarıdır. Yılın ilk yarısında yıllık ortalama üretim artışı yüksek çıkan sektörlerde muazzam artışlar yakalanmış, ancak ikinci yarıda bu sektörlerin önemli bir kısmı bir önceki yıla göre ya çok düşük veya yataya yakın artışlar sergilemiş, ya da düşüler yaşamıştır. Öte yandan gıda gibi sektörler, yılın ilk yarısında daralmakla birlikte ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş toparlanmışlardır.

2004 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan bu ilginç özelliğinin, 2005 yılı içine de uzandığını, sektörler arası aşırı farklılıkların ortadan kalkmaya başladığını görmekteyiz. Bu anlamda bugüne dek iktisadi büyümenin lokomotif olan sektörlerin artık eski hızlarında büyüme sağlayamayacakları, buna karşın daha önceleri nispeten zayıf bir performans sergilemiş olan sektörlerin ise bir nebze daha iyi bir seyir çizmeye başladıkları iddia edilebilir.

Şekil-3: Kapasite Kullanım Oranları

Şekil-3'te, kapasite kullanım oranları verilmiştir. Görüldüğü üzere 2004 yılı, 2003 yılı mevsimsel dalgalanmasının hemen hemen aynısını yansıtmakta ve genel seyir olarak üretimdeki dalgalanmaları takip etmektedir. Görüldüğü gibi, kapasite kullanım oranları her sene bir önceki yıla nispetle ortalamada daha yüksek bir seviyeye oturmuştur. Artan üretim hacimleri, artan yatırım kapasitesine rağmen kapasite kullanım oranlarını arttırmıştır. Bunun bir gerekçesi, üretim süreçlerinin şirketler tarafından artık daha sıkı bir şekilde denetlenmeye başlanması ve verimliliğe önem veriyor olabilir. Bu durumu aynı zamanda, düşen karlılığın bir yansıması, yeni yatırımların kendilerini eski gibi hızlı amorti edemedikleri için kapasite kullanım oranlarının zorunlu olarak yukarı çekildiği şeklinde de okuyabiliriz. Ancak her halükarda 2004 yılı içinde birkaç kere test edilen % 85'in bir üst limit olduğu görülmektedir. Dahası 2004 yılının ikinci yarısından itibaren ivme kesen üretim artışları, şirketleri 2005 yılı itibarıyla beklenenden düşük kapasite oranları ile karşı karşıya bırakmıştır.

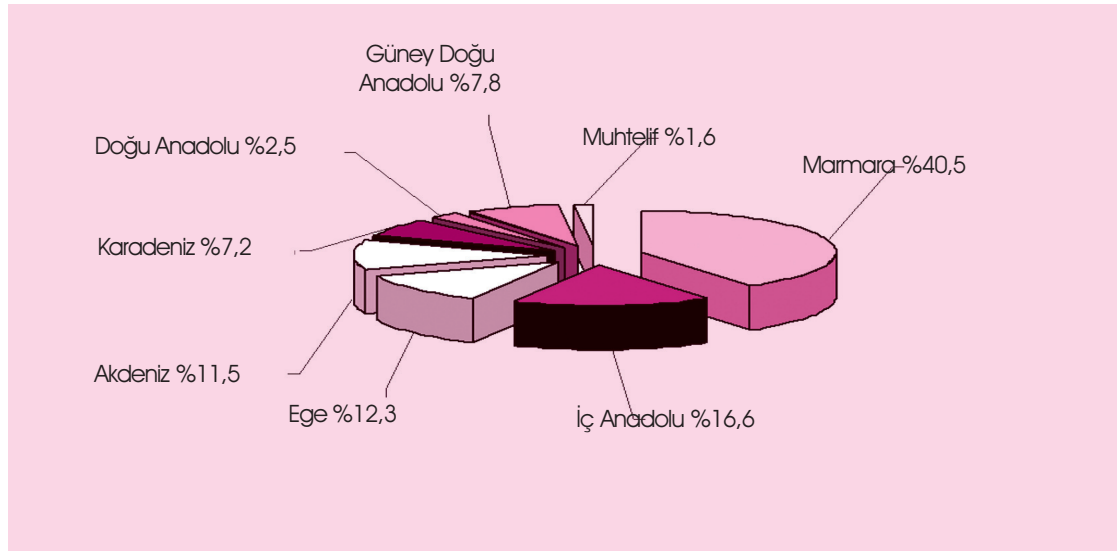
1.3. YATIRIM

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) verileri ve tahminlerine göre 2004 yılı içinde tahmini olarak özel sektör 61 katrilyonluk sabit sermaye yatırımı yapmıştır. Bu, bir önceki seneye göre % 54'lük bir artışı ifade etmektedir. 1998 fiyatlarına göre bu oran % 41,5'lük reel artışa işaret etmektedir. Sabit sermaye yatırımlarının % 40 civarındaki kısmı imalat sanayine yönelik yapılmış olup, bu sektöre yapılan sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre reel bazda % 55 artmıştır. Bununla birlikte 2004 yılı içinde en yüksek özel sektör reel yatırım artışı % 80 ile ulaştırma ve tarımda gerçekleşmiştir. Tarımın toplam yatırımlar içindeki payı % 3 civarındadır. Buna karşılık ulaştırma sektörü yatırımlarının payı % 20 seviyesindedir. Reel bazda ciddi sabit sermaye artışı yaşayan diğer özel sektör kesimleri de sağlık, sağlık, madencilik ve turizm olmuştur. 2004 yılında özel sektörün bir önceki seneye nispetle reel bazda yatırımları kısıtıldığı tek alan enerji yatırımları olmuştur.

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 2004 yılında yarısı komple yeni yatırım, bir çeyreği de tevsi olmak üzere toplam 4.078 adet yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Bunların öngördüğü yatırım tutarının toplamı yaklaşık 21,5 katrilyon TL civarındadır. 2004 yılı, toplam 3.876 adet belgenin verildiği bir önceki yılı belge adedi olarak geride bırakmışsa da, toplam yatırım miktarında aynı performansı gösterememiştir. Zira 2003 yılı yatırım teşviklerinin öngördüğü toplam yatırım tutarı yaklaşık 26 katrilyon TL civarındaydı. 2003 yılı teşvik kapsamına 182 bin kişilik bir istihdam potansiyeli girerken, 2004 yılı teşvik kapsamının öngördüğü istihdam 167,5 bin kişidir.

2004 yılı içinde verilen teşviklerin önemli bir kısmı imalat sektörüne yönelik olup bu teşviklerin toplam yatırım tutarı bir önceki yıl olduğu gibi 13 katrilyon civarındadır. Bu büyüklüğü hizmet sektörüne verilen teşvikler takip etmekle birlikte, hizmet sektörüne verilen teşviklerin yatırım tutarı olan 6 katrilyon TL, 2003 yılında bu kesime verilen teşviklerin yatırım tutarının (11,8 katrilyon TL) hayli altında kalmaktadır. 2004 yılı teşviklerinin toplam yatırım tutarının bir önceki yıla nispetle gerilemiş olmasının başlıca sebebi, hizmet sektörüne verilen teşviklere koyulmuş olan tahdittir. Nitekim, 2003 ile 2004 arasında imalat sanayine verilen teşvik adedi ve tutarı hemen hemen aynı iken, hizmetlerde belge adedi yaklaşık % 15 artmasına rağmen toplam yatırım tutarında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Tarım, madencilik ve enerji kesimleri ise bu sektörlere nispetle çok daha az sayıda belge ve tabiatıyla yatırım tutarına sahip olmuşlardır.

Yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımı göz önünde (Şekil-4) alındığında her yıl en çok teşvikli yatırımı alan Marmara Bölgesi'nin, bu yıl da % 40 ile birinci sırada olduğunu, ancak 2003 yılında % 48 olan oranın, yeniden daha önceki yılların ortalamasına döndüğünü görmekteyiz. İkinci sıraya 2004 yılında, 2003 yılının üçüncüsü İç Anadolu bölgesi % 17 ile yerleşmiş olup, üçüncü en çok teşvikli yatırım alan bölge ise % 12 ile Ege Bölgesi olmuştur. 2003 yılında % 14 ile ikinci sırada olan Akdeniz Bölgesi, 2004 yılında % 11 ile dördüncü sıraya gerilemiştir. Bunları % 8 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile en çok artış kaydeden Karadeniz (%7) takip etmektedir (Şekil-4).

Şekil- 4: Teşviklerin Bölgesel Dağılımı

Yine Hazine verilerine göre 2004 yılı içinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere toplam 416 adet yatırım teşvik belgesi verilmiş olup, bunlara 51'i yatırım, 10'u işletme kredisi olarak toplam 61 trilyon TL civarında kredi açılmış, buna karşılık beklenen toplam sabit yatırım meblağı 110 trilyon olmuştur. Bu teşvikli yatırımların 63,5 trilyonu imalat sanayinde sabit yatırıma dönüşmek üzere kabul edilmiştir. İmalat sanayinde ağırlık madeni eşya, dokuma-giyim ve lastik imalatı olmuştur. Başta gıda ve içki üretimi olmak üzere tarımsal sanayi de toplam 37 trilyonluk bir sabit sermaye yatırımı için teşvik almıştır. Turizm de 8,5 trilyonluk yatırımlar için KOBİ teşviklerinden faydalanırken, yazılım geliştirme için hiçbir başvuru olmamıştır. KOBİ teşviklerinin en yoğun olarak talep edildiği bölgenin Karadeniz olduğu gözlemlenmektedir. Bunu Ege, İç Anadolu, Marmara ve Güneydoğu Anadolu takip etmektedir. KOBİ teşviklerinin bölgesel dağılımının çok daha dengeli olduğu anlaşılmaktadır.

Yatırımlar açısından önemli bir gösterge de inşaat sektörü istatistikleridir. 2004 yılında ruhsat verilen yapı sayısı 2003 yılına nispetle % 44 artmıştır. Buna karşılık yapı kullanma izin belgesi verilen yapı sayısı bir önceki yıla göre % 27 azalmış durumdadır. Yapı ruhsatı verilen binaların toplam yüzölçümü 63 milyon metrekare olup, bu % 60'lık bir artışa işaret etmektedir. Bu binaların değer bazında artışı ise gayrimenkul piyasalarındaki gelişmelere uygun olarak % 85 artmıştır. Yeni yapıların hem adet, hem de yüzölçümü olarak ağırlığını meskenler oluşturmaktadır. Bununla birlikte ticari ve sınıî yapılardaki artış da yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bu veriler inşaat sektörü adına umut verici olmakla birlikte, uzunca bir müddettir daralmış olan sektörü henüz harekete geçirmekten uzaktır.

2004 yılında 40.925 adet yeni şirket ve kooperatif kurulmuş, buna karşılık 7660 adet şirket ve kooperatif kapanmıştır. Buna göre yeni açılan şirket ve kooperatiflerin sayısı bir önceki yıla nispetle % 27 artmış, ancak kapanan şirket ve kooperatiflerin sayısı da % 41 yükselmiştir. 2004 senesi içinde kurulan şirket ve kooperatiflerin toplam sermayesi bir önceki yıla nispetle % 68 artarak 4,8 katrilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Kapanan şirket ve kooperatiflerin toplam sermayesi ise 19 trilyon TL seviyesinde kalmış olup, bu bir önceki yıla nispetle % 36'lık bir artışa işaret etmektedir.

Yine geçtiğimiz yıl içinde statüsünü değiştiren ve / veya sermaye artışına veya azaltma yoluna giden şirket sayısı 41.517 olmuş ve bu sayede 30,8 katrilyon net yeni sermaye girişi olmuştur. Şüphesiz ki, bu yeni sermaye girişlerinin önemli bir kısmı geçmiş yıl kârlarından elde edilmiş olup, dağılmayarak sermaye tabanına ilave olunmuştur. Yeni açılan şirketlerin ağırlığı toptan ve perakende ticaret, servis ve imalat sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

1.4. İSTİHDAM

DİE'nin 2004 yılı için açıkladığı ve üç aylık hanehalkı anketlerinin yıllık ortalamalarını ifade eden verilere göre geçtiğimiz yılda sivil nüfus % 1,6 oranında artmış, buna karşılık işgücü durumu ortalama olarak % 2,8 artmıştır. Buna göre işgücüne katılma oranı Türkiye genelinde % 48,3'ten % 48,7'ye yükselmiş, işsizlik oranı ise % 10,5'ten % 10,3'e gerilemiştir.

İşgücüne katılım oranı erkeklerde % 70,4'ten % 72,3'e çıkmış, kadınlarda ise bu oran % 26,6'dan % 25,4'e gerilemiştir. İşgücüne katılma oranı özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar arasında gerilemiştir. Söz konusu oran % 39'dan % 39,7'ye düşmüştür. İşgücüne katılım oranı, önceki yıllarda olduğu gibi kırsal bölgelerde kentsel bölgelerden daha yüksektir.

Öte yandan işsizlik oranı da kentsel bölgelerde tabii olarak kırsal bölgelerden daha yüksek çıkmıştır. Kentselde işsizlik % 13,8'den ancak % 13,6'ya çekilebilmiş, buna mukabil kırsalda aynı oran % 6,5'ten % 5,9'a düşmüştür. Erkek nüfus içinde işsizlik oranı % 10,5, kadın nüfus içinde ise % 25,4 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel bölgelerde erkekler arasında işsizlik oranı son iki senedir % 12,5 civarında belirlenirken, yine bu bölgelerde 2003 yılında ortalama işsizliğin % 18,3 olduğu kadın nüfus içinde işsizlik oranı 2004 senesinde % 17,9'a gerilemiştir. Kırsal bölgelerde erkek nüfus içinde işsizlik oranı % 7,9'dan % 7,3'e çekilirken, kadın nüfus içinde söz konusu oran % 4,2'den % 3,2'ye düşmüştür.

İşsizlik oranı % 14,8 ile en yüksek olarak Orta Doğu Anadolu'da gerçekleşmiştir. Bunu % 12,5 ile Batı Anadolu izlemektedir. İstanbul'da işsizlik oranının % 12,3 olduğu tahmin edilmektedir. Kentsel işsizliğin en yaygın olduğu bölge % 21,4 ile Orta Doğu Anadolu olmuştur. Bunu % 14,9 ile Ege bölgesi ve % 14,3 ile Batı Anadolu takip etmektedir. Orta Doğu Anadolu kırsal işsizlik oranında da başı çekmektedir.

Öte yandan 15 ile 24 yaş arasındaki gençler arasında işsizlik oranı Türkiye genelinde % 20,5'ten % 19,7'ye gerilemiştir. Özellikle kentsel bölgelerde yüksek olan genç işsizlerin oranı geçtiğimiz yıl içinde 2003 oranına yakın olarak % 25,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Anket verilerine göre tarım sektöründe çalışanların toplam istihdamın içindeki payı % 34 civarındadır. Ancak cinsiyete göre bakıldığında çalışan erkek nüfusun ancak % 26'sı tarımda faaliyet gösterirken, kadın çalışanların % 57'si bu sektörde istihdam edilmişlerdir. İstihdam edilenlerin % 43'ü hizmet sektöründe, % 18'i sanayide, % 5'i de inşaat sektöründe çalışmaktadır. Kadın çalışanların bu sektörlerdeki payı erkeklerin hayli gerisindedir. Kadınlar açısından dikkat çeken bir başka husus da, kadın çalışanların yarısına yakınının ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet göstermesidir. Tabii olarak özellikle tarım ağırlıklı faaliyet gösteren kırsal bölgelerde kadınlar işsizlik oranının düşük olması fazla bir şey ifade etmemektedir.

2003 yılında özellikle nüfusun belli kesimlerinin işgücünden bilinçli bir şekilde çıktıkları, artan nüfusa rağmen işgücü durumunun azaldığı gözlemlenmişti. Verilerden edinilen izlenim, iş bulma imkânı bulamayan kadınların eve döndüğünü, okuldan mezun olan gençlerin iş hayatına girmek yerine okulda devam ettikleri veya askere gittikleri, emeklilik yaşı gelenlerin önemli bir kısmının (özellikle kadınlarda) iş hayatından çekildiklerini ortaya koymaktadır. Buna karşılık 2004 yılı, işgücüne katılımın ve istihdam edilenlerin, nüfus artış oranına göre daha fazla arttığı bir dönem olmuştur. Bu çerçevede işsizliğin hâlâ ciddi bir problem olduğunu, ancak oranların bir önceki yıl ile karşılaştırılmasının tam olarak gerçeği yansıtmadığını belirtmek gerekir. Yine bu çerçevede son yapılan çalışmalara göre Türkiye'de iş kayıtları açısından kayıtdışı oranının % 50 civarında olduğunu, bu durumun da yukarıda değerlendirilen verilerin sıhhatine zarar verdiğini ifade etmeliyiz.

Tablo-4: Nüfus ve İşgücü Durumu

	2003	2004
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus ('000)	69479	70 556
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus ('000)	48912	49 906
İşgücü Durumu ('000)	23640	24 289
İstihdam edilenler	21147	21 791
Eksik istihdam	1 143	997
İşsiz	2493	2 498
İşgücüne Dahil Olmayanlar ('000)	25272	25 616
İş aramayıp, işbaşı yapmaya hazır olanlar	946	1.223
Mevsimlik çalışanlar	894	464
İşgücüne Katılma Oranı (%)	48,3	48,7
İşsizlik Oranı (%)	10,5	10,3
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	20,5	19,7
Eksik İstihdam Oran (%)	4,8	4,1
Genç nüfusta eksik istihdam oranı (%)	6,5	5,1

2. BÖLÜM

KAMU MALİYESİNDEKİ ARTIŞLAR

2001 Krizi sonrasında uygulanmaya başlanan ekonomik programın kamu maliyesi hedefleri 2004 yılında da başarıyla tutturulmuştur. Elde edilen başarılar sonucunda bütçe açığında, kamu borçlanma gereğinde büyük bir azalma kaydedilmiş, bütçe açığının milli gelire oranı % 7,1'e kara düşmüş, faiz dışı fazla (FDF)'nin program hedeflerine uygun olarak milli gelirin % 6,2'si düzeyinde gerçekleşmesi, kurda ve faizlerde yaşanan azalma nedeniyle de toplam net kamu borç stokunun milli gelire oranı da % 63,5 düzeyine kadar gerilemiştir. 2005 yılının ilk dört aylık bütçe verileri yine gelirler ve giderler kalemlerinde beklentilerin ötesinde bir performans artışının kaydedildiğini göstermektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen uygulanan program borç biriktirmeye ve kamu maliyesi toplam borç stokundaki miktar bazında artışı devam etmekte, iç borç stokunun miktarı, faizi ve vade yapısı risk teşkil etmeye devam etmektedir.

2.1. BÜTÇE PERFORMANSI

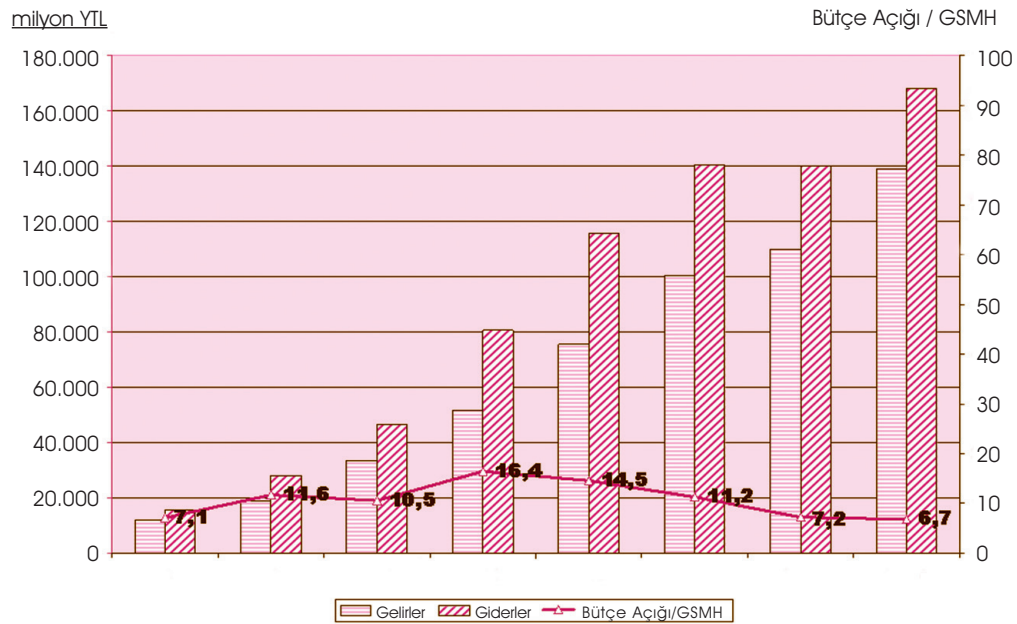
Tablo-1'den görüldüğü üzere, 2004 yılı bütçe hedefleri gerek gelir ve gerekse gider kalemleri açısından hem başlangıçtaki hedeflerden hem de revize hedeflerden daha ileri düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda giderler kalemi geçen seneye nazaran sadece % 7,8 oranında artarak program hedeflerine göre 9,7 katrilyon lira, gelirler kalemi de % 20,7 oranında artış göstererek program hedeflerinin 5,7 katrilyon daha üzerinde gerçekleşmiştir. Giderlerdeki tasarrufun ana kalemi faiz ödemeleri iken, gelirlerdeki ana artış unsuru vergi dışı gelirlerde yaşanmıştır. Böylece bütçe açığı 2004 yılında hedeflerin çok daha ötesinde iyileşerek 30,3 katrilyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo- 1: 2004 Yılı Konsolide Bütçe Dengesi

(TRİLYON TL.)	BÜTÇE HEDEFİ	GERÇEKLEŞME	FARK
Konsolide Bütçe Giderleri	149.945	140.200	-9.745
Faiz Dışı Giderler	83.895	83.712	-183
Faiz Giderleri	66.050	56.488	-9.562
Konsolide Bütçe Gelirleri	104.109	109.887	5.778
Vergi Gelirleri	88.893	90.093	1.200
Vergi Dışı Gelirler	15.216	19.794	4.578
Bütçe Açığı	-45.836	-30.313	-15.523
Faiz Dışı Fazla	21.206	21.808	602

Uygulanmakta olan programın ana unsurlarından biri olan ve net kamu borç stokunun döndürülebilmesi ve düşürülebilmesinin temel kriteri olan IMF tanımlı faiz dışı fazla hedefi de 602 trilyon lira fazla vererek 21,8 katrilyon olarak gerçekleşmiştir.

Şekil-1'ten takip edileceği üzere, bu gelişmelerden sonra, bütçe açığının milli gelire oranı % 11,1 olarak hedeflenmişken, bu oran % 7,1 olarak gerçekleşmiştir. 2008 itibarıyla bu oranın Maastricht Kriterlerini yakalaması hedeflenmektedir.

Kaynak: DPT, Nisan 2005

Şekil-1: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri ve Bütçe Açığının GSMH'ya Oranları
(1998 - 2004 Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri ve 2005 Hedefleri)

Tablo-2: Yıllara Göre Konsolide Bütçedeki Gelişmeler (% Değişim ve GSMH'ya Oran)

	Bir önceki Yıla Göre Yüzde Değişim					GSMH'ya Oranlar %					
	2000	2001	2002	2003	2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Harcamalar	66,3	72,5	43,6	21,4	7,8	35,9	37,2	45,7	42,1	39,4	35,7
Cari	48,4	50,2	52,1	23,8	15,8	11,7	10,8	11,6	11,3	10,8	10,5
Personel	44,4	52,4	51,8	30,8	20,7	8,8	7,9	8,6	8,4	8,5	8,6
Diğer Cari	60,8	44,0	53,1	3,6	-1,9	2,9	2,9	3,0	2,9	2,3	1,9
Yatırım	60,3	67,7	66,1	4,2	4,9	2,0	2,0	2,4	2,5	2,0	1,8
Transfer	76,3	82,9	38,8	22,0	4,7	22,2	24,4	31,7	28,2	26,6	23,4
Gelirler	76,6	54,1	46,7	32,6	20,7	24,2	26,6	29,2	27,5	28,1	28,5
Genel Bütçe	77,1	54,0	46,6	32,1	21,0	23,8	26,3	28,8	27,1	27,6	28,1
Vergi Gelirleri	79,1	49,9	50,1	41,4	19,9	18,9	21,1	22,5	21,7	23,6	23,8
Vergi Dışı Gelirler	85,1	112,8	46,6	-6,0	60,5	2,4	2,8	4,2	4,0	2,9	3,9
Bütçe Dengesi	44,9	118,9	38,1	0,3	-24,6	-11,7	-10,6	-16,5	-14,6	-11,3	-7,1

Bütçe içinde harcamaların dağılımına bakıldığında ise faiz dışı harcamaların payının yavaş yavaş artma eğilimine girdiği, faiz harcamaları azaldıkça bunun yerinin başka kalemlerle doldurulduğu görülmektedir. Bu süreç kendi içerisinde sağlıklı bir gelişme olmakla birlikte, kamu maliyesinin gelecek aylara ve yıllara taşıdığı iki problemin devam ettiği görülmektedir. Bunlardan birisi elbette ki hala bütçe harcamaları içindeki payı % 41'lerde olan faiz harcamaları, diğeri de GSMH içindeki payı % 4,5'a tırmanan sosyal güvenlik açıklarıdır.

Tablo- 3: Yıllara Göre Başlıca Bütçe Gelir ve Giderlerinin Bütçe Payı (%)

	2001	2002	2003	2004
Harcamalar	100	100	100	100
Faiz Dışı Harcamalar	48,3	54,3	58	59,5
Personel	19,1	20,4	21,5	23,6
Diğer Cari	6,31	6,6	5,4	8,9
Yatırım	4,9	5	4,6	6
Transfer	69,6	67,9	68,2	61,3
Borç Faizi	51,6	45,6	41,9	40,4
Gelirler	100	100	100	100
Vergi Gelirleri	83,3	86,4	85,3	85,8
Vergi Dışı Gelirler	15,8	12,4	13,7	11,5

Hazine, Kamu Borç İdaresi Raporu, Şubat 2005

2004 yılında sosyal güvenlik harcamalarının artış oranı kısmen yavaşlamış olsa da, bütçeden aldığı pay ve GSMH'ya oran olarak ulaştığı düzey, geleceğe yönelik olarak ciddi bir risk birikimini aktarmak, bu alandaki reformun aciliyetini gündeme getirmektedir. Tablo-2 ve 3'deki rakamlardan da takip edileceği üzere, 2004 yılında da kamu sektörü dramatik bir şekilde küçülmeğe devam etmiştir. Yatırım harcamalarının bütçeden aldığı pay geçen seneye nazaran kısmen artarak % 6 olarak gerçekleşmiş olsa da, olayın gerçek boyutu GSMH'dan aldığı payda ortaya çıkmaktadır. 2001 krizinden beri kamu yatırımlarının GSMH'ya oranı % 1,8 olarak gerçekleşerek % 2'nin altında kalmıştır.

Tablo-4: Bütçe Geliri Gerçekleşmeleri (Ocak-Aralık 2004)

	Trilyon TL
Konsolide Bütçe Gelirleri	109.887
Vergi Gelirleri	90.093
Dolaysız	28.036
Dolaylı	62.057
Diğer	19.794
Vergi Dışı Gelirler	17.065

Hedeflerin üzerinde gerçekleşmelerin yaşandığı gelirler kaleminin ana kalemini her zaman olduğu gibi vergi gelirleri oluşturmıştır. 2004 yılında vergi gelirlerinde yaşanan yaklaşık % 12 civarındaki reel artışta, 2004 yılında ekonomide kaydedilen büyüme, bu büyüme sürecinde elde edilen ithalat vergilerindeki artışın yanısıra, "Vergi Barışı" Projesi'nin de olumlu etkide bulunduğu ifade edilebilir.

90 katrilyonluk vergi gelirlerinden aslan payını ise 62 katrilyon lira ile yine dolaylı vergiler almıştır. Bir başka ifadeyle, dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı % 70 düzeyini korumaktadır (Tablo-4). IMF ile imzalanan son niyet mektubu ve burada IMF'nin dile getirdiği istekler dikkate alındığında, ekonomi idaresinin 2005 ve sonrasında da dolaylı vergilere yüklenmeye, böylece vergi adaletsizliğine devam edileceği öngörülebilir.

2005 yılının ilk çeyreğindeki gerçekleşmeler dikkate alındığında, uygulanmakta olan disiplinli kamu maliye politikasının sürdürüldüğü, harcamalarda beklentilerin ötesinde tasarrufun, gelirlerde ise program hedeflerinin ötesinde gelir seviyesinin tutturulmaya devam edildiği görülmektedir (Tablo-5) . İlk üç ayda gelirler geçen yılın aynı dönemine göre % 19 oranında artarken, harcamalar ise sadece % 1,6 oranında artış kaydetmiştir. Nisan 2005 itibarıyla mukayese edildiğinde, 5,4 milyar YTL olarak gerçekleşen bütçe açığı, böylece geçen yılın aynı dönemine göre % 46,6 oranında bir düşüş kaydetmiştir. Öte yandan yine Nisan itibarıyla % 9 oranında artış gösteren faiz dışı fazla 10,7 milyar YTL'ye ulaşarak hedefler doğrultusunda gidildiğini teyit etmiştir.

Tablo-5: 2004 Yılı Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri ve 2005 Programı (Milyon YTL)

	2004 (Gerçekleşme)				2005 (Tahmini)			
	1.Çeyrek		Yıl Sonu		1. Çeyrek Gerçekleşme		Yıl Sonu Hedef	
	Sonuç	%	Sonuç	%	Sonuç	%	Tahmin	%
Gelirler	23.854	17	109.887	10	28.337	19	139.005	26
Vergi Gelirleri	18.748	12	90.093	7	23.045	23	118.950	32
Diğer Gelirler	5.107	40	19.794	24	5.292	4	17.007	-14
Harcamalar	30.840	-1	140.200	0	31.333	2	168.143	20
Faiz Hariç Harcama	15.973	3	83.712	2	19.390	21	111.702	33
Faiz Harcamaları	14.866	-6	56.488	-4	11.943	-20	56.440	0
Bütçe Dengesi	-6.985	-36	-30.313	-25	-2.996	-57	-29.137	-4
Faiz Dışı Desnge	7.881	61	26.175	42	8.947	14	27.303	4

Konsolide bütçe vergi gelirlerinin harcamaları karşılama oranı, 2003 yılındaki yüzde 60'lık düzeyinden 2004 yılında yüzde 66,4'e yükselmiştir (Tablo-6). Ayrıca, vergi gelirlerinin faiz dışı bütçe harcamalarını karşılama oranı da 2003 yılında % 103 iken, 2004 yılında % 106,7'ye yükselmiştir. Konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payı, özellikle faiz ödemelerinin azalmasının etkisiyle, 2004 yılında, bir önceki yıla göre 4 puan azalarak % 35 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo-6: Konsolide Bütçe Özeti (Gerçekleşmeler)

Toplam Harcama: (TH) Toplam Gelir: (TG) Vergi Geliri: VG	2003	2004
Bütçe Açığı / GSMH	% 11,27	% 7,07
TG / GSMH	% 28	% 28
TH / GSMH	% 39	% 35
Faiz Dışı Fazla /GSMH	% 5,16	% 6,10
HARCAMALARLA İLGİLİ TEMEL RASYOLAR		
Faiz Harcamaları / GSMH	% 16	% 13
Faiz Harcamaları/ VG	% 69,5	% 56,9
Faiz Harcamaları/TH	% 41,7	% 37,8
Faiz Harcamaları / TG	% 58	% 47
Personel Harcaması/TH	% 21,5	% 24,4
Yatırım Harcamaları/TH	% 5,1	% 5,0
GELİRLERLE İLGİLİ TEMEL RASYOLAR		
TG/TH	% 71,4	% 79,8
TG/ Faiz Dışı Bütçe Harc.	% 122,5	% 128,8
VG/GSMH	% 23,6	% 23,8
Vergi Dışı Gelirler/GSMH	% 2,9	% 3,9
VG/TG	% 84,1	% 83,3
VG/TH	% 60,0	% 66,4
VG/FDB Harcaması	% 103,0	% 106,7

2.2. HAZİNE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI

2003 yılında 43,1 katrilyon TL olan nakit dengesi, 2004 yılında 30,4 katrilyon TL'ye düşmüştür. Bütçe finansmanında ise dış borçlanmanın payı yüzde 3,3'ten yüzde 10,1'e yükselirken, yüzde 101,1' lik pay ile iç borçlanma 2004 yılında da ana finansman kaynağı olmaya devam etmiştir. 2004 yılının genelinde, 30,8 katrilyon TL'si net iç borçlanma, 3,1 katrilyon TL'si de net dış borçlanma olmak üzere toplam 33,8 katrilyon TL tutarında net borçlanma yapılmış; böylelikle, 2004 yılında borçlanma limitinin altında kalmıştır. Bu dönemde, borçlanma faiz oranlarında görülen gerileme, borçlanma vadelerinin uzaması ve döviz kurlarının düşük seviyelerde seyretmesi nakden ödenen borç faizlerinin beklenenin altında olmasını sağlamış, bu çerçevede borçlanma ihtiyacı öngörülenin altında gerçekleşmiştir.

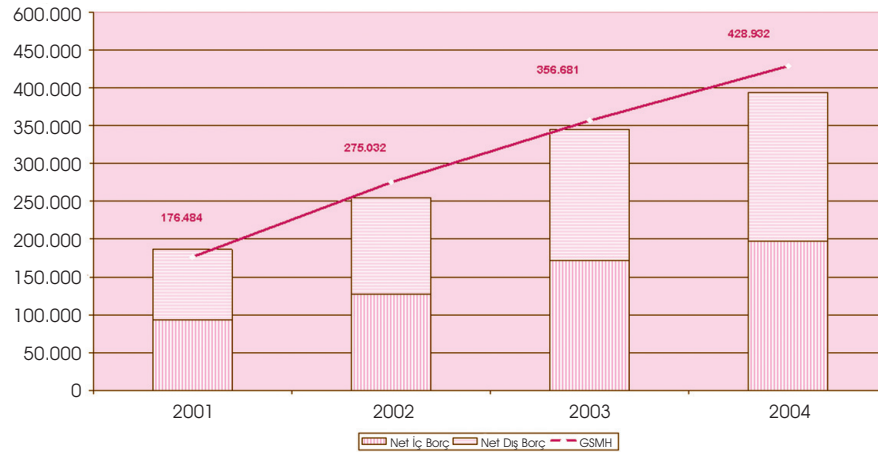
2.3. KAMU BORÇ STOKUNDAKİ GELİŞMELER

2.3.1. Borçluluk Yükünde Gelişmeler

Borçluluk Göstergesi olarak kullanılan Türkiye'nin kamu borç net stoku, 2004 yılında ekonominin % 9,9 oranında büyümesi, reel faizlerde ve kurda yaşanan düşüş nedeniyle azalma trendini devam ettirmiş ve GSMH'nın % 63,5'ine kadar gerilemiştir. Geçen sene aynı oran % 70,5 olarak gerçekleşmişti. Kamunun iç ve dış borç stokundan, Merkez

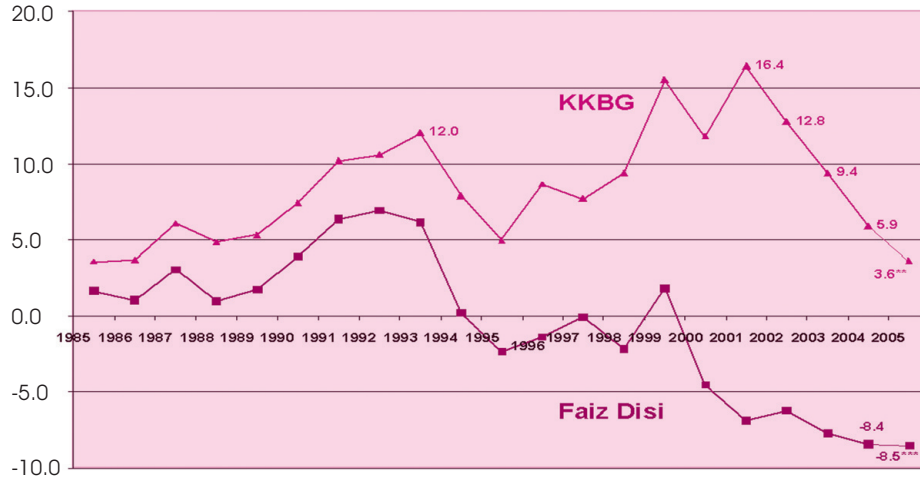
Bankası'nın net varlıkları, kamu kuruluşlarının mevduatları ve İşsizlik Sigortası'nın net varlıklarının çıkartılmasıyla hesaplanan kamu net borç stoku, 2001 krizinde milli gelirin % 90,5'ine kadar yükselmisti. (Tablo-7, Şekil-2). Net borç stokunda son üç yılda gerçekleşen toplam düşüş böylece 27 puana ulaşmıştır. Bu birikimli azalma, aynı dönemde kaydedilen 25 puanlık reel büyümeden daha yüksektir. Diğer taraftan kurların düşmesi nedeniyle dış borç stokunun GSMH'ya oranı da yaklaşık % 4,6 puan daha düşerek, GSMH'nın % 17,5'i düzeyinde gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Aynı nedenle net iç borç stokunda kaydedilen düşüş ise sadece 2,5 puan olmuş, böylece iç borç stokunun GSMH içindeki payı % 46 olarak gerçekleşmiştir. (Şekil-4)

Buna göre, kurlardaki hareketin borç stokunun azalmasındaki etkisi dikkate alındığında, bu hareketin tersine dönmesi durumundaki riskin de aslında yüksek olabileceğinin bir göstergesidir. Nitekim IMF yetkilileri Mayıs ayının başından beri, dış piyasalarda meydana gelecek bir ters hareketin, kur etkisi üzerinden borç stokunu bir anda yükseltebileceği konusunda uyarılarda bulunmaktadırlar.

Şekil-2: Kamu Net Borç Stoku ve GSMH Büyüklüklerindeki Gelişmeler (Milyon YTL)

Buna göre, kamu net borç stokunun GSMH'ya oranı dikkate alındığında, Türkiye ile Avro bölgesi arasında sadece 3 puanlık bir farkın kaldığı görülmektedir. 2008 yılı itibariyle de kamu brüt borç oranının Maastricht Kriterlerini tutturması hedeflenmektedir. 2003 yılında, GSMH'nın yüzde 5,2'si kadar fazla veren faiz dışı bütçe dengesi, 2004 yılında yüzde 6,1 oranında fazla vermiştir. Netice olarak Kamu Sektörü Borçlanma Gereği (KSBG) de 2003 yılındaki % 5,9'luk düzeyden gerileyerek GSMH'nın % 3,6'sına kadar düşmüştür (Şekil-3).

Kaynak : Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (www.bumko.gov.tr)

Şekil-3: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH'ya Oranı)

2.3.2. Miktar Bazında Borç Stokundaki Gelişmeler

Kamu borç stokunun milli gelire oranı düşmüş olmasına rağmen, miktar olarak hem TL hem de dolar cinsinden kamu borç stoku artmaya devam etmektedir. Kamu net borç stoku 2004 yılında 21,1 katrilyon Lira büyüyerek 272,2 katrilyon liraya, brüt borç stoku da 316,2 katrilyon TL ye kadar çıkmıştır. Kamunun brüt borç stoku Mart 2005 tarihi itibarıyla artmaya devam ederek 332 katrilyon liraya kadar yükselmiştir. Bir başka ifadeyle 2004 yılında TL cinsinden toplam borç stokunun artış oranı %11,8, dolar cinsinden ise %16,3 olmuştur. İç borç stokundaki artış oranı ise hem dolar hem de TL cinsinden bu ortalamaların üzerinde gerçekleşmiştir. İç borç stokundaki artış oranı TL cinsinden % 15,5, dolar cinsinden hesaplandığında ise %20 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo- 7: Konsolide Bütçe Brüt Borç Stoku ve GSMH İlişkisi

Türk Lirası Cinsinden	2001	2002	2003	2004
GSMH (Katrilyon TL)	176,5	275,0	356,7	424,1
Toplam Borç (Katrilyon TL)	177,9	242,7	282,9	316,2
- İç Borç Stoku (Katrilyon TL)	122,2	149,9	194,4	224,5
- Dış Borç Stoku (Katrilyon TL)	55,7	92,8	88,5	91,7
GSMH'ye oranlar (Yüzde)				
Toplam Brüt Borç Stoku/ GSMH %	100,8	88,2	79,3	74,6
- İç Borç / GSMH %	69,2	54,5	54,5	52,9
-Dış Borç / GSMH %	31,6	33,8	24,8	21,6
Yıllık Artış Oranları (Yüzde)				
Toplam Borç %	182,4	36,4	16,6	11,8
- İç Borç Stoku %	235,6	22,7	29,7	15,5
- Dış Borç Stoku %	109,6	66,5	-4,7	3,6
Dolar Cinsinden %				
GSMH (Milyar Dolar)	144,0	181,7	238,5	293,3
Toplam Borç (Milyar Dolar)	123,6	148,5	202,7	235,6
- İç Borç Stoku (Milyar Dolar)	84,9	91,7	139,3	167,3
- Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)	38,7	56,8	63,4	68,4
GSMH'ye oranlar (Yüzde)				
Toplam Borç / GSMH %	85,8	81,7	85,0	80,3
İç Borç / GSMH %	58,9	50,5	58,4	57,0
Dış Borç / GSMH %	26,9	31,3	26,6	23,3
Yıllık Artış Oranları (Yüzde)				
Toplam Borç %	31,8	20,2	36,5	16,3
- İç Borç Stoku %	56,6	8,1	51,9	20,1
- Dış Borç Stoku %	-2,0	46,7	11,6	7,8
Büyüme				
GSMH (Sabit TL) %	-9,5	7,9	5,9	9,9
Borçlanmanın Reel Faizi(*)%	35,5	30,8	30,9	17,2

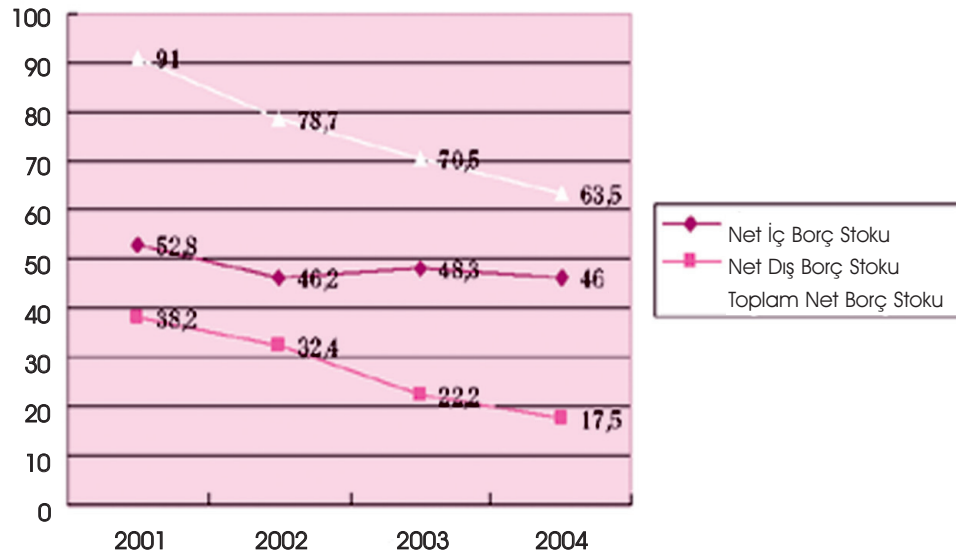
(*) - O yılki borçlanma için bir yıl sonra ödenen reel faiz

2.3.3. Borç Servisi Yüğü

Borç yükünde meydana gelen olumlu anlamdaki bu gelişmelerin yanı sıra, borç servisi yükünü ölçen bir gösterge olarak faiz harcamalarının da 2004 yılında oldukça azaldığı görülmektedir. Faiz harcamalarının GSMH'ya oranı, faizlerdeki düşüş nedeniyle 2001-2004 döneminde % 13'e kadar gerilemiştir.

Diğer bir borç servisi göstergesi olan faiz harcamalarının vergi gelirlerine oranı da 2001-2004 döneminde 47 puan düşüş göstererek 2004 yılı sonunda % 56,9 seviyesine gerilemiştir. Hatırlanacağı üzere, 2001 yılında vergi gelirlerinin tamamı faiz harcamalarına yeterli gelmemekte idi. 2005 yılı programına göre bu oranın % 47,5 seviyesine kadar gerilemesi hedeflenmektedir.

Ancak burada dikkat çeken birkaç hususa değinmek de gerekmektedir. Bu da ekonomideki bütün göstergelerde yaşanan bu toparlanmanın iç borçlanma rakamlarına pek az ve gecikmeli olarak yansıdığıdır. Tablo-7'de brüt ve Şekil-4'te de net borçlanma rakamlarının milli gelire oranı verilmiştir. Buradan açıkça ortaya çıkan sonuç Türkiye'nin bir iç borç çıkmazı ile karşı karşıya kaldığı gerçeğidir.

Şekil-4: Toplam Net Kamu Borç Stokundaki Gelişmeler (GSMH'ya Oran)

Gerçekten de kamuoyunu yakından ilgilendiren şekliye ifade etmek gerekirse, Türkiye'de 2004 yılının kamu maliyesinin "borç çevirme trafiğı" şu şekilde gerçekleşmiştir: 2004 yılında borcun çevrilme oranı % 88,4 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, her yüz liralık finansmanın 88,4 biriminin tekrar borçlanma yoluyla finanse edilmiş olmasıdır. Tablo-8'den görüleceği üzere, geçen sene ödenen toplam 183,9 katrilyonluk borç miktarının 129,7 katrilyonu ana para, tam 54,2 katrilyonu ise faiz ödemelerine gitmiştir. Bunun iç borç için olan ana para ve faiz ödemesi sırasıyla 167,9 ve 48,1katrilyon iken, 16 katrilyonluk dış borç ödemeleri için aynı parametreler sırasıyla 9,9 ve 6,1 katrilyon olarak gerçekleşmiştir.

Tablo- 8: Finansman Programı (Milyar YTL)

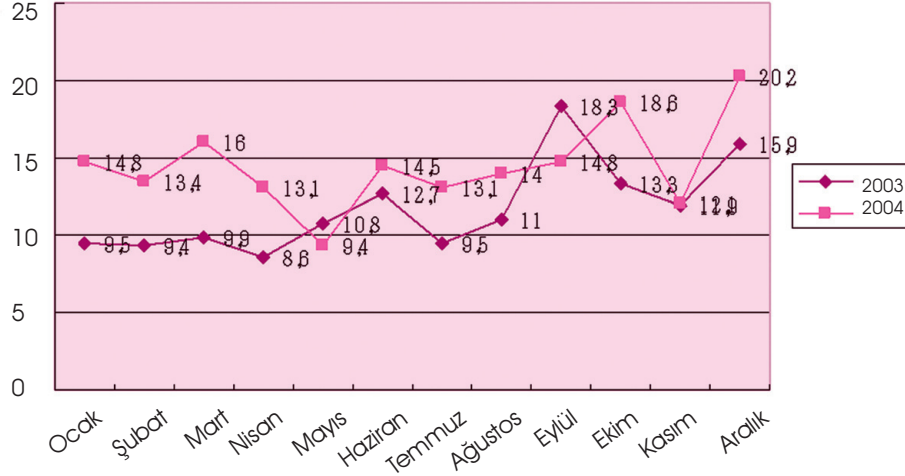
	2004 Gerçekleşme	2005 Program
I- Toplam Borç Servisi	183,9	200,3
- Anapara	129,7	152,5
- Faiz	54,2	47,8
II- İç Borç Servisi	167,9	176,5
- Anapara	119,8	135,8
- Faiz	48,1	40,7
III- Dış Borç Servisi	16,0	23,8
- Anapara	9,9	16,7
- Faiz	6,1	7,1
Kaynaklar ve Borçlanma	183,9	200,3
Borçlanma dışı kaynaklar	25,4	27,6
- Faiz dışı fazla (FDF)	24,4	25,5
Toplam Borçlanma	159,5	172,6
- Dış Borçlanma	11,1	18,2
- Tahvil İhracı	8,0	7,9
- Uluslararası Kuruluşlar	3,0	7,4
- İç Borçlanma	148,4	154,4
İç Borç Çevirme Oranı (%)	88,4	87,5

Tablo-8'den görülebileceği gibi, toplam 183,9 katrilyon TL'lik ödemenin sadece 25,4 katrilyon TL'si borçlanma dışı kaynak (kısaca faiz dışı fazla) ile finanse edilirken, 159,5 katrilyonu bir kez daha borçlanılarak gerçekleştirilebilmiştir. Ve bunun da 148,4 katrilyonu iç borçlanma şeklinde gerçekleştirilmiştir. 2005 yılına yönelik program da yine aynı tablodan takip edilebilmektedir. Ancak aşağıda tartışılacağı üzere, mevcut borçlanma stratejisi ile 2005 yılı hedeflerinin tümüyle tutması zor gözükmemektedir.

2.3.4. Borçlanma Stratejisi

Borç ve borç servisi yükündeki gelişmelerin 2005 yılında daha da olumlu gelişmesi yönündeki beklentileri destekleyen ve IMF'in uyarılarının gereksiz olduğunu vurgulayan bir başka bakış açısını da bize takip edilen borçlanma stratejisi vermektedir. Buna göre, takip edilen borçlanma stratejisi nedeniyle borç stokunun, iç ve dış faiz oranları ile döviz kurundaki değişimlere karşı duyarlılığı önemli ölçüde azaltılmaya çalışılmaktadır. Hazine perspektifine göre, bu stratejinin bir gereği olarak toplam borçlar içerisinde 2002 yılında payı % 42 olan TL cinsi borcun oranı, 2004 yılı sonunda % 58'e çıkmıştır.

Bir başka tedbir olarak da Hazine, değişken faiz uygulamasından, tedricen sabit faiz uygulamasına geçmeye çalışmıştır. Böylece 2002 yılında değişken faizli borçların seviyesi % 55 civarından, 2004 sonunda % 46 seviyesine çekilmiştir. Oluşan güven ortamına paralel olarak borçlanma vadelerinde yetersiz ancak belirgin bir uzamanın olduğu da görülmektedir (Şekil- 5).

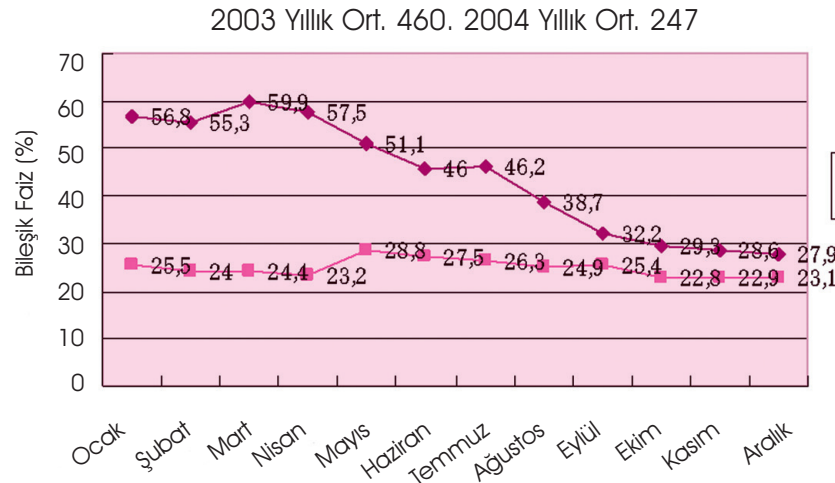

Şekil-5: Piyasalardan Yapılan Borçlanmanın Ağırlıklı Vadesi

2003 yılında borçlanmanın vadesi ortalama olarak 11,5 ayken, 2004 yılında bu 14,5 aya kadar çıkmıştır. Bu gelişmeye rağmen, burada sözü edilen vade hala çok kısadır ve hatta bu nedenle iç borç stokuna, "stok" denilmesi bile oldukça zordur. Zira 1 - 1,5 sene zarfında "döndürülmek" zorunda kalınan ve tek başına milli gelirin yarısına yakın bir büyüklüğü teşkil eden borç, teorik olmasa da "teknik" olarak stok değil, bir akım değeri ifade eder. Dolayısıyla ile aslında iç borç stokunun büyüklüğü de dikkate alındığında kamu maliyesinin hala ciddi bir vade uyumsuzluğu sıkıntısı ile karşı karşıya olduğu ifade edilebilir.

2.3.5. Borçlanma Maliyeti

Daha önce ifade edildiği üzere, toplam net kamu borç stokunun 2004 sonunda milli gelirin % 63,5'ine kadar gerilemesindeki başlıca unsurlardan biri, düşen borçlanma maliyetleri olmuştur. Nitekim yukarıda, bütçe ödeneklerinden faiz ödemelerine ayrılan payın hızla gerilemekte olduğu gösterilmiştir (Bu konudaki başlıca oranlar için bkz. Tablo-6) .

Şekil-6: İskontolu TL İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Maliyeti

Borçlanma maliyeti 2003'e göre 2004 yılında yaklaşık yarı yarıya azalmıştır (Şekil-6). Yine 2004 yılında iç borçlanmanın reel faizi % 9,49'a kadar gerilemiştir (Tablo 9,10). 2005 yılının başından beri faiz oranı düşme eğilimini sürdürmüştür. Ancak, iç borçların büyük bir kısmını teşkil eden piyasaya olan TL borç faizlerinin ne kadar katı ve yüksek olduğu da bir başka gerçektir. Piyasaya olan borçlar iç borç stokunun yaklaşık yarsını oluşturmaktadır. Nitekim Hazinesinin reel faiz hesaplamalarında en dikkati çeken husus, ekonomide nominal faizlerde kaydedilen büyük düşüşe rağmen, Hazinesinin 2005-2007 yıllarındaki iç borçlanmada "stratejik öncelik" verdiğini açıkladığı YTL cinsinden piyasaya olan iç borçlanmanın reel faizinin hala % 15'ler düzeyinde seyretmesi ve son dokuz aydır da önemli bir düşüş göstermemesi oldu. Bunun içindir ki, kamunun küçülmesine ve iç talebin bastırılması pahasına elde edilen rekor faiz dışı fazlaya rağmen kamu net borcundaki artışın önüne geçilememiştir.

Tablo-9: İç Borçlanma Hazine İhaleleri ve Faiz Oranı

			Faiz Oranı	
	Vadesi	Net Borçlanma	Yıllık	Yıllık
	Gün	000 YTL	Basit	Bileşik
2002 Ocak-Aralık	253	67,790,862	56,03	63,79
2003 Ocak-Aralık	290	77,100,140	42,72	45,01
2004 Ocak-Aralık	372	91,733,111	24,84	25,66
2005 Ocak-Nisan	562	25,178,813	18,22	18,73

Tablo-10: İç Borç Stokunun Reel Faizi

			Kamu			Piyasa		
		Stok	TL	Döviz End.	Toplam	TL	Döviz-End.	Toplam
2003	Aralık	11,9	7,66	1,5	6,53	22,35	-0,04	16,45
2004	Ocak	11,4	8,5	-1,16	6,81	19,88	-1,73	14,89
	Aralık	9,49	9,01	-2,63	7,5	14,55	4,59	10,66
2005	Ocak	9,06	9,27	-4,44	7,57	14,5	9,07	9,91

2.3.6. Dezenflasyon Ortamında Sabit Faizli ve Uzun Vadeli Borçlanma

Hatta bu konuda bu aşamada bir adım daha ileriye giderek, Hazinesinin kur hareketleri ve faizlerde meydana gelecek dalgalanmalara karşı bir tedbir olarak geliştirdiği TL cinsi borç artırma ve vadeleri uzatma stratejilerinin de sorgulanması gerekmektedir. Bilindiği üzere, Hazine 2005 yılı için iç borçlanmanın büyük ölçüde YTL cinsinden sabit faizli kağıtlarla yapılmasına dönük bir strateji izlemektedir.

Tablo-11: İç Borç Stokunun Ortalama Vade ve Döviz Yapısı

	Milyon YTL	Ort. Vade(ay)	Pay %
NAKİT	174.911	13,6	75
- Sabit getirili YTL	97.056	10,3	42
- Değişken faizli YTL	43.926	19,0	19
- Döviz cinsinden	27.414	17,5	12
- Döviz endeksli	6.515	11,4	3
NAKİT DIŞI	57.579	43,1	25
- Sabit getirili YTL	-	-	0
- Değişken faizli YTL	52.462	45,2	23
- Döviz cinsinden	3.438	10,7	1
- Döviz endeksli	1.678	43,3	1
TOPLAM STOK	232.489	20,9	100

Yine Tablo 10 ve 11'de verilen veriler birlikte ele alındığında, enflasyonun düşüş eğiliminde olduğu bir ortamda, uzun vadeli ve sabit faizli olarak borçlanmanın yüksek maliyeti hesaba katılarak bunun ancak "kısmen" bir risk dağıtma yöntemi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo-12: Borçluya Göre Dış Borç Stoku (Milyon USD)

	2002	2003	2004
DIŞ BORÇ STOKU	130.218	145.350	161,748
Kısa Vadeli Dış Borçlar	16.424	23.013	31.910
TCMB	1.655	2.860	3.287
Kredi Mektuplu DTH	1.640	2.849	3.286
Ticari Bankalar	6.344	9.692	13.805
Diğer Sektörler	8.425	10.461	14.818
Orta - Uzun Vadeli Dış Borçlar	113.794	122.337	129.838
Toplam Kamu	63.706	69.627	73.790
Genel Hükümet	59.147	65.514	70.251
Konsolide Bütçe	56.799	63.408	68.485
KİTLER	3.564	3.317	2.850
Diğer Kamu Sektörü	996	796	688
TCMB	20.340	21.504	18.114
Özel	29.748	31.206	37.935
Finansal	4.590	4.923	7.729
Finansal Olmayan	25.158	26.283	30.206

Öte yandan dış borçlar söz konusu olduğunda, kur hareketleri ve faizlerdeki seyir ve vade yapısı dikkate alındığında dış borçlanmanın "toplam" maliyetinin daha düşük olduğu açıkça görülmektedir. Her şeyden önce dış borçların, iç borçlarda olduğu gibi kısa vade sorunu yoktur. Dış borcun ağırlıklı ortalaması orta ve uzun vadeli borçlardan oluşmaktadır. Ayrıca dış borçların yaklaşık % 25'lik bir kısmının da Türk vatandaşlarından temin edildiği hesaba katılmalıdır (Tablo 12, 13).

Tablo-13: Konsolide Bütçe Dış Borç Stoku Döviz Yapısı

Yılsonu	2002			2003			2004		
	Milyon YTL	Milyon USD	%	Milyon YTL	Milyon USD	%	Milyon YTL	Milyon USD	%
DIŞ BORÇ STOKU	92.837	56.799	100,0	88.507	63.408	100,0	91.983	68.537	100,0
USD	37.33	22.84	40,2	35.84	25.68	40,5	38.99	29.05	42,4
JPY	7.159	4.38	7,7	5.222	3.741	5,9	3.854	2.872	4,2
EUR	24.33	14.88	26,2	23.3	16.69	26,3	23.63	17.6	25,7
SDR	22.8	13.95	24,6	23.37	16.74	26,4	24.77	18.45	26,9
Diğer	1.221	747	1,3	782	560	0,9	745	555	0,8
Yıl sonu Döviz Kurları :	2002			2003			2004		
\$ / TL	1 USD = 1.634.501 T.L.			1 USD = 1.395.835 T.L.			1 USD = 1.342.100 T.L.		
\$/YTL	\$/YTL 1 USD = 1.634,53 YTL.			1 USD = 1.395,83 YTL.			1 USD = 1.342,10 YTL.		
\$ / €	1 USD = 1,04220 Avro			1 USD = 1,25020 Avro			1 USD = 1,36110 Avro		
\$/SDR	1 USD = 1,35476 SDR			1 USD = 1,489058 SDR			1 USD = 1,5482 SDR		

2.4. SONUÇ

Netice itibarıyla, 2004 yılında bütçe hedeflerinde harcamalarda beklentilerin ötesinde tasarruf, gelirlerde beklentilerin ötesinde bir artış gerçekleştirilerek iki yönlü bir tasarruf gerçekleştirilmiş, FDF hedefine sadık kalınabilmektedir. Bütçe açıkları hedeflerin ötesinde daralmış, kamu sektörü borçlanma gereği hedeflerin üzerinde azaltılmıştır. Reel faizler ve kurdaki düşüş nedeniyle milli gelire oran olarak bakıldığında kamu borç stoku net ve brüt olarak azalmaya devam etmiştir.

Bütün bunlara rağmen miktar olarak bakıldığında toplam borç stokundaki artış hem TL ve hem de dolar cinsinden devam etmiş ve bütçe açığındaki daralmaya ve borçlanma gereğindeki azalışa rağmen reel faizler hala çok yüksek kalmıştır. Yine borçların kur, vade ve faiz yapısı dikkate alındığında kamu maliyesinin ciddi bir risk altında olduğu görülmektedir. Bilhassa hem vadesi çok kısa hem de reel faizi çok yüksek olan iç borç stoku, FDF çabasına ve bunu gerçekleştirmek için kamu kesimindeki tarihi daralmalara rağmen hızla artmaya devam etmekte, bu borç kaleminin milli gelire oranı neredeyse sabit kalmaya devam etmektedir. Dış borçların artış oranı ve milli gelire içindeki payı daha düşük, maliyetler daha ucuz ve vade daha uzundur.

Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, kamu maliyesindeki düzelmelerin devam etmesi için istikrara ve ekonominin belli oranlarda büyümeye devam etmesine ihtiyaç vardır. Ancak, borç sarmalındaki fasit dairenin kriz sonrasındaki üç sene zarfında kırılmadığı ve gelişmelere göre gerek iç ve gerekse dış konjonktürde birikmeye başlayan riskler dikkate alındığında, Türkiye'nin bu fasit daireyi kırabilmek için yeterli zamanının olmayabileceği endişesi çok yüksektir. Bu nedenle iç borçlardaki direncin ve katılığın aşılabilmesi konusunda sağlam bir siyasal irade ve borç sahipleriyle toplum adına bir mutabakatın bulunması gereği vardır.

3. BÖLÜM

PARA POLİTİKASI

3.1. MERKEZ BANKASI POLİTİKALARI

Merkez Bankası, 2001 yılında yaşanan krizin ardından serbest kur rejimine geçmiş ve özellikle 2002'den itibaren, kendi ifadesiyle "örtük enflasyon hedeflemesine" geçmiştir. Bu geçişi iki temel sebebe dayandıran Merkez Bankası, "kronik enflasyon ortamında para talebinin tahminin zorlukları ve parasal göstergelerle enflasyon arasındaki ilişkinin genelde istikrarlı olmaması yüzünden" salt parasal hedeflemenin yeterli olmayacağını açıklamıştır. Serbest kur rejiminde kur- lar üzerinden anlamlı bir politika takip edilemeyeceğinden hareketle enflasyon hedeflemesi üzerine yoğunlaşan Merkez Bankası, açık enflasyon hedeflemesi için başta güvenilirlik, mali disiplin ve kamuoyunu bilgilendirme ve bilinçlendirme ortamının yeterliliği gibi şartların henüz oluşmadığı düşüncesiyle "örtük enflasyon hedeflemesini" benimsemiştir.

2003 ve 2004 yıllarında da benimsenen bu politikanın temel ayağını kısa vadeli faiz oranları teşkil etmektedir. Bu çerçevede hedeflenen enflasyon oranı ile gelecekteki enflasyon beklentileri göz önünde tutularak, 2003 yılı içinde % 44'ten % 26'ya çekilen Merkez Bankası gecelik borç alma faiz oranları yıl içinde 4 kez indirilerek Aralık 2004'te % 18'e düşürülmüştür. Merkez Bankası, 2005 senesinde de yılsonundan itibaren ayda bir daha küçük oranlarda faiz indirimine gitmiş, en son 11 Nisan'da söz konusu oranı % 15 seviyesine çekmiştir.

Bilindiği gibi, 2001 yılında Merkez Bankası'nın TMSF bünyesine alınan kurumların likidite ihtiyacını karşılamak üzere bu bankaların portföyünde bulunan kamu kâğıtlarını alması ile başlayan süreç, 2003 yıllarında yine Merkez Bankası'nın döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmaları düzeltmek amacıyla yaptığı yoğun döviz alımları sebebiyle devam etmiş ve bu sebeple 2003 yılında piyasalardaki likidite fazlası 5 ile 14 katrilyon TL aralığında dalgalanma göstermişti. 2004 yılında da döviz alımları sebebiyle piyasada artış gösterme temayülü gösteren likiditeyi, Bankalararası Para Piyasası'ndan yaptığı TL Depo alımları ve İMKB'de gerçekleştirdiği repo işlemleri ile azaltmaya çalışmıştır. Bu sebeple gecelik piyasa faiz oranları sürekli olarak Merkez Bankası'nın borçlanma faiz oranları düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte, yılın ikinci yarısından itibaren Hazine'nin Merkez Bankası'na yaptığı itfalar ve para tabanındaki artışlar sebebiyle azalmaya başlamış, yılbaşında 8,8 katrilyon TL olarak belirlenen likidite fazlası yılsonuna doğru 1,7 katrilyon TL seviyelerine çekilmiştir.

3.2. PARA ARZI

Tablo-1'den de görüleceği üzere 2003 yılının son birkaç ayında 10 katrilyon seviyesinin hemen altı veya üzerinde hareket eden ve yılı da bu seviyede kapatan dolaşımdaki para miktarı, 2004 yılında % 22,9 oranında büyüyerek yıl sonunda 12,4 katrilyon düzeyine çıkmıştır. Bununla birlikte, 2003 yılı boyunca dolaşımdaki paranın seyri genel olarak daimi bir artış trendi takip etmiş olmasına rağmen, 2004 yılında dolaşımdaki paranın 12 katrilyon TL civarına dek yukarı seyrinin ardından, bu düzeyin üzerinde giderek artan bir dirençle ivme kaybetmiş ve trend çizgisi 13,5 katrilyon seviyesinden aşağı dönmüştür. Yıl sonunda dolaşımdaki para tutarının aynı zamanda yıl ortalamasına denk oluşu bu bakımdan dikkat çekicidir.

Tablo 1: Para Arzındaki Gelişmeler

	25.03.2005	31.12.2004	26.12.2003	I/II (%)	II/III (%)
Dolaşımdaki Para	14.096.904	12.446.299	10.128.670	13,3	22,9
Vadesiz Ticari Mevduat	7.829.751	8.671.897	5.580.690	-9,7	55,4
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	8.515.111	8.348.626	5.853.366	2,0	42,6
TCMB'deki Mevduat	1.689	2.249	1.422	-24,9	58,2
M1 - Para Arzı	30.443.455	29.469.070	21.564.149	3,3	36,7
Vadeli Ticari Mevduat	13.674.545	13.169.585	9.184.744	3,8	43,4
Vadeli Tasarruf Mevduatı	70.306.642	66.705.794	50.174.043	5,4	32,9
M2 - Para Arzı	114.424.642	109.344.449	80.922.936	4,6	35,1
Yurtiçi Kaynaklı DTH	72.319.653	76.074.113	68.931.864	-4,9	10,4
M2Y - Para Arzı	186.744.295	185.418.562	149.854.800	0,7	23,7
M3 - Para Arzı	121.529.847	116.597.637	86.565.043	4,2	34,7

Bu trendin 2005 başından yeniden yukarıya döndüğünü Tablo-1'den görmekteyiz. 2005 yılının ilk üç ayında dolaşımdaki para % 13,3'lük düzenli bir artış sergilemiş ve 25 Mart itibarıyla 14 milyar YTL seviyesine ulaşmıştır.

Dolaşımdaki paranın seyri kadar olmasa da benzer bir süreç, dar tanımlı para arzı (M1) için de geçerli olmuştur. 2003 yılında % 51,2 oranında artan M1, 2004 yılında % 36,7 oranında artmış ve dolaşımdaki paranın çizdiği dalgalı seyre nispetle daha düzgün bir seyir üzerinde ilerlemiştir. Dikkat edilirse, yıl içinde vadesiz ticari ve tasarruf mevduatındaki ciddi oranlı artışlara nispetle M1, dolaşımdaki paranın kontrol altında tutulmasıyla daha düşük bir profil çizmiştir. Vadeli mevduatların da para arzına uygun bir şekilde artması sebebiyle M2 olarak ifade edilen geniş tanımlı para arzı da 2004 yılında % 35,1 oranında artmıştır. Bu oran 2003'teki artışın bir miktar üstündedir.

Bir önceki sene % 4,6 oranında azalan yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarının 2004 yılında % 10,4 artmasıyla yeni tanımlı geniş para arzı da (M2Y) bu yıl % 23,7 oranında büyümüştür.

Gerek M2, gerekse M3 para çarpanlarının (Para Arzı/Rezerv Para) 2004 yılında bir önceki yıla nispetle büyük ölçüde aynı kaldığı gözlemlenmektedir.

3.3. MEVDUAT VE KREDİ GELİŞMELERİ

Toplam mevduat stoku 2004 yılında nominal olarak % 24 artış göstererek, yıl sonu itibarıyla 182 katrilyon 762 trilyon TL civarında gerçekleşmiştir. Bu artış oranı, bir önceki senenin neredeyse iki katıdır ve iki sene arasındaki enflasyon oranlarındaki fark da dikkate alındığında, mevduattaki artışın boyutunu göstermektedir. Tablo-2'den de görüleceği üzere, mevduatlardaki artış özellikle Türk Lirası hesaplarda belirgindir. Yurtiçi yerleşiklerin TL mevduat hesapları 2004 yılında % 36,4 artmış, buna karşılık döviz tevdiat hesapları ancak % 10,4 oranında büyümüştür. Bu sürecin 2005 yılının ilk üç ayında TL lehine daha da geliştiği görülmektedir. Zira yılbaşından 25 Mart 2005 tarihine dek TL hesaplarda (yurtiçi yerleşikler) % 3,6'lık bir artış söz konusu iken, yabancı para mevduatlar % 4,9 azalmıştır.

Tablo-2: Mevduattaki Gelişmeler

	I	II	III	Yüzde Değişim	
	25.03.2005	31.12.2004	26.12.2003	I/II	II/III
I. Yurtiçi Yerleşik	179.262.818	179.314.351	144.608.935	%0,0	%24,0
Türk Lirası	106.943.169	103.240.239	75.677.074	%3,6	%36,4
Yabancı Para	72.319.649	76.074.112	68.931.861	%-4,9	%10,4
II. Yurtdışı Yerleşik	3.387.198	3.447.804	2.741.779	%-1,8	%25,8
Türk Lirası	697.970	624.732	301.720	%11,7	%107,1
Yabancı Para	2.689.228	2.823.072	2.440.059	%-4,7	%15,7
Toplam Mevduat	182.650.016	182.762.154	147.350.714	%-0,1	%24,0

Bu durumu 2003 yılında başlayan "ters para ikamesinin" devamı olarak nitelemek mümkündür. Bu süreç çerçevesinde yabancı para mevduatların toplam mevduatlar içindeki payı gerilemeye başlamıştır. Söz konusu oran 2002 sonunda % 57 iken, 2003 sonunda % 48,5'a, 2004 sonunda % 43'e, Mart 2005 sonu itibarıyla ise % 41'e gerilemiştir. "Dolarizasyon"un yaklaşık bir ölçütü olarak tanımlayabileceğimiz döviz tevdiat hesaplarının M2Y (yeni geniş tanımlı) para arzına oranı 2002 sonundaki % 53'lük seviyesinden 2003 sonunda % 46'ya, 2004 sonunda % 41'e, Mart 2005 sonu itibarıyla ise % 38,7'ye düşmüştür.

Özellikle dövizden çıkış sebebiyle yılbaşından 2005 Mart sonuna dek toplam mevduatta bir artış kaydedilmemiş, bilakis cüzi bir düşüş yaşanmıştır.

3.4. BAŞLICA FİNANSAL ARAÇLARIN GETİRİSİ

Muhtelif finansal tasarruf araçlarının son bir yıllık dönemde sağladığı getirilere bakıldığında (Tablo 3), Türk Lirası araçlarının reel kazanç sağladığı, dövizli araçların ise reel bazda yatırımcısına kaybettirdiği gözlenmektedir. Bu çerçevede mevduat faizleri % 10'a yakın yıllık reel getiri temin ederken, İMKB'de son bir yılda yatırımcısına % 19'a yakın (TÜFE bazında) bir kazanç sağlamıştır. Bu getiri oranları 2003 yılına nispetle düşük kalmış olmasına rağmen Türk Lirası yatırım araçlarının döviz temelli araçlara nispetle durumunu ortaya koyması açısından hâlâ önemlidir.

Tablo-3: Finansal Yatırım Araçlarının Getirisi

	2005 Nisan/ 2004 Nisan	
	Yıllık Reel Getiri (%)	
	ÜFE	TÜFE
Mevduat faizi (Brüt)	9,92	11,94
Borsa Endeksi	16,73	18,88
Dolar	-9,32	-7,65
Euro	-2,15	-0,35
Külçe altın	-5,51	-3,77

Öte yandan döviz ve altının getiri oranları da 2003 yılındaki seviyelerinin oldukça üstündedir. Bu süreç, farklı yatırım araçları arasındaki getiri oranlarındaki farklarının azalmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Tablo-4: Kredi Hareketlerindeki Gelişmeler

	Toplam Kredi Stoku			(Milyar TL)	
	I	II	III	Yüzde Değişim	
	25 Mar 2005	31 Ara 2004	26 Ara 2003	I/II	II/III
II-MEVDUAT BANKALARI KREDİLERİ	83.635.961	79.649.107	49.877.748	%5,01	%59,69
A-YURTIÇİ KREDİLER	81.717.251	77.628.147	48.018.584	%5,27	%61,66
a-TL KREDİLER	63.757.501	60.223.014	31.726.779	%5,87	%89,82
b-YP KREDİLER	17.959.750	17.405.133	16.291.805	%3,19	%6,83
B-YURTDIŞI KREDİLER	1.918.710	2.020.960	1.859.164	%-5,06	%8,70
a-TL Kredileri	108.743	99.020	37.196	%9,82	%166,21
b-YP Kredileri	1.809.967	1.921.940	1.821.968	%-5,83	%5,49
III-KYB KREDİLERİ (A+B)	5.263.891	5.022.949	4.553.792	%4,80	%10,30
A-YURTIÇİ KREDİLER	4.823.414	4.583.828	3.729.695	%5,23	%22,90
a-YTL Kredileri (4)	2.922.146	2.683.215	1.951.158	%8,90	%37,52
b-YP Kredileri	1.901.268	1.900.613	1.778.537	%0,03	%6,86
B-YURTDIŞI KREDİLER	440.477	439.121	824.097	%0,31	%-46,71
a-YTL Kredileri	1.795	0	0	-	-
b-YP Kredileri	438.682	439.121	824.097	%-0,10	%-46,71
IV-BANKA KREDİLERİ TOPLAMI					
(Mali Kesim Hariç) (I+II+III)	88.979.446	84.785.330	54.599.877	%4,95	%55,28
MALİ KESİME VERİLEN KREDİLER					
V-MEVDUAT BANKALARI	797.198	888.243	869.693	%-10,25	%2,13
A-YTL Kredileri	179.460	203.280	89.117	%-11,72	%128,10
B-YP Kredileri	617.738	684.963	780.576	%-9,81	%-12,25
VI-KYB KREDİLERİ	1.920.763	1.948.909	1.700.743	%-1,44	%14,59
A-YTL Kredileri	980.748	904.104	738.300	%8,48	%22,46
B-YP Kredileri	940.015	1.044.805	962.443	%-10,03	%8,56
VII-TCMB KREDİLERİ	293.224	302.300	0	%-3,00	-
VIII-MALİ KESİME VERİLEN KREDİLER					
(V+VI+VII)	3.011.185	3.139.452	2.570.436	%-4,09	%22,14
IX-BANKACILIK SİSTEMİ KREDİ					
HACMİ (IV+VIII)	91.990.631	87.924.782	57.170.313	%4,62	%53,79
MALİ KESİM HARİCİ KREDİLER / TOPLAM MEVDUAT	48.72%	46.39%	37.05%	-	-

Toplam kredi stokunda 2004 yılında % 53,8 oranındaki artış nedeniyle ciddi anlamda bir genişleme yaşanmıştır (Tablo 4). Bu genişleme hemen tamamen mevduat bankalarının yurtiçindeki mali olmayan kesimlere Türk Lirası olarak açtıkları kredilerden kaynaklanmıştır. Bu kalem 2004 yılında % 89,8 oranında bir genişleme kaydetmiştir. Mevduat bankalarının yurtiçindeki mali olmayan kesime açtıkları dövizli krediler ise 2004 yılında ancak % 6,8 oranında büyüyebilmiştir. Öte yandan 2005 yılının ilk üç ayında yine aynı kesime açılan Türk Lirası kredilerdeki artış % 5,9 artmışken, aynı dönemde dövizli kredilerdeki artış % 3,2 olmuştur. Bu anlamda büyüme oranlarında bir yakınlaşma söz konusudur. 2004 yılında kalkınma ve yatırım bankalarının açtığı krediler % 10,3 büyürken, bankaların mali kesime açtıkları krediler de % 22,1 oranında artmıştır. Bu ikinci kalem 2005 yılının ilk üç ayında % 4,1 oranında bir gerileme kaydetmiştir.

Bankaların giderek daha fazla oranda kredi piyasasına geri dönmeye başlamasıyla birlikte mevduatın krediye dönüşüm oranında da bir iyileşme gerçekleşmiştir. Mali kesim dışındaki kesimlere temin edilen kredilerin toplam mevduata oranı 2003 yılı sonu itibarıyla % 37 oranında kalırken, 2004 sonunda bu oran % 46'yı geçmiştir. 2005 yılının Mart ayı itibarıyla bu oranın % 49'a yaklaştığını gözlemlemekteyiz.

Tablo-5: Tüketici Kredileri ve Kredi Kartlarındaki Gelişmeler

	Toplam Kredi Stoku			(Milyar TL)	
	I	II	III	Yüzde Değişim	
	25 Mar 2005	31 Ara 2004	26 Ara 2003	I/II	II/III
I. TÜKETİCİ KREDİLERİ	15.251.197	12.924.653	6.047.955	%18,00	%113,70
a) Konut	3.539.960	2.641.244	871.720	%34,03	%202,99
b) Taşıt	4.299.630	4.321.832	2.152.910	%-0,51	%100,74
c) Diğer	7.411.607	5.961.577	3.023.325	%24,32	%97,19
II. KREDİ KARTLARI	13.522.630	13.752.892	6.577.774	%-1,67	%109,08

Bankaların açtıkları kredilerde giderek daha büyük önem kazanmaya başlayan tüketici kredileri (Tablo 5), 2004 yılında da artış eğilimini sürdürmüştür, 2003 yılında % 117 büyüyen tüketici kredileri ve kredi kartları, 2004 yılında da toplamda % 111 genişlemiştir, 2004 yılında özellikle konuta yönelik tüketici kredilerinde % 203 civarında yaşanan artışın altı çizilmesi gerekir, 2003 yılında konut kredileri % 92 oranında artmıştı, 2003 yılında % 249 artan taşıt kredileri ise, 2004 yılında % 101 oranında büyümüş, 2005 yılının ilk üç ayında ise kısmi bir gerileme yaşamıştır, Yine 2004 yılında kredi kartları yoluyla kullandırılan kredilerde 2003 yılına nispetle ciddi bir artış gerçekleşmiştir, Kredi kartları yoluyla kullandırılan krediler 2003 yılında % 60'lık bir artış seyri çizmişti, Son olarak tüketici kredileri içinde de Türk Lirası kullanımının hâkim olduğunu ve dövizli tüketici kredilerinin oldukça düşük seviyelerde gerçekleştiğini görüyoruz.

4. BÖLÜM

FİYATLARDAKİ GELİŞMELER

2004 yılı sonu itibariyle enflasyon TÜFE'de % 9,32'ye gerileyerek, yıl sonu için belirlenen yüzde 12'lik enflasyon hedefinin altında kalırken, TEFE'de yıllık fiyat artışı ise yüzde 13,84 oranında gerçekleşmiştir. Bu iki enflasyon oranından TÜFE, uygulanmakta olan ekonomik program açısından gösterge niteliğinde kabul edilmektedir.

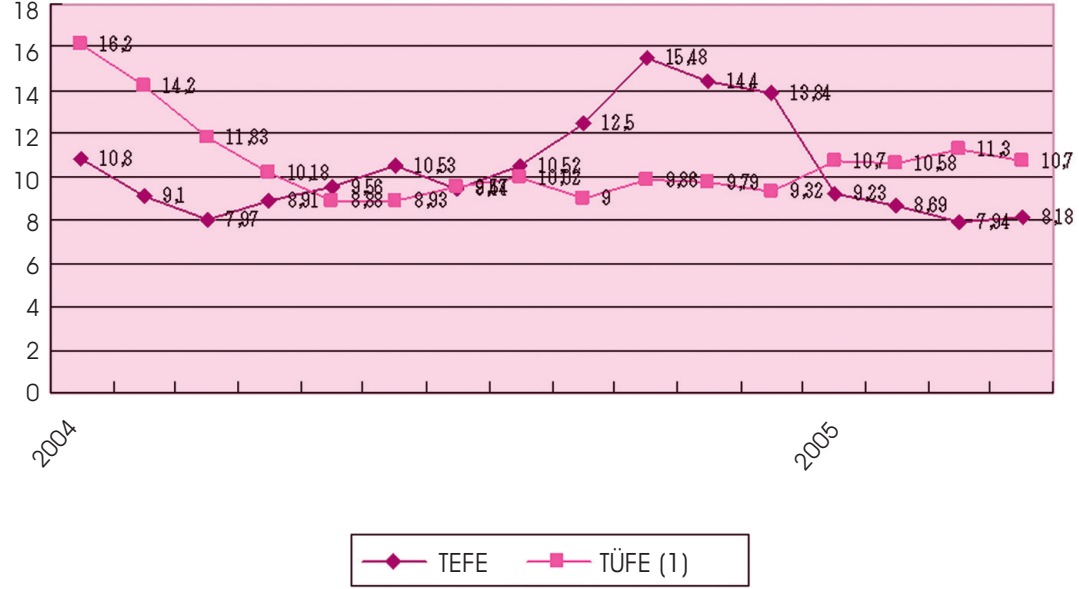
4.1. TÜFE'DEKİ GELİŞMELER

TÜFE'de 2002 yılında başlayan enflasyondaki düşüş eğilimi, sürekli bir şekilde konulan hedefleri de aşarak daha alt düzeylerde gerçekleşme devam etmiştir (Tablo-1), 2004 yılında da devam eden hedeflerin ötesindeki başarı neticesinde, üst üste üçüncü kez yıl sonu enflasyon hedefine ulaşılmıştır.

Tablo-1: TÜFE'deki Gelişmeler

	2002	2003	2004	Mart 2005
Hedef (%)	35	20	12	8
Gerçekleşme (%)	29,7	18,4	9,32	7,94

Aslında 2004 yılının başından itibaren kamuoyunda ve iş dünyasında oluşan beklentiler bu hedeflerin tutturulacağı yönünde idi, 2004 yılının Nisan-Mayıs aylarından sonra döviz kurunda yaşanan yukarı doğru dalgalanmalar bir ara dezenflasyon sürecinde olumsuz bir trend yaratmışsa da, yıl sonu itibariyle döviz kuru etkisinin kaybolduğu görülmektedir. Yurt dışı piyasalarda yaşanan bazı olumsuz gelişmelere rağmen, elde edilen bu başarı bize, yapısal değişim sürecinin bir işareti olmak üzere, döviz kuruyla enflasyon arasındaki geçişkenliğin zayıfladığını göstermektedir.

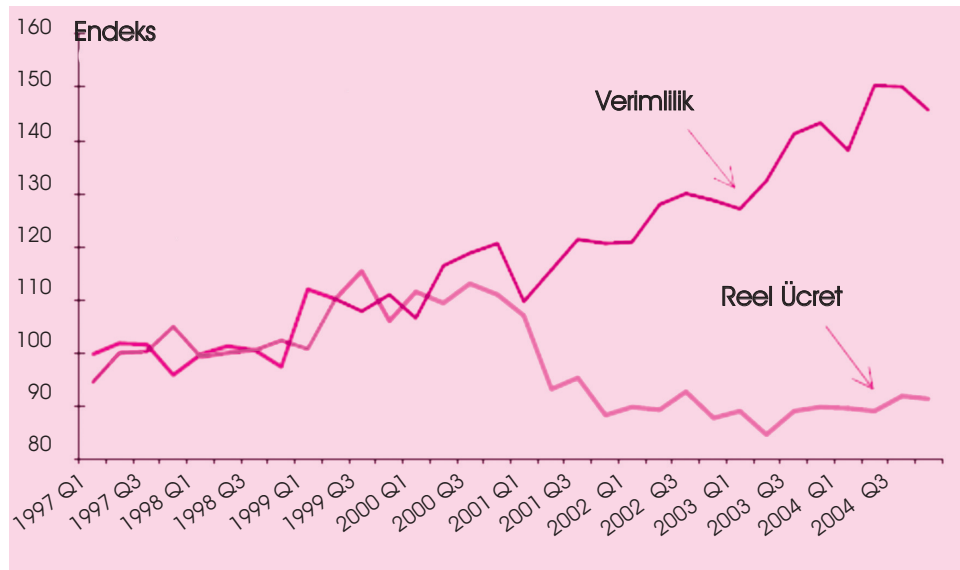

(1) 2005 yılı için ÜFE alınmıştır.

Şekil-1: TEFE ve TÜFE'deki Gelişmeler (% Değişim Yıllık, Nisan 2005)

4.1.1. TEFE'deki Düşüşün Arkasındaki Faktörler

Bu başarıda kuşkusuz, üç yıldır sürdürülen parasal ve malî disiplinin (harcamalarda kontrol ve gelirlerde başarı), hükümet politikalarının kredibilitesi, verimlilik artışının ve reel ücretlerin gerilemesinin (Şekil-2), özel tüketim başta olmak üzere toplam talebin kontrol altında tutulmuş olmasının ve nihayet düşük ve nispeten istikrarlı seyreden döviz kurunun büyük etkisi olmuştur. Neticede, düşen enflasyon ortamı nedeniyle aktörler geriye yönelik enflasyonist beklentileri terketmiş ve artan rekabet ortamı nedeniyle de fiyatlama davranışlarını değiştirmiştir.

Kaynak: TCMB.

Şekil-2: Verimlilik ve Enflasyon

4.1.2. Kamu Kesimi Enflasyonu

Önemli bir maliyet unsuru olan ithal hammadde fiyatları, 2004 yılında enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası metal hammadde fiyatlarındaki yükseliş, daha çok TEFE altındaki kamu imalat sanayii fiyatları üzerinde etkili olurken, ham petrol fiyatlarındaki artışlar, akaryakıt fiyatları yoluyla her iki endekste ve kamu kontrolündeki fiyatlarda önemli yükselişe neden olmuştur. Tablo-2'den takip edileceği üzere, kamu sektörünün TEFE'deki ağırlığı geçen seneye göre 2,2'den, 4'e çıkmıştır. Yıl sonu itibarıyla kamu fiyatları artışı, TEFE'de yüzde 19,5, TÜFE'de ise yüzde 11,7 ile, genel endeks artışlarının üzerinde kalmıştır. TÜFE'de ise akaryakıt dışındaki kamu fiyat artışlarının genel enflasyon eğilimiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Tablo-2: Enflasyon'da Alt Kategoriler (Yıllık % Değişim)

	2001	2002	2003	2004
TEFE	88,6	30,8	13,6	13,8
TEFE (Kamu)	99,7	32,4	11,4	19,5
TEFE (Özel)	84,6	30,3	14,9	11,7
TEFE (Tarım dışı)	96,3	29,6	12,1	13,8
TÜFE	68,5	29,7	18,4	9,3
TÜFE (Dış Ticarete Konu Olan)	78,1	30,1	14,5	5,3
TÜFE (Dış Ticarete Konu Olmayan)	59,4	29,4	22,5	13,3
TÜFE (Mallar)	80,9	29,7	15,5	6,1
TÜFE (Hizmetler)	48,2	29,8	24,0	15,3
TÜFE (Kamu Kontrolünde Olan Fiyatlar)	92,0	31,3	17,6	11,7
TÜFE (Kamu Kontrolünde Olmayan Fiyatlar)	62,1	29,2	18,6	8,5
TÜFE (Dayanıklı Tüketim Malları)	65,6	45,0	6,4	-3,2
TÜFE (Gıda Dışı)	65,6	31,5	17,9	10,4
TÜFE (Konut Dışı)	72,9	30,1	18,2	7,0
İhracat Fiyat Endeksi	-5,0	4,9	13,1	16,3
İthalat Fiyat Endeksi	-5,8	9,6	6,0	16,0

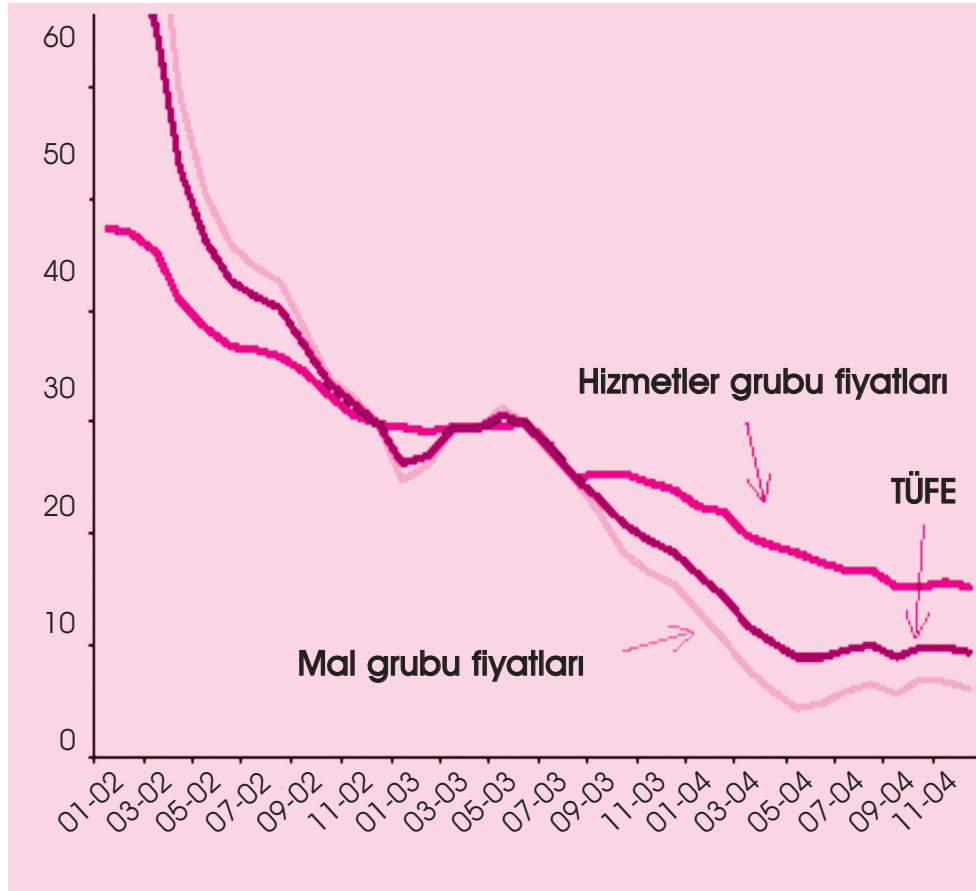
Kaynak: DİE

4.1.3. Talep ve Enflasyonundaki Gelişmeler

Ekonomideki canlanmanın sürmesine karşın, 2004 yılı boyunca özel tüketim harcamalarındaki yüksek oranlı artışların belirli mal gruplarıyla sınırlı kalması sonucunda, 2003 yılında olduğu gibi, bu yıl da fiyatlar üzerinde talep yönlü bir baskı oluşmamıştır. Talebin kontrol altında tutulmuş olması ise, dışsal maliyet şoklarından daha fazla etkilenen TEFE'deki göreceli yüksek artışların, TÜFE'ye yansımalarını sınırlayıcı bir rol oynamıştır. Türk lirasının güçlenmesi ve bekleyişlerin olumlu seyri, yılın ilk çeyreğinde TÜFE'nin, 2003 yılının aynı dönemine göre önemli ölçüde düşük gerçekleşmesini ve böylelikle yıllık enflasyon oranlarının hızla gerilemesini sağlamıştır.

4.1.4. Hizmetler ve Mal Sektöründe Fiyat Hareketleri

2004 yılında TÜFE'deki en dikkat çekici gelişme, ticarete konu olan mallarda hızlı bir fiyat düşüşü gerçekleşirken (% 5,3) dış ticarete konu olmayan mallarda eğilimi ortalama enflasyon artışı üzerinde gerçekleşmiş oluşudur (% 13,3). Bu kategoride en yüksek payın hizmetler sektörüne ait olduğu bilinmektedir. 2003 yılı sonunda, mal ve hizmet gurubu arasındaki fiyat artış makası sırasıyla, yüzde 15,5 ve yüzde 24 iken, 2004 yılı sonunda sırasıyla, yüzde 6,1 ve yüzde 15,3 olarak gerçekleşmiştir (Şekil-3).

Kay-

nak: TCMB, Ekonomide Genel Görünüm, Nisan 2005

Şekil-3: Alt Gruplar İtibariyle Enflasyon (Yıllık % Değişim)

Alt gruplar itibarıyla incelendiğinde (Tablo-3), konut, ulaştırma, eğitim, lokanta-pastane-otel fiyatlarının enflasyon hedefinin üzerinde arttığı görülmektedir. Ulaştırma dışında, bu grupların tamamı hizmet sektörünün ağırlıklı olduğu gruplardır. Diğer taraftan, eğlence-kültür, ev eşyası ve giyim-ayakkabı grupları sırasıyla, en düşük fiyat artışı gösteren TÜFE alt grupları olmuşlardır. Konut grubundaki fiyat artışı, genel TÜFE artışının 5,1 puan üzerinde gerçekleşmiştir. Kira, yüzde 19'luk yıllık artış oranıyla, konut grubu fiyatlarının ana belirleyicisi olurken, gruptaki diğer kalemlerin yıllık enflasyon oranları, genel TÜFE enflasyonu gerçekleşmesinin altında kalmıştır.

Tablo-3: TEFE ve TÜFE'de Alt Kategorilerin Katkıları (% Değişim)

	Ağırlık	Yıllık Değişim	Katkı	Yıllık Değişim	Katkı
	(A)	(B)	(A*B)	(B)	(A*B)
TÜFE	100	18,4	-	9,3	-
Gıda	31,1	21,2	6,6	6,5	2,0
Giyim	9,7	14,5	1,4	1,3	0,1
Konut	25,8	18,6	4,8	14,4	3,7
Ev Eşyası	9,4	12,1	1,1	0,2	0,0
Sağlık	2,8	21,8	0,6	8,5	0,2
Ulaşım	9,3	14,2	1,3	14,9	1,4
Kültür	3,0	10,0	0,3	-0,9	0,0
Eğitim	1,6	22,0	0,4	13,0	0,2
Lokanta	3,1	32,2	1,0	14,6	0,5
Diğer	4,4	17,5	0,8	7,2	0,3
TEFE	100	13,9	-	13,8	-
Tarım	22,2	20,0	4,4	14,1	3,1
Madencilik	2,5	15,9	0,4	9,2	0,2
İmalat	-	12,6	-	14,8	-
Kamu	16,5	13,2	2,2	24,3	4,0
Özel	54,6	12,3	6,7	10,6	5,8
Enerji	4,2	3,2	0,1	-0,6	0,0

Kaynak: DİE

Demek oluyor ki, enflasyondaki düşüş sürecine ayak uyduramayan hizmetler sektöründe bir fiyat katılığı söz konusu olup, bu sektöre yönelik maliyet düşürücü, arzı artırıcı ve rekabeti artırıcı tedbirlere gerek vardır. Bir başka açıdan ele alındığında ise, hizmetler sektörünün ağırlıklı olarak küçük esnaf tarafından oluşturulduğu ve küçük esnafın yeni döneme uyum sağlamakta zorlandığı görülmektedir. Bu zorlanma fiyatlandırma davranışlarında da kendini göstermektedir. Bu bağlamda yabancı sermayenin daha çok bankacılık ve gıda başta olmak üzere hizmetler sektörüne ilgi gösterdiği dikkate alındığında, bundan sonra iki gelişme beklenebilir: Bir yandan yabancılarla fiyat rekabetine giremeyen küçük esnafın hızla tasfiye olma sürecine girebileceği, öte yandan da bu durumdan kurtulabilmek için küçük esnafın daha çok kayıt dışına kaçma eğilimine gireceği kestirilebilir. Birinci durumda iş ve istihdam kayıpları, ikinci durumda da vergi ve verimlilik kayıpları artacaktır. Bütün bu gözlemler, hizmetler sektörüne yönelik olarak bir regülasyon yaklaşımının geçerliliğini sürdürdüğü izlenimini vermektedir.

4.2. TEFE'DEKİ GELİŞMELER

2004 yılında TEFE aylık artış oranı ortalaması, yüzde 1,1'le 2003 yılı ortalamasına göre değişmemiştir. Böylece, 2003 yılı sonunda yüzde 13,9 olan TEFE yıllık artış oranı, 2004 yılı sonunda da yüzde 13,8 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılının ilk üç ayında, TEFE'deki artışların görece olarak hızlanmasında, büyük ölçüde kamu imalat sanayii sektörü etkili olmuştur. Tarım fiyatları da yılın ilk ve son çeyreğinde TEFE üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur (Tablo-4).

Buna rağmen, yıl sonu itibarıyla tarım fiyatların artış oranı yüzde 14,1'le yıllık TEFE artış oranının 0,3 puan üzerinde kalmıştır, TEFE alt grupları içinde yer alan ve döviz kuru ve beklentilerdeki değişimlere karşı en hassas alt gruplardan biri olan özel imalat sanayii fiyatlarıdır. Bunda da kur hareketleri ve petrol fiyatları özel bir etkide bulunmuştur. Kur hareketleri genel olarak yılın ilk çeyreğinden itibaren olumsuz, son çeyreğinde ise olumlu katkıda bulunmuş iken, petrol fiyatları yılın genelinde olumsuz etkide bulunmuştur. Neticede 2003 yılı sonu itibarıyla yüzde 12,3 olan özel imalat sanayii fiyat artış oranı, 2004 yılı sonunda yüzde 10,6 oranına gerilemiştir. Alt sektörler itibarıyla bakıldığında, yıllık fiyat artış oranlarının, sektörler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiği görülmektedir. Özel imalat sanayii sektörü içinde, en yüksek ağırlığa sahip olan gıda ve içecek imalatıyla, tekstil ürünleri imalatı sektörlerinde fiyat artış oranları, sırasıyla, yüzde 9,1 ve yüzde 5,0 olarak gerçekleşmiştir. Petrol ürünleri imalatı ve ana metal sanayii gibi uluslararası fiyat artışlarına karşı duyarlı olan sektörlerde ise, yıllık fiyat artışların, sırasıyla, yüzde 24,9 ve yüzde 27,6 olmuştur. Öte yandan elektrik, gaz ve su fiyatları, yıllık yüzde 0,6 gerileyerek, TEFE'yi azaltan alt kalem olmuştur.

Tablo-4: TEFE ve Alt Kalemlerindeki Gelişmeler (Yıllık % Değişim, 1994=100)

		2003	2004
GENEL	30,8	13,9	13,8
TARIM	35,2	20,0	14,1
Tarım, Avcılık	35,3	17,6	14,8
Ormancılık	46,5	70,5	7,5
Balıkçılık	18,2	52,0	-0,1
MADENCİLİK	38,4	15,9	9,2
Kömür Madenleri	38,3	21,8	4,8
Ham Petrol, Doğalgaz	46,8	12,4	11,7
Metal Cevheri	20,9	-2,0	24,1
Taş Ocakçılığı	36,2	19,2	9,0
İMALAT	29,7	12,6	14,8
Gıda	27,2	17,1	9,2
Tekstil	22,7	16,3	4,9
Giyim	62,8	19,4	3,5
Deri	47,6	7,4	8,0
Kağıt	23,5	1,7	4,3
Petrol Ürünleri	36,3	7,1	29,7
Kimyasal Ürünler	16,1	5,5	10,6
Plastik ve Kauçuk	17,1	7,1	10,0
Metalik Olmayan Madenler	20,8	11,9	12,2
Metal Ana Sanayii	39,6	13,5	32,6
Metal Eşya	26,9	11,9	8,7
Makine-Teçhizat	36,1	17,9	4,2
Elektrikli Cihazlar	21,7	4,5	22,7
Motorlu Kara Taşıtı	30,3	16,9	3,1
ENERJİ	24,3	3,2	-0,6
Elektrik	18,5	-1,5	-2,2
Su	57,8	23,5	5,1

Kaynak: DİE

Sonuç olarak, 2004 yılından beri düşüş trendini sürdüren enflasyondaki düşüş seyri, 2004 yılının ilk dört ayında da düşüş seyrini devam ettirmiştir. Petrol fiyatlarının artışının ve bunun üzerinde etkili olduğu ve ithalatımızda ciddi bir yer tutan kimyasalların fiyat artışlarının 2005 yılına belli bir enflasyon stoku taşıdığı ifade edilebilir. Buna rağmen kur ve diğer sektörde meydana gelen enflasyonu yavaşlatıcı etmenler dikkate alındığında, 2005 yılında enflasyon hedeflerinin bir tehdit altında olmadığı beklenebilir.

5. BÖLÜM

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye ekonomisi 2001 yılında içine girdiği derin krizden sonra, IMF ile yeni bir anlaşma yapmış, her zamanki istikrar anlayışlarının bir gereği olarak, içeride toplam talebin bastırılmasına ve disiplinli bir kamu maliyesine dayalı program, dış ekonomik ilişkilerde kontrollü dalgalı kur eşliğinde dış kaynaklı bir büyüme modelini esas almıştır. Bir takım küresel ve bölgesel siyasa şoklara karşın, bunların etkisinin asgari düzeyde yansıdığı Türkiye ekonomisinde dış konjonktürün de olumlu seyretmesi nedeniyle olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.

5.1. 2004 YILINDA DÜNYA KONJONKTÜRÜ VE 2005 YILI BEKLENTİLERİ

2004 yılını rekor bir büyüme ile kapatan Türkiye'nin performansının arkasında kuşkusuz, geçen yıl dünya ekonomisinde kaydedilen % 4 oranındaki son on yılın en yüksek büyüme rakamının sürükleyici etkisi de söz konusudur (Tablo 1). Petrol fiyatları 2003 teki %15,8'lik artışının ardından, 2004'te de %30,7 ile artışını sürdürmüş olsa da, Çin'de sanayi ve ABD'de de Dolar'ın ucuz seyrine devam etmesi ve tüketimin sürüklediği güçlü büyümenin artarak devam etmiş olması, ekonomik büyümeyi destekleyen faktörler olmuştur. Dünyada kaydedilen bu rakama, ortalama % 6 oranında büyüme kaydeden "gelişmekte olan ülkeler" gurubu ile (ABD %4,4), Çin (%9,5), uzun süren durgunluğu aşmaya çalışan Japonya (% 2) ve AB (% 2,4) sürüklemiştir.

Küresel büyüme aynı zamanda uluslar arası ticaret rakamlarına da yansımıştır. Bu bağlamda 2004 yılı boyunca % 9'luk bir reel büyüme kaydeden küresel ticaret hacmi sayesinde gelişmekte olan ülkelerin dünya ticareti içindeki payı da 1950'den beri en yüksek pay olan % 31'lik bir orana ulaşmıştır.

Tablo-1: Küresel Ekonomide Büyüme, Ticaret ve Enflasyon

Büyüme (%)	2004	2005(*)
Küresel Büyüme	5,1	4,3
Gelişmiş Ülkeler	3,4	2,6
ABD	4,4	3,6
Avro Alanı	2	1,6
Japonya	2,6	1,6
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,2	6,3
Rusya	7,1	6
Çin	9,5	8,5
Türkiye	9,9	6,4
Ticaret Hacmi Artışı (%)	9,9	7,4
Enflasyon (%) ABD	2,7	2,7
Avro Alanı	2,2	1,9
Japonya	0	-0,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	5,7	5,5
Rusya	10,9	11,8
Çin	3,9	3

Kaynak : IMF, (*) IMF Tahmini

Başarılı geçen 2004 yılının ardından, meydana gelen yan etkileri nedeniyle 2005 yılında global ekonomide bir "düzeltme ve hazmetme hareketinin" yaşanacağı ise kesinleşmiş gibidir. Örneğin, küresel ticaret hacminin reel olarak % 5-6 düzeyine kadar gerileyeceği tahmin edilmektedir. Büyümedeki küresel yavaşlamanın iki başat ülkesi ise yine ABD ve Çin'dir. Bu iki ülkenin öncülük edeceği "soğutma" sürecine neden olan olumsuz faktörler ise şunlardır:

- 1) 2004 sonunda ve 2005 yılının başında varil başı fiyatı 60 doları gören petrol fiyatları.
- 2) ABD'nin rekor düzeyde gerçekleşen ve milli gelire oranı %5,2'yi bulan cari açık rakamı.
- 3) Cari açığın tetiklediği ve çevre ülkelerden merkeze kaçışı hızlandıran, borçlanma maliyetlerini artıracı etkide bulunacak olan ABD'deki gösterge faiz oranlarının (şimdilik tedrici olsa da) artma eğilimi sürdürecektir olması.
- 4) Çin milli parası Yuan'ın değer kazanacak olması gibi faktörler ile Bu ve benzeri değişkenlerdeki olumsuz hareketleri tetikleyebilecek çatışma, terör vb. gibi potansiyel diğer belirsizlikler.

ABD'den başlamak gerekirse, bilindiği üzere ABD, bir yandan cari ve bütçe açıklarından oluşan "ikiz açıklar", bir yandan da enflasyon ve işsizlik sıkıntısı içinde bulunmaktadır. Bunlardan toplam borç stoku 7,8 trilyon dolara ulaşarak ABD'nin milli gelirinin % 70'ini aşmış durumdadır. Yine, 2004 yılında 368 milyar dolara ulaşan bütçe açığının da mevcut projeksiyonlara göre on yıl sonra 1,35 trilyon dolara çıkması beklenmektedir. Bu noktadan hareketle ABD Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan, "uzun vadede ABD'nin bütçe açığı tehdidi altında olduğunu" ifade etmiştir.

Öte yandan Mart ayında enflasyon verileri tedirgin edici oranda artış göstererek yıllık bazda TÜFE'de % 3,1, çekirdek enflasyonda ise % 2,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu noktadan hareketle, cari açığa tedbir olarak bir yandan doların değer kaybı sürerken, öte yandan da cari açık ve enflasyonist baskılara karşı gösterge faiz oranları artış eğilimini sürdürmektedir. Burada ABD'de dikkatle takip edilmek zorunda olan sonuncu ama diğerleri gibi önemli bir gösterge de tarım dışı istihdam verileridir. Nisan ayında bu alanda gerçekleşen "beklentilerin üstündeki" istihdam artışı ekonomi idaresini kısmen rahatlatmış ve "büyüme korkusunu" nispeten yavaşlamasına katkı sağlamıştır. Buna rağmen, % 5,2 oranında seyreden işsizlik rakamları nedeniyle, bunun geçici mi kalıcı mı olduğu da yine her ay takip edilecektir. Netice olarak ABD ekonomisi kaynaklı ciddi bir belirsizlik etkisi 2005 yılında başta gelişmekte olan Türkiye gibi ülkelerin üzerinde bir belirsizlik karabulutunun dolaşmasına neden olacaktır.

Eldeki mevcut verilerden yola çıkarak bir beklenti oluşturmak gerekirse, ABD'deki yavaşlamanın yine de makul düzeyde kalacağı, enflasyon baskısının bir miktar gevşeyebileceği, işsizliğin kontrol altında kalabilmesi bağlamında faiz oranlarında tedrici bir artışın gerçekleşeceği ve bunun da aslında üst limitlerine yaklaşıldığı, cari açığa Nisan 2005 verileriyle somutlaşan cari açığındaki toparlanmanın kısmen devam edeceği beklenilebilir.

Nitekim, bu beklentileri doğrulayan ve düzeltme hareketinin ilk dalgasını teşkil eden ilk sinyalleri elimize ulaşmış durumdadır. 2005 yılının ilk üç ayında ABD'de ekonomik büyüme beklentilerin altında %3,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu da, 2004 yılında 650 milyar dolarlık cari olan ABD'nin Nisan ayı cari açık verilerine yansımıştır. ABD Mart ayında, aylık bazda son üç yılda kaydedilen en yüksek oranlı cari açık azalmasını yaşamıştır (%9). Bunda aylık bazda rekor düzeyde artan ihracat ile azalan ithalat önemli rol oynadı.

Öte yandan ABD'deki küçülme eğilimleri ile Çin'de ekonomiyi soğutma eğilimleri birbirini destekleyen süreçlerdir. Bu bağlamda "aşırı değerlendirildiği" ortak kabul gören Çin'in ulusal parası Yuan'ın yaklaşık % 3-5 aralığında bir değer kazanması beklenmektedir. Bunun sonucunda Çin ekonomisinde de bir soğuma gerçekleşebilir. Bu değer kazanmanın gerçekleşmesi durumunda Çin'in 2004 yılında % 34,5 olarak gerçekleşen yıllık ihracat artış oranının %10'un altına sarkabileceği ifade edilmektedir. Örneğin ABD'nin Çin'den yaptığı ithalatın azalma eğilime girdiği görülmektedir. Nisan ayı rakamlarına göre, Çin'den yapılan ithalat da aynı dönemde % 4,4 oranında azalmıştır.

Öte yandan Çin'in diğer büyük ticaret ortağı Japonya'nın da 2004 yılında büyümesi yavaşlayacaktır. Zira Japonya'nı iktisadi canlanmasında ihracatın ve bu arada Çin'den kaynaklanan talebin çok büyük bir etkisi vardır.

Yine AB'de de 2004 yılında gerçekleşen % 2,4 oranındaki büyüme'nin de 2005 yılında gerileyeceği ve yaklaşık 1,6 civarında gerçekleşeceği beklenmektedir. Bu bağlamda, dış ticareti içinde Çin'in önemli bir paya sahip olduğu ülkelere başta olmak üzere, ABD'de yaşanmakta olan kısmi daralma, söz konusu ülkelerin ihracat performansını olumsuz etkileyebilecektir. Buna Türkiye de dahildir, Netice itibarıyla dünya ekonomisi 2005 yılında 2004 yılına nazaran daha bir daralmış olacak, faizler ve petrol fiyatlarına bağlı belirsizlikler ortamı daha da kırılgan hale getirecektir.

Öte yandan Türkiye ekonomisinin 2005 yılında bu genel küresel trendlere uygun olarak küçülme eğilimine girmesi, Türk ekonomisinin konjonktürel değişimlere uyum sağlaması açısından önemli ve isabetli olacaktır. Bu son derece önemlidir zira, gelişmekte olan ülkeler bir yandan büyüme sürecindeki mimariyi iyi ayarlayamazken, öte yandan dış faktörlerin olumsuzla dönmesi durumunda küçülmenin idaresini de isabetli yapamamaktadırlar. Türkiye de krizsiz olarak küçülmeyi başarabilen bir kültüre sahip değildir. İşte bu nedenle 2005 yılında ekonomide taahhüt edilen küçülmenin tutturulabilmesi gerekmektedir.

ANALİZ: PETROL PİYASASINDAKİ GELİŞMELER VE BEKLENTİLER

2004 haziranından ayından beri petrol fiyatlarının 40 doların üzerinde kalması ve artış trendinin yüksek oynaklık ile birleşmesi, "yeni bir petrol krizi mi geliyor" endişesine neden oldu. Aşağıdaki analizde, hareketliliğin nedenleri ve sonuçları irdelenmektedir.

Geleneksel iktisat teorisine göre, fiyatlar arz ile talebin çakıştığı noktada belirlenir. Talebin hızla arttığı bir ortamda fiyatların yükselmesi beklenir. Çin ve ABD'nin başı çektiği Dünya petrol talebi 2003 te %2,5, 2004 te % 3,4, 2005 in ilk yarısında da %2,2 artarak günde 84,5 milyon varile dayandı.

Arz cephesinde ise özellikle OPEC'in üretim kapasitenin, ki Suudi Arabistan bu kapasitede en önemli paya sahip, bir milyon varilin altına düşmesi ve meydana gelebilecek herhangi bir krizde piyasaya yeterli petrolün verilemeyeceği endişesi ön plana çıkan konu oldu. Irak boru hatlarının ve petrol kuyularının sabotajı, Suudi Arabistan'da petrol kurumlarına yapılan saldırılar, Nijerya'daki politik gerilim, Norveç ve Venezuela'daki grevler, tanker kapasitesinin en üst düzeylere çıkması, Meksika körfezindeki tayfun, Rusya'daki Yukos olayı, Amerikan rafineri kapasitesinin %97'lere varması, Amerikan stratejik petrol rezervinin üst kapasite sınırına kadar doldurulması arz cephesindeki sıkıntıları yansıttı. OPEC ülkelerindeki iç talep artışının ihracatı azaltma yönünde baskı yapması, Kuzey Denizi ve ABD'de petrol üretim hızının giderek azalması da arz piyasasında huzursuzluklara neden oldu.

Dikkat çeken ilk husus, petrol stoklarının yıllardır en düşük seviyelerde olduğu iddiasına rağmen, güncelleştirilmiş rakamların bunu doğrulamadığıdır. Aslına bakılırsa dünya petrol piyasasının Amerikan endüstri stoklarına kilitlenmiş olması da halen anlaşılammış bir olgudur. ABD'de stokları düzenli olarak açıklayan iki kurum vardır; Amerikan Petrol Enstitüsü ve Amerikan Enerji Enformasyon Dairesi. Birisinin artış gösterdiğinde diğerinin azalış göstermesi oldukça kanıksanmış bir durum aslında ama iki rapor aralığında fiyatlar sürekli hareketlilik göstermektedir.

Petrol istatistiklerinin özellikle OECD üyesi olmayan ülkelerde fazla güvenilir olmayışı ve arz-talep rakamlarının sürekli olarak (bazen önemli boyutlarda) revize edilmesi durumu iyice karıştırmaktadır. Örneğin, OPEC'in kendisi de dahil olmak üzere OPEC'in kesin olarak ne kadar petrol ürettiği gerçekte bilinmemektedir.

Ekopolitik ve jeopolitik kaygılar da piyasadaki gerginliği hep yüksek düzeyde tutmuştur. Rusya'da Putin'in uluslararası petrol şirketlerinin manevra alanını kısıtlaması, Çin'in dünyaya açılarak kendine yeni enerji müttefikleri araması, Venezuela'nın Güney Amerika'da ABD karşıtı bir blok oluşturma çabası ve 2002 Nisan'ında CIA'nın yaptığı bir devrim çabasının tekrarlanması halinde Amerika'ya petrol sevkiyatını keseceği açıklaması, İran'ın nükleer silah bulundurduğu bahanesi altında Amerika'nın İran'ın rezervlerine göz koyduğu ve yakında bölgenin ısınacağı beklentileri, bu arada git-tikçe gelişen İran-Venezuela-Çin ilişkileri, bir ayağı çukurda olan Kral Fahd'ın ölümü sonrası Suudi Arabistan'ın belirsizliği, Sudan'daki iç savaş bu kaygıların en önemlileridir. Pratikte, bunların hiçbirisi piyasada önemli fiziki bir kısıtlamaya neden bile olmadı ama bir çoklarına göre risk primi adı altında fiyatlara 7 ila 14 dolar arasında bir şişirme getirdi.

OPEC üyesi ülkelerin petrol bakanlarının ve OPEC genel sekreterinin her fırsatta demeçler vermeleri de piyasayı hep tetikte tutmaya yetti. Amerikan eksenli açıklamaların Chavez liderliğindeki diğer grubun yaptığı açıklamalarla uyuşmaması da piyasadaki havanın sürekli olarak değişmesine sebep oldu.

Bunlar yetmiyormuş gibi bir de jeolojik nedenlerden ötürü petrol arzının yakında talebi karşılamasının mümkün olmayacağı gündeme geldi. Petrol üretim zirvesi ekolü adı verilen bir grup 2005 ila 2010 yılları arasında dünya petrol üretiminde zirve noktasına gelineceğini ve o noktadan sonra petrol üretiminin azalacağını savunmaktadır. Royal DutchShell grubunun geçen yıl ispatlanmış rezervlerini %31 azaltması ve bir çok firmanın benzer revizyonlarda bulunması, büyük petrol şirketlerinin ürettikleri petrolün yerine yenisine koymada son dört yıldır zorluk çekmeleri de "acaba petrol bitiyor mu?" endişelerini doğurmaya yetti ve piyasaya aynen yansıdı. Bu savlara dayanarak bazı kurumlar çok yakın bir zamanda petrol fiyatlarının 100, 180 ve hatta 360 dolara çıkacağını savunmaya bile başladı.

IMF, G7, ABD, Avrupa Topluluğu, OECD ve Dünya Bankası petrol üretim kapasitesinin artırılmasını bahane ederek zengin petrol rezervlerine sahip olan ülkelerin kapılarını uluslararası petrol şirketlerine açmaları çağrısında bulundu. Fakat bu çağrı Venezuela, Rusya ve kısmen de Suudi Arabistan tarafından tepkiyle karşılandı, Tepki nedenleri ise son derece net, Suudilere göre, uluslararası şirketler çok kâr etmek amacındalar ve bu nedenle bulma ve üretme maliyeti düşük olan ülkede yatırım yapmak istiyorlar, yani ilave kapasite yaratmak amacıyla değil.

Bir çok gözlemciye göre fiyat artışlarının nedeni buydu. Yoksa tek başına artan talep ve azalan arzın fiyat artışlarını açıklama kabiliyeti oldukça sınırlı kaldı. Dolayısıyla klasik kuram yetersiz kaldı ve diğer nedenler ortaya sürülmeye başlandı.

Artık öyle bir seviyeye gelindi ki, hava durumu beklentileri bile piyasayı etkilemeye başladı. "Fiyatlar çıktı çünkü havanın soğuk olması bekleniyor, fiyatlar indi çünkü hava beklendiği gibi soğuk olmadı" gibi gerekçeler kanıksanmaya başlandı. Aynı durum petrol stokları için de geçerli. Bu durum karşısında ne yapacağını şaşırان OPEC bile nihayet OPEC Mart 2002 de uygulamaya koyduğu ve basket fiyatının 14 ay peş peşe 22-28 dolar fiyat bandının üzerinde kalmasını gerektiren fiyat bandı uygulamasını, 30 Ocak 2005 te kaldırdı. ABD merkez bankası başkanı Greenspan, hazine müsteşarı Snow, Uluslararası Enerji Ajansı'nın başı Mandil ve Avrupa Merkez bankası yetkilileri fiyatlardaki gelişmeleri "mantıksız bir coşku" olarak nitelendirmekle beraber bir kriz beklentisinin yersiz olduğunu, ama kriz riskinin halen mevcut olduğunu çeşitli kereler dile getirdiler.

Her nedense spekülörlerin petrol fiyatlarının artmasındaki rolü hep geri planda tutulmakta veya tutturulmaya çalışılmaktadır. Halbuki vadeli işlemler piyasasındaki hareketlilik spekülörlerinin öneminin küçümsenemeyeceğini göstermektedir. Spekülörler genelde arz ve talep dengesine göre hareket etmezler. 2004 yılında NYMEX'teki ortalama günlük kontrat sayısı 150,000; Londra'daki IPE petrol borsasında ise 75,000 idi. Her bir kontrat 1000 varile tekabül eder.

Yani yalnızca bu iki borsada günde ortalama 225 milyon varil kağıt varil el değiştirmiştir. Dünya günlük petrol üretimin yaklaşık üç katı, IPE'de el değiştiren petrolün fiziki teslimi olmamasına karşın, NYMEX'te en fazla yüzde biri fiziki olarak teslim ediliyor. Spot piyasa fiyatı ise vadeli piyasa (futures) fiyatını takip ediyor. Vadeli fiyatın spot fiyattan düşük olduğu dönemler, ki bu "geriye endeksleme" olarak bilinir, fiziki piyasada daralma olduğu şeklinde yorumlanır. Normal bir piyasada her ne kadar doğru olsa da son zamanlarda yaşadığımız petrol piyasasında artık bu da geçerli değildir. Bu spekülörlerin kim olduğunu nedense kimse açıkça belirtmiyor. Genelde Hedge Fund'lar, Amerikan emeklilik ve sigorta fonları zikredildi, fakat bazı önemli isimler genelde verilmedi. Örneğin, Goldman Sachs, Barclay, Morgan Stanley, ABN Amro, Citigroup, Bunlar yalnızca kağıt varil alıp satmıyorlar. Amerika'da yeni çıkan uygulamalara göre uygun görülen bankalar fiziki olarak petrol alıp satabilecekler. Amerikan borsasının teknoloji stokları fiyaskosundan sonra pek fazla kazanç getirmemesi, yukarıda saydığımız kuruluşları petrol piyasasına çekti. Petrolün dünyanın en çok ticareti yapılan ürün olduğu göz önüne alındığında biriken sermayenin ve kârın yine uluslararası ticareti yapılan bir mala kayması kaçınılmazdı.

Son zamanlardaki artışlarda, doların değer kaybı da bir diğer neden olarak gösterilebilir. Kasım 2002 den beridir avro, dolar karşısında daha değerli duruma gelmiştir. Bu yüzden avro cinsinden bakıldığında fiyatlar dolarda olduğu kadar fazla artmadı. Örneğin Kasım 2002 tarihinde 1,0 olan avro dolar paritesinden bu yana Brent petrolün fiyatındaki değişim dolar bazında %115, avro bazında %66 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla artık petrol fiyatlarının analizinde avro-dolar paritesini de göz önünde tutmak gerekir.

Peki artan petrol fiyatları ekonomiyi nasıl etkiledi? Dünya Bankası, IMF, OECD ve hatırı sayılır bir çok kurum, petrol fiyatlarında 10 dolarlık bir artışın ekonomik büyümeden 0,5 puan atılmasına neden olacağını belirtmesine karşın 1998 sonunda 10 dolar olan petrol fiyatı bugünkü 50 dolar seviyesine geldi ama dünya ekonomisi 2004'te son 30 yılın en yüksek büyüme hızı olan %5 mertebesine erişti. Türkiye ekonomisi de rekor bir büyüme kaydetti. Avrupa Merkez Bankası başkanı Claude Trichet'de yüksek petrol fiyatlarının global ekonomik büyümeye bir engel oluşturduğunu ve enflasyonu yukarıya doğru zorladığını beyan ettiyse de gerek büyümenin, gerekse enflasyonun halen kontrol altında olduğunu açıkladı. Şimdilerde ise bu kuruluşların uzman kadroları petrol fiyatlarının belli bir düzeye kadar (genellikle 80 dolar telaffuz edilmektedir) ekonomik büyümeye etkisinin fazla olmayacağını ama belli bir düzeyden sonra hissedilebilir bir etki yaratacağını, daha da önemlisi etkinin petrol fiyatının artış hızına bağlı olacağına dikkat çekmektedirler.

Ayrıca, petrol fiyatları halen reel bazda 1980 deki seviyesine ulaşmamıştır. Petrol fiyatlarındaki artışların 1973 ve 1980 krizleri gibi ekonomiye ağır darbe indirmemesinin nedeni olarak global ekonominin daha az enerji yoğun bir yapı arz etmesi gösterilmektedir. Yani petrol tüketiminin GSMH'ya oranının azalması böyle algılanmıştır.

Sonuç olarak, dünyada en çok ticareti yapılan jeostratejik ve politik bir ürün olan petrolün piyasası artık bilinmeyen bir yöne sapmış durumdadır. Piyasanın yönünü belirlemede arz ve talepten başka diğer etmenler ileride daha belirgin rol oynayacaktır. Doların konumu ve değeri, kıymetli metallerin değeri, türev piyasaları ve faiz oranları gibi, Tüm bunlar göz önüne alındığında şöyle bir senaryo çizilebilir: Yeni petrol projelerinin devreye girmesi ile petrol fiyatları yakın bir zamanda 35-40 dolar seviyesine inebilir ve ciddi bir jeopolitik kriz meydana gelmezse bu seviyesini bir süre koruyabilir. 2-3 sene sonra çıkabilecek global bir finansal kriz ve hemen ardındaki ekonomik çöküntü nedeniyle fiyatlar o düşük seviyede kalabilir. Fakat 10 yıllık projeksiyon yapıldığında, bugünkü fiyatların çok ucuz kalacağı bir döneme doğru gidişi ifade edilebilir.

Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre, Türkiye 1971 yılında ham petrol ihtiyacının %61'ini ithal etmişken, 2004 yılında %91'ini ithalatla temin etmek noktasına gelmiştir. Petrol ürünleri ithalatı da pek iç açıcı bir tablo sergilememektedir. Yani Türkiye neredeyse tamamen dışa bağımlı durumdadır ve petrol ithalat faturası gittikçe kabarmaktadır. Arama ve bulma çalışmaları çok yüksek maliyet gerektirmesine rağmen ülkemizin kendi petrol kaynaklarını geliştirme ve üretme noktasında ciddi atılımlarda bulunması gerekmektedir.

Dolayısıyla Türkiye'nin enerji politikalarını yeniden gözden geçirmesi ve yeni stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Artık çok geç olmadan bir yandan ilerideki petrol güvenliği konusunda çalışmalara başlanılmalı, bir yandan da petrole olan bağımlılığı azaltmanın çareleri bulunmalı ve bu konularda gereken politikalar oluşturulmalıdır. Çünkü uzun vadeli enerji politikalarının olmadığı ülkeler ileride petrol üretim zirvesinin etkilerinden en ağır darbe alacak ülkeler olacaktır.

5.2. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER

2001 Yılında içine girdiği ağır krizde büyük gelir, pazar ve imaj kayıplarına maruz kalan Türkiye ekonomisi dış ticarete 2002 yılından beri sürdürdüğü toparlanma eğilimini, "yeni bir ihracat hamlesi" olarak 2004 yılı boyunca oldukça ileri bir aşamaya taşımış, ticaret hacmi geçen sene ilk defa 100 milyar dolar psikolojik barajını aştıktan sonra, bu yıl 160 milyar doları yakalayarak, yeni ve mütevazı olmayan hedeflerin büyük bir özgüven içerisinde konulmasına zemin hazırlamıştır.

İhracat, 2004 yılında bir önceki yıla göre yüzde 33,4 oranında, ithalât ise aynı dönemde yüzde 40,4 oranında artış göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 64,7'ye gerilemiştir. Cari işlemler açığı da geçen yıla göre genişleyerek 15,5 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir (Tablo-2).

Tablo-2: Başlıca Dış Ticaret Verileri, Milyon Dolar

	YILLIK					OCAK-MART		DEĞ.
	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2005	%
İHRACAT	27.775	31.334	36.059	47.253	63.121	13.500	17.058	26,4
(Değişim)	4,5	12,8	15,1	31,0	33,5			
İTHALAT	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	20.921	25.706	22,9
(Değişim)	34,0	-24,0	16,2	44,1	40,4			
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.661	34.421	42.764	24,2
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.419	-7.421	-8.648	16,5
İHRACAT / İTHALAT	51,0	75,7	69,9	68,1	64,7	64,5	66,4	2,8
İHRACAT / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1	...	...	...
İTHALAT / GSMH	27,3	28,4	28,5	29,0	32,6	...	...	...

Ödemeler dengesi tablosundan takip edileceği üzere (Tablo-3). 2004 yılı içerisinde meydana gelen cari açığın temel nedeni, mal dengesinde meydana gelen açıktır. Yılın ilk çeyreği sonunda cari açıktaki meydana gelen "beklentiler" üzerindeki artış nedeniyle esnek kur, -beklentileri karşılamasa da- TL'nin değer kaybetmesi yönünde çalışmıştır. Nitekim, Mayıs 2004'te Türk Lirası, dolar-avro kur sepeti karşısında nominal olarak yüzde 11 oranında değer kaybetmiş, ne var ki, Türk ekonomisinin içinde bulunduğu durum (reel faizlerin yüksek oluşu, ekonomiye dış aktörlerin beslediği güven, sürdürülen başarılı mali disiplin ve dezenflasyon süreci) nedeniyle, yıl genelinde Türk Lirası yabancı paralar karşısındaki güçlü konumunu korumuştur. Merkez Bankası'nın hesaplamalarına göre, Türk lirası, yurt içi ve yurt dışı Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) enflasyonu kullanılarak hesaplanan reel kur endeksine göre, ortalama yüzde 4,4; TÜFE enflasyonu kullanılarak hesaplanan reel kur endeksine göre ise, yüzde 5,1 oranında değer kazanmıştır.

Tablo-3: Ödemeler Dengesi Analitik Sunum (Milyon Dolar)

YILLIK						OCAK - MART	
	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2005
I. TİCARİ İŞLEMLER HESABI	-9.819	3.390	-1.522	-8.037	-15.543	-5.377	-6.317
İhracat f.o.b.	30.721	34.373	40.124	51.206	67.000	14.377	17.736
İthalat f.o.b.	-52.680	-38.106	-47.407	-65.216	-90.925	-19.436	-23.930
MAL DENGESİ	-21.959	-3.733	-7.283	-14.010	-23.925	-5.059	-6.194
Hizmet Gelirleri	20.364	16.030	14.783	19.025	24.029	3.229	4.041
Hizmet Giderleri	-8.996	-6.900	-6.904	-8.520	-11.255	-2.287	-2.837
MAL ve HİZMET DENGESİ	-10.591	5.397	596	-3.505	-11.151	-4.117	-4.990
Yatırım Gelirleri	2.836	2.753	2.486	2.246	2.651	768	927
Yatırım Giderleri	-6.838	-7.753	-7.040	-7.805	-8.170	-2.254	-2.501
MAL, HİZMET ve YATIRIM GELİRLERİ DENGESİ	-14.593	397	3.958	-9.064	-16.670	-5.603	-6.564
Cari transferler	4.774	2.993	2.436	1.027	1.127	226	247

Dış ticaret açığındaki genişlemenin yanı sıra, ABD dolarının Euro karşısındaki değerlenme süreci, altın talebini ve dolayısıyla altın fiyatlarını artırmıştır. Böylece, altın ithalatı 2004 yılında yüzde 34,6 oranında yükselmiştir. Cari işlemler dengesine en büyük olumlu katkısı ise turizm gelirlerindeki artış sağlamıştır (Tablo-4).

Tablo-4: Turizm İstatistikleri

	2000	2001	2002	2003	2004
Gelir (Milyon \$)	7,636	8,090	8,481	13,203	15,888
Turist Başına Ortalama Harcama	732	696	557	810	784
Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	10,428	11,619	13,247	13,958	17,517

Yabancı ziyaretçilerden elde edilen turizm gelirleri, 2004 yılında geçen yıla göre, yüzde 25,3 oranında artmış ve 12,1 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde, ülkemizden çıkış yapan yabancı ziyaretçi sayısı, yüzde 25,5 oranında yükselirken, yabancıların ülkemizde yaptığı kişi başı ortalama harcama da 705 ABD doları olmuştur.

Cari işlemler açığı konusunda aşağıdaki gözlemleri yapmak mümkündür:

Türkiye büyük ve genç nüfusu ve işsiz fazla olan bir ülkedir. Bu nedenle olabildiğince hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyümek zorunluluğu vardır. Öte yandan Türkiye ekonomisi yapısal olarak üretim sürecinde hala yüksek oranda dışa bağımlı olup, bu nedenle hızlı büyüme süreçlerinde zorunlu olarak Türkiye bir kaynak sıkıntısı hissetmekte ve büyük cari açıklar vermektedir (Şekil 1). Burada üzerinde durulması gereken husus, 1- bu cari açık ortaya çıkarken bunun nedenlerinin, daha doğrusu kullanılan yabancı kaynakların ne amaçlar için kullanıldığı, 2- bunun sürdürülebilir olup olmadığı ve 3- bunun finansman yöntemleridir. Bir başka ifadeyle, cari açık konusunda yorum yaparken, ekonominin genel olarak üzerinde bulunduğu büyüme patikasının iyi irdelenmesi gerekmektedir.

Şekil-1: Büyüme, Cari Açık ve Cari Açığın Milli Gelirine Oranı

2004 yılında, yurt içi sanayi üretimindeki ve tüketim talebindeki artış ile, yatırım harcamalarının hızlı yükselişi, ithalattaki artışı etkilemiştir. Yine uluslararası piyasalarda ham petrol fiyatlarında gözlenen yükseliş, 2004 yılında ithalatın artmasına neden olmuştur. 2003 yılı Aralık ayında, varil başına Brent tipi ham petrol fiyatı ortalama olarak 29,8 ABD dolarıyken 2004 yılında yükselişe geçmiş ve Ekim ayında 50 ABD doları seviyesini aşmıştır. Daha sonra gerileyerek, 2004 yılı Aralık ayında ortalama 39,6 ABD doları seviyesine gerilemiş olsa da, 2005 yılının başında bir ara tekrar 60 dolar sınırını yakalamış, ilk çeyrek ortalaması olarak da 50 dolar civarında kalmıştır. Buna rağmen, yılın ikinci yarısından itibaren alınan tedbirlerle cari açığındaki artış oranı kısmen yavaşlamıştır. Öte yandan ertelenmiş talebin karşılanmış olması ve baz etkisi de cari açığın artış oranında yavaşlamaya olumlu katkıda bulunmuştur.

Netice olarak, 2004 yılında 24 milyar dolar civarında oldukça yüksek bir ticaret açığı verilmiş olmasına rağmen, bazı "yeni" trendlerin de ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

1- Türkiye ekonomisi mevcut ticaret hacmi ile dış ticarete dünya ekonomisinde başlıca aktörlerden biri haline gelebilecek bir trendi yakalama yolundadır. İhracatın milli gelir içindeki payı % 20'leri, ithalatınki ise % 30'ları devirmiştir.

2- İhracatın ithalatı karşılama oranı, Türkiye açısından "kritik eşik" olarak algılanmaya müsait olan % 60 psikolojik barajının oldukça üstünde kalmayı başarmıştır. 2001 krizinde ihracatın artış oranı ile ithalatın oranı radikal bir şekilde birinden kopmuştur. Oysa 2004 yılı boyunca gerçekleşen ticaret açığına rağmen, buradaki makas hem oran olarak, hem de karşılama oranı olarak bir birinden kopmuş ve kontrolsüz bir sürece girmiş değildir.

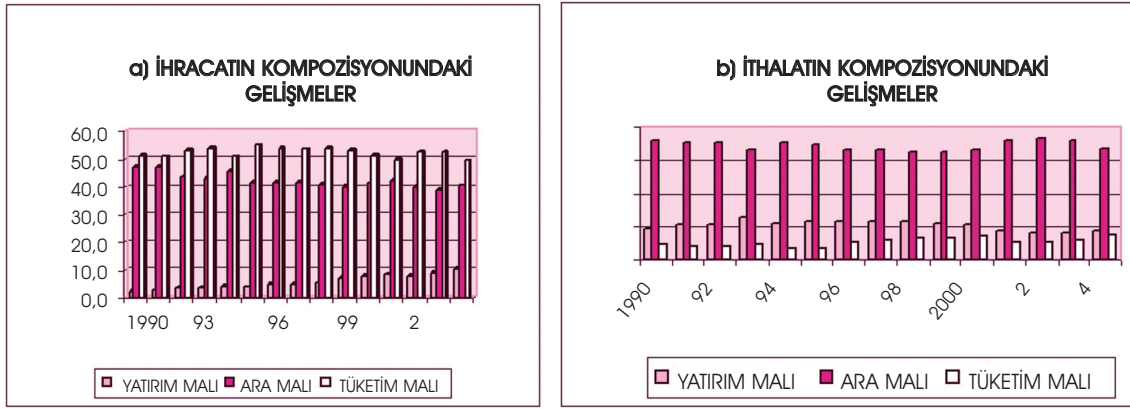
3- 2004 yılında ithalat % 40,4 oranında gerçekleşen artış, 2003 yılındaki % 44,1'lik artışın altına çekilebilmiştir. Buna rağmen, ihracat artış oranı geçen senenin üstüne çıkartılabilmektedir. Türkiye geçen sene ihracat artış oranında dünyada ilk beş ülke arasına girerken, ithalattaki artış oranıyla dünyada birinci olmuştur.

4- İhracat artışının dinamikleri içinde: (i) yeni pazar arayışları, (ii) reel ücretler üzerindeki baskı ve verimlilikteki artış (birim iş gücü maliyetlerinin gerilemesi), (iii) dünya ekonomisinin büyümeye devam etmesi ve ihracat fiyatlarındaki yükseliş başlıca faktörlerdir. Bu faktörler, petrol ve petrol ürünleriyle, doğal gaz, elektrik vb, gibi maliyet unsurlarındaki artışların etkilerini kısmen de olsa telafi etmiştir.

5- İthalat artışının nedeni, 2001 krizinde olduğu bir savurgan, cepte olmayı bitirerek, gelecekte ödünç ala, böylece daha ileri düzeyde dış bağımlılık yaratan ve muhtemelen gelecekteki ileri düzeylerdeki cari açığın da nedeni olacak bir tüketim patlaması değildir. Tersine, Türk ekonomisinde sermaye malı ithalatı yapılarak, % 45,5 oranında artan özel sektör sabit sermaye yatırımlarında yani doğrudan üretim amaçlı olarak kullanılmıştır.

6- Nitekim, mal grupları bazında incelendiğinde, ihracata en büyük katkının, kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatından sağlandığı görülmektedir. Söz konusu ihracat kalemleri, 2004 yılında bir önceki yıla göre yüzde 57,2 oranında artış göstermiştir. 2004 yılında ihracata katkı yapan diğer mal grupları, demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar; kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar ihracatıdır. Söz konusu dört grubun toplam ihracat artışına katkısı 16,5 puandır.

7- 1990'lı yılların başında sadece 13 milyar civarında olan ihracat 2004 yılı itibarıyla sadece 15 kat daha artış göstererek 60 milyar doları aşmakla kalmamış, tüketim, yatırım ve üretim malın kompozisyonunda da yapısal anlamda değişme eğilimine girmiştir (Şekil-2 a,b). 1990 yılında toplam ihracattan aldığı pay sadece % 2,2 olan yatırım mallarının payı düzenli artış eğilimini son yıllarda daha da hızlandırmış ve bu oran 2004 yılında % 10'un üzerinde gerçekleşmiştir. İhracatta tüketim mallarının payı ise oldukça yüksek oranda ve %50'ler civarındaki seyrini kemikleşmiş bir şekilde sürdürmektedir. Demek oluyor ki, ihracatta geri kalan % 50'lik oranın içinde Türkiye ara malı ihracatından tedricen yatırım malı ihracatı yönünde bir gelişme göstermektedir.

Şekil-2: İhracatın Kompozisyonunda Değişimler (% Pay)

8- Öte yandan Türkiye'nin üretim ve elbette ihracat yapabilmek için ara malı ithalatına olan bağımlılığı bütün çarpıklığı ile devam etmektedir. Ara malı payının % 75'ler civarında karar kıldığı görülmektedir, Ancak 2001 krizinde zirve yaptıktan sonra son yıllarda bir düşüş eğilimine girmiştir. 2004 yılındaki ithalatın kompozisyonu ise kısmen ara malından yatırım malına kaymıştır. Netice itibarıyla ara malı bağımlılığı bir "zaaf" olarak varlığını sürdürmekle beraber, kurun değer kaybettiği son iki yılda (Tablo-4), sürecin ara malı ithalatından yatırım malı lehine gelişmesi olumlu olarak değerlendirilmelidir.

Tablo-4: Avro, Dolar ve TL Arasındaki Etkileşim (1999-2004)

	\$/TL	Kurdaki Artış, %	EURO/TL	Kurdaki Artış, %	EURO/\$
1999	419.542	60,6	445.769	51,5	1,06
2000	626.486	49,3	577.102	29,5	0,92
2001	1.228.837	96,1	1.097.872	90,2	0,89
2002	1.511.055	23,0	1.434.930	30,7	0,95
2003	1.502.995	-0,5	1.695.510	18,2	1,13
2004	1.429.778	-4,9	1.776.914	4,8	1,24
2005	1,3165	...	1,7122	...	1,32

9- Öte yandan üretimde ara malı kullanımı ve bağımlılığı sektörden sektöre değişmektedir. Bir başka ifadeyle yerli katma değer yüksek ve düşük olduğu, artan ihracat eğiliminin aslında cari açığa daha çok olumsuz etki yapıcı olduğu sektörler olduğu gibi, artan ihracatı ülkeye net döviz kazandırıcı gerçek ihracatçı sektörlerden de bahsedebiliriz. Ham petrol ve doğal gaz dikkate alınmazsa, DTM hesaplamalara göre üretimde ara malı ithalatına en fazla bağımlı sektörler, 1- televizyon ve radyo alıcıları, 2- Tütün ürünleri, 3- Elektronik valf ve elektronik parçalar, 4- Kimyasal gübreler, 5- Elektrikli teçhizat, 6- Kürk mamulleri ve 7- Motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları şeklinde sıralanabilir (Tablo-5). Nitekim, 2004 yılı ithalat verilerine göre, ithalattaki artışın en önemli kaynakları şu sektörlerdir: Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar; Mineral yakıtlar, mineral yağlar; Elektrikli makine ve cihazlar; Kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları; Demir ve çelik; Plastik ve mamulleri ve Organik kimyasal ürünler.

Tablo-5: Başlıca Dış Ticaret Kalemlerindeki Gelişmeler

Başlıca İthalat Kalemleri	Milyon dolar				
	2000	2001	2002	2003	2004
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar	7.816,80	6.304,30	8.173,60	10.293,90	13.449,20
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	9.540,60	8.339,40	9.203,90	11.575,10	14.368,00
Elektrikli makine ve cihazlar	6.113,10	3.635,90	4.356,30	5.519,90	8.360,60
Kara taşıtları ve bunların aksam, parç.	5.466,80	1.827,10	S 2.332,70	5.383,40	10.236,90
Demir ve çelik	2.778,40	1.797,40	2.904,90	4.747,80	7.989,40
Plastik ve mamulleri	2.179,50	1.733,40	2.382,10	3.235,60	4.762,90
Organik kimyasal ürünler	2.036,90	1.625,00	1.887,50	2.332,50	2.981,60
Eczacılık ürünleri	1.034,70	1.087,80	1.439,40	2.019,40	2.710,10
TOPLAM	36.966,80	26.350,30	32.680,40	45.107,60	64.858,70
Başlıca İhracat Kalemleri					
	2000	2001	2002	2003	2004
Örme giyim eşyası	3.729	3.641	4.443	5.733	6.259
Örülmemiş giyim eşyası	2.506	2.639	3.254	3.814	4.537
Demir ve çelik	1.624	2.070	2.270	2.969	5.294
Elektrikli makine ve cihazlar	1.978	2.260	2.867	3.475	4.790
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar	1.418	1.745	2.142	2.993	4.126
Kara taşıtları, bunların aksam ve parç.	1.593	2.335	3.304	5.272	8.289
Demir ve çelikten eşya	697	976	1.244	1.391	2.227
Plastik ve mamülleri	499	610	680	926	1.324
Mineral yakıtlar ve yağlar	329	445	692	980	1.414
TOPLAM	14.373,2	16.721,4	20.896,0	27.552,2	38.258,9

Burada otomotiv sektörü için ayrı bir paragraf açmak gerekiyor. Kara taşıtlarıyla bunların aksam ve parçaları ithalatı, 2004 yılında yüzde 90,2 oranında artış kaydetmiştir. Sadece bu kalemden gözlenen büyüme, toplam ithalat büyümesine 7 puan katkı yapmıştır. Otomotiv Sanayi Derneği (OSD) verilerine göre de, toplam otomotiv ithalatının toplam üretime oranı, 2003 yılına göre 2 puan artarak yüzde 58'e yükselmiştir. 2004 yılında ithal otomotiv piyasada satılan otomobil pazarının % 70'lik bir kısmını oluşturmuştur. Ancak, özellikle yılın ikinci yarısında binek otomobil ithalatına yönelik alınan tedbirlerle, Temmuz ayından itibaren ithalattaki yüksek artış eğiliminin, görece olarak yavaşladığı gözlenmektedir.

Yine Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre (Tablo-6), Türkiye'de ithalat bağımlılığının en yüksek olduğu sektörlerin, aynı zamanda konsantrasyon eğilimlerinin de en güçlü olduğu sektörler olduğu dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle, bu sektörlerde eksik rekabet ve tekelleri eğilimler söz konusudur.

Tablo-6: Girdi Bağımlılığının En Yüksek Olduğu Sektörler ve Konsantrasyon Oranları

	Ara Malı Oranı 1997-2000 Ort. (%)	Yoğunlaşma
Televizyon ve radyo alıcıları; ses ve görüntü cih.	73	98,6
Tütün ürünleri	62	66,7
Elektronik valf ve elektron tüpleri ile diğ.	59	76,7
Kimyasal ve gübre sanayinde kullanılan min.	58	-
Kimyasal gübre ve azotlu bileşikler	50	61,5
B.Y.S. elektrikli teçhizat	47	78,4

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Sonuç olarak, açıkça görüldüğü üzere bazı sektörlerdeki ithalat artışı ihracata destek anlamına gelirken, bazılarında ithalat artışı cari açıkları körüklemekte, net kaynak aktarımına sebep olmakta ve kur etkisiyle birleştiğinde yurt içi üretimi ikame edici olmaktadır. Bu bağlama açıktır ki, "ihracat ve katma değer" konusu gündeme gelmektedir. DTM'nin verilerine göre, ister birim ücret ve isterse kişi başına veriler ele alınsın, katma değer en yüksek olduğu sektör kimya sanayidir. Demek ki, 2023 vizyonunda hedef sektörlerden birisi olarak değerlendirilen kimya sektörü, işçi başına en fazla katma değer üreten sektördür. Diğer taraftan, hedef sektörlerden birisi olan otomotiv sektöründe durum farklı görünmektedir. Sektörün katma değerinin yüksek olmamasının temel sebebi ise üretimin belirli bir aşamadan sonra Türkiye'de gerçekleştiriliyor oluşudur.

9- 2004 Yılında ticaret hadleri ihracatın lehinde gerçekleşmiştir. Merkez Bankası'nın hesaplamalarına göre, 2004 yılında ihracat fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre, ortalama yüzde 15,9 oranında, ithalat fiyatları ise yüzde 12,5 oranında artmış, böylece dış ticaret hadleri ihracat lehine gelişmiştir. Avronun ABD doları karşısındaki değerlendirilmesi, 2004 yılında da devam etmiştir. 2003 yılı sonunda 1,2502 olan Avro/ABD doları paritesi, 2004 yılı sonunda 1,3611 seviyesine yükselmiştir. 2003 yılında, dış ticaret açığına 582 milyon ABD doları artırıcı etki yapan parite değişimleri, döviz kompozisyonuna bağlı olarak 2004 yılında da nominal dış ticaret verilerini etkilemiştir. ABD doları cinsinden yayımlanan ihracat ve ithalata parite etkisi yakın miktarda olmuş ve 2004 yılında dış ticaret açığına net etki, azaltıcı yönde olmak üzere, 9,8 milyon ABD dolarıyla sınırlı kalmıştır.

10- Yine Türkiye'de 1994 ve 2001 krizlerinde görüldüğü üzere, kriz öncesinde ekonomide tüketim patlaması yaşanmaktadır. 2004 yılındaki büyük cari açığa rağmen, tüketim ithalatının kontrol altında tutulduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle cari açığın, gelecek dönemdeki üretimin ve istihdamın alt yapısını oluşturduğu, hatta böylece ara malı bağımlılığını azaltıcı etkide bulunabileceği ifade edilebilir.

11- Günümüzde nüfusun yaklaşık %40'ını, istihdamın % 34'ünü teşkil eden tarım sektörü, ilginç bir yol ayrımına gelmiştir. Tarımın milli gelire olan katkısı ve ihracattaki payı hem yetersiz hem de düşme eğilimindeyken, Türkiye'nin % 100 kendi kendine yeterli olduğu bir takım ürünlerde de ithalatçı olma eğilimleri hız kazanmıştır. 2000 yılından beri tarımın ihracata katkısı % 6'lık düzeyden 2004 yılında % 4'e gerilemiştir. Bu meyanda ihracatımızda imalat sanayinin payının % 94 olması "sevindirici bir yanılgı" da içinde barındırmaktadır. Zira Türkiye'nin imalat sanayinin % 50 oranında tüketim malı ürettiği yukarıda gösterildi. Tarımsal nüfus ve istihdam yukarıdaki yüksek oranda durduğu sürece tarımın milli gelir ve ihracat içindeki payının bu kadar düşük kalması, verimsizlik ve birikmiş sosyal problemlerin habercisi olarak görülmelidir (Tablo-7).

Tablo-7: Başlıca Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret (Milyon ABD Doları)

İHRACAT, MİLYON DOLAR										
	2000	PAY	2001	PAY	2002	PAY	2003	PAY	2004	PAY
Tarım	1.659	6,0	1.976	6,3	1.754	4,9	2.121	4,5	2.542	4,0
Madencilik	400	1,4	349	1,1	387	1,1	469	1,0	649	1,0
İmalat Sanayii	25.518	91,9	28.826	92,0	33.702	93,5	44.378	93,9	59.533	94,3
İTHALAT, MİLYON DOLAR										
Tarım	2.123	3,9	1.409	3,4	1.703	3,3	2.535	3,7	2.757	2,8
Madencilik	7.097	13,0	6.577	15,9	7.192	14,0	9.021	13,0	10.981	11,3
İmalat Sanayii	44.200	81,1	32.686	79,0	41.383	80,3	55.690	80,3	80.448	82,5

Dış ticaretin yönündeki gelişmelerde ise kemikleşmiş yapı devam etmekle birlikte, ihracatta yeni pazar ve farklı ürün arayışlarının yoğunlaştığı bir yıl geride bırakılmıştır. Buna rağmen AB ve OECD pazarına olan tedirgin edici bağımlılık devam etmekte, İslam ve Türk dünyası ise ihracatımızdan kayda değer bir pay almamaktadır. Beş milyonluk nüfusuyla sadece Türkmenistan'a eşdeğer bir nüfusa sahip İsrail Türkiye'nin dış ticaretinden ortalama % 2 oranında pay alırken, devasa İslam ve Türk dünyasının istatistiklere bile yansımaya nitelikte bir büyüklüğe sahip olmayışı normal değildir ve bunun düzeltilmesi yönünde hükümetin sarfettiği gayretler isabetlidir (Tablo-8, 9).

Tablo- 8: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

	2000	2001	2002	2003	Pay	2004	Pay
OECD Ülkeleri	19.005,8	20.615,2	23.553,1	30.422,4	64,4	40.332,2	64,3
1. AB Üyeleri	14.510,4	16.118,2	18.458,5	25.898,7	54,8	34.309,9	54,7
3. Diğer OECD Ülkeleri	4.171,2	4.180,9	4.685,5	3.985,6	8,4	5.366,8	8,5
Türkiye Serbest Bölgeleri	895,4	933,8	1.438,5	1.928,3	4,1	2.529,1	4,0
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	7.873,7	9.785,2	11.067,5	14.902,2	31,5	19.912,3	31,7
1. Avrupa Ülkeleri	2.277,5	2.657,9	3.447,4	4.720,0	10,0	6.400,0	10,2
2. Afrika Ülkeleri	1.372,2	1.520,9	1.696,7	2.131,2	4,5	2.951,5	4,7
4. Ortadoğu Ülkeleri	2.552,7	3.581,5	3.575,7	5.131,5	10,9	7.237,6	11,5
5. Diğer Asya Ülkeleri	1.380,7	1.514,0	1.939,8	2.604,0	5,5	2.864,0	4,6
Seçilmiş Ülke Grupları							
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	2.368,2	2.851,1	3.476,9	5.044,4	10,7	6.736,3	10,7
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	873,6	971,6	1.041,9	1.569,2	3,3	2.186,5	3,5
BDT	1.648,7	1.978,1	2.278,9	2.962,6	6,3	3.932,7	6,3
İslam Konferansı Teşkilatı	3.915,1	4.886,3	5.195,9	7.341,8	15,5	10.141,2	16,2
Seçilmiş Ülkeler							
Almanya	5.179,8	5.366,9	5.868,8	7.484,9	15,8	8.724,9	13,9
ABD	3.135,2	3.125,8	3.356,1	3.751,6	7,9	4.827,1	7,7
İngiltere	2.036,8	2.174,9	3.024,9	3.670,1	7,8	5.533,0	8,8
İtalya	1.789,3	2.342,2	2.375,7	3.193,2	6,8	4.601,9	7,3
Fransa	1.657,0	1.895,3	2.134,6	2.826,1	6,0	3.662,3	5,8
İspanya	713,5	950,4	1.125,1	1.789,5	3,8	2.605,7	4,2

Kaynak: DİE, DPT

Tablo-9: İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	Pay	2004	Pay
OECD Ülkeleri	35.681,8	26.007,0	32.984,5	43.898,6	63,3	59.492,4	61,2
1. AB Üyeleri	26.610,3	18.280,4	23.321,0	33.494,7	48,3	45.373,1	46,7
2. EFTA Ülkeleri	1.155,3	1.480,9	2.512,0	3.395,7	4,9	3.888,7	4,0
3. Diğer OECD Ülkeleri	7.916,2	6.245,6	7.151,4	7.008,2	10,1	10.230,6	10,5
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	18.325,2	15.088,9	17.994,8	24.852,2	35,8	36.859,9	37,9
1. Avrupa Ülkeleri	6.319,1	5.269,0	6.342,8	8.910,0	12,8	14.904,0	15,3
2. Afrika Ülkeleri	2.714,2	2.818,7	2.696,2	3.338,0	4,8	4.779,3	4,9
4. Ortadoğu Ülkeleri	4.154,8	3.302,8	3.681,5	4.059,0	5,9	5.121,0	5,3
5. Diğer Asya Ülkeleri	4.382,2	3.022,8	4.366,5	6.801,0	9,8	10.636,0	10,9
Seçilmiş Ülke Grupları							
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	6.699,1	5.545,7	6.576,6	9.297,7	13,4	15.263,1	15,7
Bağımsız Devletler Topluluğu	5.693,0	4.630,2	5.554,5	7.777,1	11,2	12.848,2	13,2
İslam Konferansı Teşkilatı	7.353,4	6.031,5	6.770,1	8.481,5	12,2	10.565,9	10,9
Seçilmiş Ülkeler							
Almanya	7.198,2	5.335,4	7.041,5	9.453,0	13,6	12.494,2	12,9
İtalya	4.332,8	3.484,1	4.097,0	5.471,5	7,9	6.856,9	7,1
Rusya	3.886,6	3.435,7	3.891,7	5.451,3	7,9	9.008,5	9,3
Fransa	3.531,8	2.283,9	3.052,7	4.164,1	6,0	6.197,6	6,4
İngiltere	2.747,7	1.913,8	2.438,3	3.500,0	5,0	4.307,7	4,4
ABD	3.911,0	3.261,3	3.099,1	3.495,8	5,0	4.690,2	4,8
Çin	1.344,7	925,6	1.368,3	2.610,3	3,8	4.452,1	4,6

Kaynak: DİE, DPT

5.3. ÖDEMELER DENGESİ AÇIĞININ FİNANSMANI

Tablo-10'dan takip edileceği üzere, geçen sene 5 milyar doları aşan Net Hata ve Noksan Kalemi, bu sene 2,9 milyar dolara kadar gerilemiştir. Geçen seneki rakamın yüksekliği haklı olarak çeşitli spekülasyonlara neden olmuştu. Gerçekten de bu rakam bir ekonomide hesaplama tekniklerini yetersizliğinde, kayış dışının büyüklüğüne, kara para aklamaya kadar varan çeşitli aksaklıkları gündeme taşır. Bu bağlamda söz konusu rakamın azalması, geçen seneki rakamın nedeni ve kaynağı neyse, bu "operasyonda" artık bir doyum noktasına gelindiğini göstermesi açısından doğru yönde bir gelişmedir.

Bu miktarı düşüğümüzde geçen seneki finansman ihtiyacı 12,4 milyar dolara düşmüştür. Bu açık temelde üç kaynaktan finanse edilmiştir:

- a) Sermaye hareketleri,
- b) IMF kredileri ve
- c) Rezerv değişimleri,

Tablo-10: 2004 Yılı Cari Açığının Finansmanı (Milyon \$)

	2003	2004
1. Cari İşlemler Dengesi	-8.037	-15.451
2. Net Hata ve Noksan	5.043	2.982
I. Toplam Finansman İhtiyacı (=1+2)	-2.994	-12.469
II. Toplam Finansman (=1+2+3)	2.994	12.469
1. Sermaye Hareketleri	6.367	22.745
Doğrudan Yatırımlar (net)	1.195	1.711
Portföy Yatırımları (net)	2.569	8.070
Genel Hükümetin Tahvil İhracı	1.509	1.959
Yabancıların Türkiye'de Menkul Kıymet Alımı	2.623	7.250
Yerleşiklerin Yurt Dışında Menkul Kıymet Alımı	-1.386	-1.139
Krediler (IMF Kredileri Hariç)	2.837	13.775
Genel Hükümet	-2.194	-1.163
Bankalar	1.975	5.642
Uzun Vade	-40	2.295
Kısa Vade	2.015	3.347
Diğer Sektörler	3.056	9.296
Uzun Vade	587	4.787
Kısa Vade	288	341
Ticari Krediler	2.181	4.168
Mevduat	1.368	393
Diğer	-1.602	-1.289
2. IMF Kredileri	-50	-3.518
3. Rezerv Değişimi (-artış)	-3.323	-6.673
Bankaların Döviz Varlıkları	724	-5.849
Resmi Rezervler	-4.047	824

5.3.1. Sermaye Hareketleri

Bunlardan sermaye hareketleri kalemi incelendiğinde, bunun 2004 yılı sonunda 22,7 milyar dolara kadar çıktığı görülmektedir. Geçen sene bu rakam 6,3 milyar dolardı, Sermaye hareketleri içindeki en büyük pay ise (İMF kredileri hariç) alınan kredilerdir.

5.3.2. Krediler

Bu kredilerin detayına bakıldığında, dikkati çeken hususlar şunlar olmuştur. 1- Hükümet geçen sene bu konuda net ödeyici konumunda olmuştur. 2- Bankaların kullandığı 5,6 milyar dolarlık kredinin ağırlıklı ortalaması kısa vadeli. Kredinin geri kalan kısmı ise bankacılık sektörü dışında kullanılmış olup, bunun 4,7 milyar doları uzun vadeli, 4,1 milyar doları ise ticari krediler hükmündedir. Buna göre bankacılık sektörü kısa vadeli, reel sektörün ise uzun vadeli kredi kullandığı görülmektedir. Buna rağmen, 2004 yılında bankaların açık pozisyon konusunda riskli bir durumda olmadıkları da burada not edilmelidir. Risk unsurunun 2004 yılında kısmen özel sektörün üstünde olduğu, ancak kısa vadeli borçlanmadan kaçınmaları nedeniyle de geçen yıla yönelik bir endişeye mahal olmadığı ayrıca not edilebilir.

Sermaye hareketlerinin içindeki ikinci en büyük kalem ise, net 8 milyar dolar ile portföy yatırımlarından oluşmuştur. Bunun içinde yaklaşık 2 milyar dolarlık kısım hükümetin tahvil ihracına, 7,2 milyar doları ise menkul kıymet alımlarına tahsis edilmiştir.

Sermaye hareketleri kaleminin her zaman en fakir kalan kısımlarında biri kuşkusuz Doğrudan Yatırımlar kalemidir. Cari açıktan kısa vadede kaçmanın sözkonusu olmadığı bilindiğine göre, kısa vadeli finansman yerine, uzun vadeli olarak Türkiye'de park etmiş yabancı sermayenin çekilebilmesi önem kazanıyor. 2004 yılı

genelinde net sermaye hareketleri, giriş yönlü bir eğilim izlemiştir. 2004 yılında gerçekleşen net 1,7 milyar ABD doları tutarındaki doğrudan yatırım, büyük ölçüde yurt dışı yerleşiklerin yurt içinde sermaye yatırımları ve gayrimenkul alımlarından kaynaklanmıştır. Yurt içinde yerleşik kişilerin, yurt dışında yaptıkları net doğrudan yatırımlar ise, 2004 yılında bir önceki yıla göre yüzde 71,7 oranında artarak, 857 milyon ABD doları olmuştur. Ayrıca 2004 yılında, sermaye hareketleri dinamiklerinin, 2003 yılına göre farklı eğilimler taşıdığı da göze çarpmaktadır.

Umumi olarak ele alındığında, 2004 yılında, önceki yılda gözlenen eğilimin aksine, uzun vadeli sermaye girişlerindeki artış dikkati çekmektedir. Yine 2003 yılı net sermaye akımlarının temel belirleyicisi olan kısa vadeli sermaye girişlerinin sınırlı düzeyde kaldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca, diğer yatırım kaynaklı sermaye girişi, büyük miktardaki IMF kredisinin geri ödenmesine rağmen, artmıştır. 2005 yılının ilk çeyreğinde meydana gelen gelişmeler bize, gıda ve bankacılık sektörü başta olmak üzere yabancı sermayenin Türkiye'ye yönelik olarak ilgisinin oluşmaya başladığını göstermektedir. Beklentilerin gerçekleşmesi durumunda 2005 yılında net yabancı sermaye girdisinin beş milyar doları aşabileceği, diğer yararları yanı sıra bu nedenle 2005 yılında gerçekleşecek cari açığın finansmanının daha kolay olacağı anlaşılmaktadır.

Finansman kalemlerinden IMF ile olan ilişkiler dikkate alındığında, Türkiye'nin 2004 yılında 3,5 milyar dolar net ödeyici konumunda olduğu görülmektedir. Bütün bunların sonucunda, Merkez Bankası'nın rezervlerinde artış kaydedilmiş ve bu rakam 6,6 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.

5.3.3. Dış Borçlar

Dış ekonomik ilişkiler kaleminin en önemli unsuru olan dış borçlara gelince, 2003 yılı sonunda, 145,8 milyar ABD doları olan toplam dış borç stoku, yüzde 12 oranında artarak, 2004 yılı sonunda 162 milyar ABD doları olmuştur. Dış borç stoku ile ilgili olarak a- vade yapısı, b- kur etkisi olmak üzere iki husus daha incelenmesi gerekmektedir. İlk olarak 2004 yılı boyunca orta ve uzun vadeli dış borçların, yüzde 7 oranında, kısa vadeli dış borçların ise, yüzde 39 oranında arttığı görülmektedir.

Döviz kompozisyonu ve miktarlara bağlı olarak çapraz kurlardaki değişimler dış borç stokunun ABD doları karşılığı değerini etkilemiş ve Türkiye'nin lehine gelişmiştir, ektedir. TL'nin dolar ve avro karşısındaki durumu ve dolar avro arasındaki parite değişimleri sonucunda, ABD doları cinsinden hesaplanan dış borcun, yaklaşık 800 milyon ABD doları azaldığı görülmektedir. ABD doları karşısındaki çapraz kur değişimleri, Euro dışındaki diğer döviz cinslerinde de dış borç stokunun, ABD doları karşılığını azaltıcı yönde gelişmiştir.

Son olarak, ülkenin ödeme kapasitesine ilişkin önemli bir gösterge olan dış borç anapara ve faiz ödemelerinin döviz gelirlerine oranı olarak hesaplanan dış borç servisi oranında, 2004 yılında ihracat ve turizm gelirlerindeki artış sonucu, düşüş gözlenmiştir. Merkez Bankası yıllık raporuna göre, 2003 yılı sonunda, yüzde 37,8 olan dış borç servisi oranı 2004 yılı sonunda, yüzde 32,2 oranında gerçekleşmiştir.

6. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

1999 ve 2001 krizlerinde çok ağır bir darbe alan Türkiye ekonomisi, yakalanan istikrar ortamında son 3 yıldır gözle görülür bir toparlanma süreci içerisinde. Bu gelişmede şüphesiz siyasi alanda sağlanan güven ve istikrar ortamı ile beraber, özel sektörün dinamizmi ve sağladığı verimlilik artışı önemli bir rol oynamıştır. Buna rağmen Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının derinliği ve finansal alandaki sınırlamalar nedeniyle, toparlanma sürecinde bazı olumsuz neticeler de görülmektedir. Bu meyanda makroekonomik dengelerde toparlanma ve olumlu bir aşama kaydedilmiş olsa da, olumsuz yan etkilerin ortadan kalkması, ancak yapısal alandaki kazanımlara devam edilmesi ve sürdürülebilir hale gelmesiyle ortadan kalkacak ve bu da biraz zaman alabilecektir. Aşağıda 2004 yılında başlıca gelişmeler özetlenmekte ve ardından ortaya çıkan olumsuz noktalar özetlenerek kısaca öneriler sunulmaktadır.

6.1. EKONOMİDE 2004: İSTİKRAR, BÜYÜME VE İYİMSERLİK

2004, Türkiye ekonomisinde makro ekonomik verilerdeki toparlanmanın hızlandığı bir yıl olmuştur. Bunların başında büyüme rakamları gelmektedir. 2004 yılında Türkiye'de kaydedilen % 9,9 oranındaki ekonomik büyümenin en önemli özelliği, bunun fiyat istikrarı ve bütçe disiplinine sadık kalınan bir ortamda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Genel olarak bakıldığında, ekonomide sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için ekonomiye orta-uzun vadeli bir perspektifin verilebileceği bir zeminin oluşmaya başladığı söylenebilir.

Bilindiği üzere, halen uygulanmakta olan IMF gözetimindeki programın iki temel hedefi vardır: Bunlardan biri enflasyonun makul seviyelere geri çekilmesi, diğeri de kamu borç stokunun önce çevrilebilir hale getirilmesi, ardından da sürdürülebilir bir düzeye geri çekilmesidir. Bu ikincisinin gerçekleştirilmesi için borç reel faizlerin düzeyinin de düşen enflasyona ve azalan kamu sektörü borçlanma gereğine paralel olarak azalması amaçlanmıştır. Borç stoku mutlak olarak artmaya devam etmiştir. Ekonomik büyümenin oldukça yüksek olduğu bir ortamda bu parametrelerden enflasyondaki düşüşün oldukça tatmin edici ve dikkat çekici bir kazanım olduğu ifade edilmelidir. Bu arada net kamu borç stokundaki gerileme ve reel faizlerdeki düşüş devam etmekle birlikte, hem kamu borç stokunun reel olarak artmaya (2004 yılında % 8,8) devam etmesi, hem de borçlanma maliyetlerinin hala yüksek seviyelerde olması sıkıntılı bir durum oluşturmaktadır. Buna rağmen, Türkiye'nin söz konusu kısır döngüyü kırma noktasında 2005 yılı itibarıyla önemli bir aşamada olduğu görülmektedir.

6.1.1. Fiyat İstikrarı

Uygulanmakta olan ekonomi programının performans göstergelerinden biri olan ve hedef olarak belirlenen tüketici fiyat endeksi (TÜFE) Mayıs sonunda % 8,70 (ÜFE ise % 5,59) olmuştur.

Uluslararası emtia piyasalarındaki ve petrol fiyatlarındaki olumsuz gelişmelere rağmen yıllık % 8 ÜFE ve TÜFE hedeflerinin 2005 yılında da büyük bir ihtimalle yakalanabileceği anlaşılmaktadır. Hatırlanacağı üzere, enflasyon bu seviyelere, daha 2001 yılındaki % 68,5'lik bir enflasyon rakamından inmiştir. Dolayısı ile Türkiye'de tek haneli enflasyon kavramıyla hayatında ilk defa karşılaşan iki nesil söz konusudur. Bu durumda, geçmişe yönelik olumsuz beklenti ve kanaatlerin silinmesi ve geleceğe yönelik yeni ve olumlu beklentilerin inşa edilebilmesi iktisadi kalkınmanın temel unsuru olduğundan, bu kazanım son derece sevindiricidir.

6.1.2. Büyümenin Kaynakları

Diğer taraftan, 2004 yılında kaydedilen büyümenin kaynakları da oldukça umut vericidir. Örneğin, sanayi büyüme rakamı % 9,9 luk bir orana işaret etmektedir. Buna göre sanayi sektörünün 2001 yılına göre son 3 yılda birikimli ve reel olarak % 25 oranında büyüdüğü görülmektedir.

6.1.3. Büyümede Özel Sektörün Rolü

Yine Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşümü gösteren bir başka husus, bu büyümenin motor gücünün artık özel sektör oluşudur. 2004 yılında Kamu Sektörü sadece % 0,5 oranında büyümüştür. Özel sektörün sabit sermaye yatırımları ise tam % 45,5 büyümüştür. Özel sektör yatırımları 61 katrilyon TL'ye ulaşmış, yabancı yatırımlar 2,6 milyar dolara yükselmiş ve özelleştirme nispeten hızlanarak 2 milyar dolara ulaşmıştır. Elbette ki kamu sektöründeki ani ve büyük oranlı düşüş, toplumsal önceliklerde bir takım aksamalara mahal vermekte ve bu nedenle de MÜSİAD bu durumdan duyduğu rahatsızlığı kamuoyu ile paylaşmaktadır.

6.1.4. Verimlilik

2004 yılındaki verimlilik artışı başka bir sevindirici haber olmuştur. 1997'nin baz alındığı ölçümlere göre 2001 yılında 113,9 düzeyinde olan verimlilik endeksi, 2004 yılı sonunda 144,6 düzeyine sıçramıştır. Son üç yılda verimlilikte birikimli olarak % 25'lere varan bir artış kaydedilmiştir. Verimliliğin üç temel kaynağı vardır. Bunlar, teknolojik buluş ve icatlar, toplam kalite yönetimindeki gelişmeler ve emek tasarrufundan oluşmaktadır. Türkiye'de 2001 krizinden elde edilen dersler bağlamında verimlilikte burada sayılan son iki hususta gözle görülür bir atılımın gerçekleştirildiği, ilk hususta ise son üç yılda üstüste gerçekleştirilen yatırımlardan sonra yapısal değişmeye de paralel olarak yeni bir verimlilik atılımına gidilebileceği beklenmektedir. Bu demektir ki, gelecek yıllarda elde edilecek verimlilik artışı hem gelir, hem de istihdam yaratıcı nitelikte olabilecektir.

6.1.5. Dış Ticaret

Büyümenin diğer kaynağı dış ticarettir. 2004 yılında Türkiye'de % 33'lük bir ihracat artışı kaydedilmiştir. Türkiye ihracat artışında dünyada ilk beşe girmiş, ortaya çıkan büyük cari açığa baskın rolü oynayan ve yaklaşık 35 milyar dolar civarındaki bir ticaret açığına neden olan ithalat artışında ise Türkiye dünya birincisi olmuştur. Netice itibarıyla, milli gelirden aldığı paylar % 30'lar düzeyinde gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamları Türkiye'nin dünya ile iktisadi entegrasyonda ileri bir düzeye ulaştığını göstermektedir. Türkiye 2004'de 62,8 milyar dolar toplam ihracatıyla dünya liginde 24, sıradan (2003) 22, sıraya (2004) yükselmiştir, ve dünya ticaretinden aldığı pay % 1'i aşmıştır.

6.1.6. Bütçe Performansı

2004 yılındaki oldukça yüksek düzeydeki büyüme ve yatırım hamlesine rağmen, bütçe disiplini iyileşerek devam etmiştir. Geçen yıl, gelirler artırılmış, harcamalar kontrol edilmiştir. Giderler kalemi geçen seneye nazaran sadece % 7,8 oranında artarak program hedeflerine göre 9,7 katrilyon lira, gelirler kalemi de % 20,7 oranında artış gösterecek program hedeflerinin 5,7 katrilyon daha üzerinde gerçekleşmiştir. Giderlerdeki tasarrufun ana kalemi faiz ödemeleri iken, gelirlerdeki ana artış unsuru vergi dışı gelirlerde yaşanmıştır. Böylece bütçe açığı da 2004 yılında hedeflerin çok daha ötesinde iyileşerek, 15,5 katrilyonluk ilave bir tasarrufla 30,1 katrilyon TL düzeyinde gerçekleşmiş, bütçe açığının milli gelire oranı % 7,1'ere, kamu sektörü borçlanma gereği de milli gelirin % 3,6'sına kadar gerilemiştir. 2005 yılının ilk dört aylık bütçe verileri yine gelirler ve giderler kalemlerinde beklentilerin ötesinde bir performans artışının kaydedildiğini göstermektedir.

IMF tanımlı Faiz dışı bütçe fazlasının (FDF) program hedeflerine uygun olarak milli gelirin % 6,2'si düzeyinde gerçekleşmesi, kurda ve faizlerde yaşanan azalma nedeniyle de toplam net kamu borç stokunun milli gelire oranı da % 63,5 düzeyine kadar gerilemiştir.

6.1.7. Kamu Borç Stoku

Bütün gelişmelere rağmen toplam kamu borç stoku, ister TL ve isterse dolar bazında değerlendirilsin artış trendini oldukça hızlı bir şekilde sürdürmektedir. Bütçe açıklarındaki azalmaya ve borçlanma gereğindeki düşüğe rağmen bilhassa iç borçlar ve bunun reel faizi hala çok yüksektir. Ayrıca borçların döviz kuru, vade ve faiz yapısı dikkate alındığında kamu maliyesinin ciddi bir risk altında olduğu görülmektedir. Bilhassa iç borç stokunda hem vadeler kısa ve hem de reel faiz oranları çok yüksek iken, FDF çabasına ve bunu gerçekleştirmek için kamu kesimindeki tarihi daralmalara rağmen iç borç stokundaki artışın önüne geçilememekte, iç borç stokunun milli gelire oranı neredeyse sabit kalmaya devam etmektedir. Dış borçların artışı ve milli gelire olan oranı daha düşük, maliyetleri daha ucuz ve vadesi daha uzundur.

Kamu maliyesindeki düzelmelerin devam etmesi için istikrara ve ekonominin belli oranlarda büyümeye devam etmeye ihtiyaç vardır. Ancak borç sarmalındaki fasit dairenin kriz sonrasındaki üç sene zarfında kırılmadığı dikkate alındığında, Türkiye'nin bu fasit daireyi kırabilmesi için yeterli zamanının olmayabileceği endişesi vardır. Bu nedenle iç borçlardaki direncin ve katılığın aşılabilmesi konusunda sağlam bir siyasal irade ve borç sahipleriyle toplum adına bir mutabakatın bulunması gereği anlaşılmaktadır.

6.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN YAN ETKİLERİ VE BUNLARIN GİDERİLMESİ

Elbette ki, ekonomide kaydedilen bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, bazı olumsuz etkiler de söz konusudur. Bu sorunlar, kısaca artan cari açık miktarı, işsizlikte yeterli mesafenin alınamamış olması, kamu borç stokunun hala miktar olarak artıyor olması şeklinde sıralanabilir. Cari açığın bir parçası olarak, MB hesaplamalarına göre- TL'nin % 40-45 civarında aşırı değerli olduğu, borç stokunun çevrilebilmesi bağlamında da reel faizlerin ve Hazine Bono - Tahvil faizlerinin enflasyondaki büyük düşüğe rağmen hala aşırı yüksek olduğu da ilintili diğer sorunlar olarak belirlenmektedir. Ancak, değerlendirme yaparken sorumlu davranmak ve şu sorulara makul cevapların bulunması gerekmektedir:

Türkiye'de 2004 yılında yukarıda sıralanan söz konusu olumsuz gelişmelerin önü alınabilir miydi? Bunlara mahal verilmediği bir ortamda, yukarıdaki olumlu gelişmeler yine de elde edilebilir miydi? Olumsuz neticeler veya yan etkilere kapıları açma-mak adına bu kazanımlardan bir yada bir kaç feda edilebilir miydi? Bunlar hangileridir?

Elbette bunların kesin bir cevabı olmadığı gibi, ideolojik ve siyasal spekülasyonlara da açık konulardır. Bize göre sınırlı imkanlar altında ve uygulanmakta olan "istikrar programının" bağlayıcılığına rağmen elde edilen sonuçlar, geleceğe yönelik olarak iyimser devam etmesini mümkün kılmaktadır. Yine de aşağıda ortaya çıkan yan etkilerle ilgili görüş, değerlendirme ve önerilerimizi sıralamak ve 2005'e yönelik olarak bazı hususlara dikkat çekmek istiyoruz.

6.2.1. İşsizlik

AB ve ILO standartlarına uygun resmi (DİE) rakamlar işsizliğin 2005 Şubat sonu itibariyle % 11,7 civarında olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu yapısal dönüşüm ve bundan sonra da AB'ye uyum süreci dikkate alındığında, işsizliğin azaltılması konusunda kolaycı çözümlerin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira bu süreçlerde kamu sektöründe olduğu gibi özel sektörde de bir yeniden yapılanma çalışmaları sürüp gitmekte, verimlilik ve tasarruf tedbirleri öne çıkmaktadır. Bilhassa kamu sektörünün başlıca istihdam alanı olarak görülmesi döneminin kapanmakta olduğu gerçeği, kamu sektörünün emdiği belli düzeydeki bir iş gücünün bundan sonra dışarıda kalacağını öngörmek mümkündür. Yine yapısal dönüşüm ve rekabetçi uyum süreçlerinde Türkiye ekonomisinde bazı sektörlerin küçüleceği ve bazı sektörlerin de büyüyeceği dikkate alındığında, belli oranda işini kaybeden yeni işsizlerin ortaya çıkacağı da beklenebilir. Dolayısı ile bir yandan arkadan gelen genç nüfusa istihdam imkanı yaratma kabiliyeti sınırlanan kamu sektörü, diğer taraftan değişim geçiren özel sektörün daha çok nitelikli eleman arayışına girmesi bir potansiyel işsizlik alanı oluşturmaktadır. Bu nedenlerdir ki, 2004 yılında özel sektörde yaklaşık 900 bin kişilik bir istihdam yaratılmış olmasına rağmen, toplam işsiz sayısı Şubat - 2005 sonunda 2,750,000 kişidir.

Neticede ekonomide yeni istihdam oluşmaktadır, ancak işsiz sayısı azalmamaktadır. Olaya yapısal dönüşüm, rekabetçi üstünlükler, kamu maliyesinin sınırları, kayıt dışı ekonomi, çalışma ve toplum barışı gibi birçok açıdan yaklaşmak gerekmektedir. Yine de son yıllarda yapılan büyük hacimli yatırımlardan sonra 2005 ve sonrasında istihdam artışının daha da iyi olacağı ve işsizliğin gerileyeceği bir dönem yaşanabilecektir.

6.2.2. Gelir Dağılımı Adaletsizliği

Gelir dağılımı adaletsizliği toplumsal dokuyu zedeleyen ciddi bir boyuttur. DİE'nin 2003 yılında yaptığı çalışmaya göre gelir dağılımını ölçen Gini Katsayısında çok az da olsa bir iyileşme olmakla beraber, halen nüfusun ilk % 20'lik dilimi kullanılabilir gelirin sadece % 6'sını, en tepedeki % 20'lik bir kesim ise % 48,3'lük bir kısmını elde etmektedir. En zengin ile en fakir % 20'lik dilimler arasında 8,05 kat fark ile meydana gelen bu gelir adaletsizliğinin toplumsal olaylarda çeşitli düzeylerde yansımaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonra da tartışılacağı üzere, Türkiye'de 2001 krizi sonrasında verimlilik ve üretim endekslerinde meydana gelen büyük çaplı iyileşmelere rağmen, reel ücretler düşmeye devam etmekte, açlık sınırının 530 YTL, yoksulluk sınırının ise 1600 YTL'ye ulaştığı bir ortamda IMF'nin, bunun işverene olan brüt toplam maliyetini değil de, işçinin eline geçen miktarı maliyet yükseltici ve rekabet gücünü azaltıcı bir faktör olarak görmesi bir çelişkidir. MÜSİAD'a göre, bir an önce ekonominin gerçek gündemine dönmek, kriz yönetiminden uzaklaşmak gerekirken, bu meyanda Türkiye'de halen devam eden iktisadi büyümenin, bir an önce toplumsal önceliklerle takviye edilmesi ve bu bağlamda hükümetimizin hiç olmazsa bir ideal olarak "Sıfır Açlık" ve Orta Direği güçlendirme politikasını gündemine alması gerekmektedir.

6.2.3. Nitelikli Ara Kademe Personel Açığı

Yukarıda bahsedildiği üzere, bugün bir yandan işsizliğin yüksekliğinden yakınılırken, diğer taraftan da piyasada aranan nitelikli eleman sıkıntısı had safhadadır. Eğitimsizlik işsizliği, işsizlik ise gelir dağılımının bozulması sorununu ve adaletsizliği beraberinde getirmektedir. Günümüzde ekonomide büyüme ve yatırım artışı hedeflenirken, ciddi bir şekilde kalifiye iş gücü açığı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, eğitim sistemimiz de tabiri yerinde ise "diplomalı işsizler" yetiştirmeye devam etmektedir. Bu bizim temelde bir topyekün bir eğitim reformuna ihtiyaç duyduğumuzu göstermektedir.

6.2.4. Eğitim Reformu

Gelinen aşamada, ilk-Orta Öğretim ve Yüksek Öğretim sistemimiz, 2023 Vizyonunu gerçekleştirmeye yönelik olarak çağdaş bir yapıya kavuşturulmalıdır. Türkiye hükümetten dört başı mamur bir eğitim reformu beklemektedir.

1. Bilhassa sanayi ve hizmetler sektöründe son yıllarda hızla artan vasıflı eleman ihtiyacı karşısında, meslek eğitiminin kalitesi yükseltilmelidir. Bu bağlamda;
2. Tüm Meslek Liseleri mezunlarına üniversiteye girişte 1998 yılından bu yana uygulanan katsayı eşitsizliği ve adaletsizliği sona erdirilmeli ve meslek liseleri özendirilmelidir.
3. Öğretmen, laboratuvar, okul kalitesi oldukça gerileyen meslek liselerini ve çıraklık okullarını yeniden cazip hale kılabilmek için kapsamlı bir reforma ihtiyaç vardır.
4. Meslek liselilere ve üniversitede tesettürlü öğrencilere reva görülen haksız rekabet ortamı kaldırılmalıdır.
5. Türkiye'de birbiriyle çelişir hale getirilen eğitim hakları ile din ve vicdan özgürlüğü alanındaki yasakçı ve haksız tavır vatandaşlar arasında açık bir "ayrımcılığa" dönüşmüş durumdadır.
6. Esasında 24 yılı dolduran ve uygulamaları ile üniversite eğitiminin kalitesini düşüren YÖK sisteminde çok kapsamlı bir reforma ihtiyaç vardır.
7. Bütün bu hususları sağlamak üzere YÖK'ün görev alanı başarılı ve etkin bir idari koordinasyon ile tanımlanmalı ve sınırlandırılmalıdır. Sonuçta unutmayalım, ilimde, siyasette, ve ticarette özgür düşünce gelişmenin anahtarıdır.

6.2.5. Cari Açık

2004 yılında 15,6 milyar dolara kadar çıkan ve milli gelirin % 5,5'ine tekabül eden cari açık hangi açıdan ele alınırsa alınsın, bir sıkıntıdır. Cari açık en azından borç anlamına gelmektedir. Yine cari açık verildiğine göre bu durum, içeride bir takım sektörlerde gelir, istihdam oluşturacak ve döviz tasarrufu sağlayacak alanlarda, kaynakların yurt dışına aktarıldığı anlamına gelir. Ayrıca ekonomi idaresi olaya nasıl bakarsa baksın, literatürde kendine yer bulmuş ve aktörleri etkileyen şekliyle cari açık bir risk unsurudur. Bu hususları not ettikten sonra, 2005 yılı ilk 4 ayı itibarıyla de 8,9 milyar dolara ulaşan mevcut cari açığın niteliği, finansman biçimi, borcun kompozisyonu, kimin borçlandığı ve borcun garanti kapsamı gibi konular tek tek dikkate alınmalıdır.

Bütün bunlar dikkate alındığında, bir görüş, bu açığın geleceğin üretimini, istihdamını ve ihracatını oluşturmak üzere sabit sermaye yatırımdan kaynaklandığını ve bu tür cari açıklardan "korkulmaması" gerektiğini ileri sürmektedir. Başka bir görüşe göre ise, ortaya çıkan 97 milyar dolarlık ithalat içinde makine ithalatına ve dolayısı ile yatırıma giden kısım sadece 20 milyar dolar civarında iken, bunun geri kalan kısmı sırasına göre ara malı ve hammadde (65,4 milyar dolarlık ithalat) ve tüketim malı (14 milyar dolarlık ithalat) talebinden kaynaklanmıştır. Bu durumda ortaya çıkan bu açık, bir takım ara malı üreten yan sanayilerin küçüleceğinin, sanayiinin gelecekte daha fazla ithalata bağımlı hale geleceğinin ve cari açığın sürüp gideceğinin bir habercisi. Tabii bu durum arada bir de biriktirilen dış borç stokunun geçici olmadığının bir habercisi.

Elbette bu açığın hangi aktörlerden kaynaklandığı ve finansman biçimi de önem kazanmaktadır. 2004 yılını geçmiş yıllardan farklı kılan hususlar;

- a. Bu açığın bir tüketim patlamasından kaynaklanmadığı,
- b. Daha çok reel sektörün üretim faaliyetlerinin bir sonucu olduğu,
- c. Alınan yabancı kredilerde Hazine garantisinin oldukça düşük düzeyde kaldığı ve dolayısıyla riskin kamunun değil, borcu veren ile alanın sırtında olduğu, gerçekleridir.

Bunun finansmanı ise daha çok kısa vadeli fonlarla sağlanmış, özellikle 2005 yılının başından itibaren cari açığa

paralel olarak sıcak para girişi artış eğilimini sürdürmüştür. Benimsenen tanıma göre sıcak paranın miktarı birikimli olarak Nisan 2005 itibarıyla 35 milyar dolar civarında değişmektedir. Bu durum, kısa vadeli dış borç miktarının artışı ve böylece ciddi bir olumsuzluk durumunda sermaye kaçışının oluşturabileceği tedirginlik ve uygulanmakta olan programın geleceğini tehlikeye düşürebilecek ortamı gündeme getirmektedir.

Cari açık sorununun kısa vadede tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ancak aşağıdaki faktörler cari açığın 2005 yılında kısmen daralmasını temin edebilir:

1. **Ekonomide büyüme hızının azalması:** Ekonominin küçülmesi cari açığı kapatıcı nitelikte olacaktır. Ekonomideki büyüme oranının yavaşlatılmasının planlandığı 2005 yılında, hızlı büyüme sürecinde olduğu gibi ekonominin nispi daralma süreci yaşayacağı yeni sürece de disiplin getirilebilirse, bu durumda cari açık oluşturan sektörlerin ithalat talebi kısılabilir, Böylece ekonominin kısmen soğutulduğu bir ortamda bile, Türkiye'nin ihtiyaçları açısından büyümeye devam etmesi veya büyüme sürecine girmesi gereken sektörle desteklenmiş, aşırı ısınan bazı sektörlerin de dinlendirilmesi temin edilmiş olacaktır.
2. **Döviz Kurunun denge değeri yönünde artması:** Yine aşırı değerli hale gelen Türk lirasının "denge değerine" yaklaşması için çaba sarf edilmelidir ve cari açığa bir kontrol mekanizmasının kurulmasına çalışılmalıdır (Bu öneriyi dile getirenlerin, kur artışının kamu borç stoku üzerindeki etkilerini de hesaplayarak ikisini birlikte düşünmesi gereği vardır).
3. **İthalat bağımlılığının azaltılması yönünde politikalar:** Yatırımlardan fedakarlık edilmeden cari açığın makul bir sınıra çekilmesinin en kalıcı yolu ise, ithalat bağımlılığı yüksek sektörlerde yerli katma değer artırılması, ilgili yan sanayilerin "ithal ikameci" bir mantıkla ancak akılcı ve verimli yöntemlerle desteklenmesidir. Bu bağlamda yeni teşvik yasası hiç olmazsa uygulama aşamasında azami gayret gösterilerek bu doğrultuda kullanılabilir.
4. **Teşvikte öncelik verilmesi gereken sektörler:** Bu meyanda, 2005 yılında desteklenmesi gereken sektörler, gıda, inşaat, tekstil - konfeksiyon gibi yerli girdi payı yüksek, emek yoğun, ticarete konu olan ihracat sektörleri yanında, ticarete konu olmayan ancak arz yetersizliği nedeniyle 2004 yılında enflasyon düşüşüne olumsuz katkılarda bulunan geniş manada hizmetler sektörleridir.
5. **Sıcak paranın denetimi:** 2005 yılında cari açığın finansmanında uzun vadeli sermaye beklentisi yüksek olsa da, halen cari açık büyük oranda sıcak para ile finanse edilmektedir. Kısa vadeli dış borçlarda artış yaşanmaktadır. Türkiye ekonomisi bir sıcak para sıkıntısı yaşayabilir. MÜSİAD, sıcak para akımlarının çıkışta vergi yoluyla kontrol edilmesi gerektiğini önceden beri savunmaktadır. Bunu şimdi bir kez daha vurgulamak gereği duymaktadır.

6.2.6. Reel Sektörde Durgunluk

2005'in ilk 4 ayı içinde piyasalarda kesif bir durgunluk hakim olmuştur. Esnaf kesimiyle KOBİ niteliğindeki işletmelerin satışlarının düşmesine yol açan bu durum, özellikle tekstil - konfeksiyon, inşaat malzemeleri ve gıda sektörlerinde görülmektedir. Durgunluğun sebepleri arasında,

- a. Ertelenmiş talebin 2003 ve 2004'de yoğun taksitli satışlarla doyuma ulaşması,
- b. Tüketicilerin yeni alım yerine, borç ödeme içine girmesi,
- c. Piyasada çek senet dolaşımının azalması,
- d. Nakit sıkışıklığı yanında, kredi kartları dağıtımı ve kullanımındaki başıboşluk, ve tabiri yerinde ise "ekmeğe üç taksit" yapan kredi kartı kullanımının teşvik edilmesi gibi faktörler yer almaktadır. Bu nedenle piyasalarda alışveriş küçük marketler ve esnaftan, arkalarında banka ve kredi kartı gücü olan büyük perakende mağaza ve zincirlere kaymakta, yani adres değiştirmektedir.
- e. Şehir merkezlerinde açılan büyük alış-veriş merkezleri sadece trafik sorununa ve çarpık şehirleşmeye neden olmakta, aynı zamanda KOBİ tarzındaki esnafın ayakta kalmasını da zora sokmaktadır. Bu durum büyük şehirlerde

ve özellikle Anadolu şehirlerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle büyük alış-veriş merkezleri mutlaka şehrin (örneğin 5 km. kadar) dışına çıkartılmalıdır. Bu konuda yerli ve yabancı sermayenin baskılarına direnilmelidir.

Ekonomik ve toplumsal gelişmenin temel direği olan KOBİ'lerin ve küçük esnafın karşı karşıya olduğu bu durum için gerekli tedbirler alınmalıdır. Müteşebbisler de 30 yıl sonra elde edilen düşük enflasyonlu yeni dönemin parametrelerini, rekabetteki ve teknolojideki yeni trendleri doğru okuyup, kendi işlerinde gereken yapısal değişimi geciktirmeksizin gerçekleştirmek zorundadır.

2004 yılında meydana gelen olumsuz yan etkiler ve bunlara yönelik önerilerden sonra, 2005 yılının ilk çeyreğinde meydana gelen gelişmeler ışığında yeni ekonomik programa yönelik olarak aşağıdaki hususlar önem arz etmektedir:

6.3. EKONOMİDE YENİDEN YAPILANMANIN DERİNLEŞTİRİLMESİ

6.3.1. IMF ile 19. Yeni Stand-by Anlaşması ve MÜSİAD'ın Değerlendirmesi

Türkiye'de Aralık 1999'dan beri IMF'nin yakın denetiminde ve her defasında "enflasyonu düşürme ve kamu borç stoku sarmalını kırma" amacını güden programlar uygulanmaktadır. Aradan geçen uzun zamanda iki derin kriz oldu, borç sarmalı azalmak yerine krizler nedeniyle daha da karmaşılaştı. FDF (Faiz - dışı bütçe fazlası) kriteri aracılığı ile kamu kaynakları borç ve faiz ödemelerine gitti, toplumsal öncelikler sürekli ertelendi. Sonunda geldiğimiz aşamada Türkiye'de

- a- Enflasyonun tek haneli rakama düşürülmüş olduğu, ekonomik büyümenin 3 yıl üstüste sağlandığı,
- b- Hem kamu borç stokunun, hem de bunun reel faizinin yüksekliliği,
- c- Cari açığın sürdürülemezliği ve bu meydana YTL'nin halen oldukça değerlenmiş olduğu,
- d- İşsizliğin azaltılamadığı, gelir adaletsizliği ve yoksulluk konularının henüz halledilemediği gibi meseleler bir kez daha tartışmanın merkezine yerleşmiştir.

Halbuki 2001 krizinden farklı olarak bu programın, iki temel mekanizma aracılığı ile istenen sonuçları vereceği varsayılmıştı. Programın iç yapısının bir gereği olarak, öncelikli olarak kontrollü esnek kurlar nedeniyle TL de aşırı bir değerlenmenin olmayacağı, ve bu nedenle de tedirgin edici cari açığın ortaya çıkmayacağı, böyle bir cari açığın oluşması durumunda ise doğal olarak dövize talebin artacağı nedeniyle döviz kurlarının buna tepki vereceği ve bir düzeltme hareketinin yaşanacağı varsayılmıştır. İkinci olarak da, mali disiplin ve bundaki kararlılığın devam ettiği şartlarda FDF kriterinin kamu borç stokunun düşürülmesinin bir teminatı olduğu varsayılmakta idi.

Bu bağlamda, programın kamu borç stokunun azaltılması ve cari açık hedeflerinin tam tutmadığı, bu nedenle Türkiye ekonomisinin gerek içeride gerekse dışarıda meydana gelecek olumsuz hareketler karşısında yeterince direnç kazanamadığı görülmektedir.

Gelinen bu aşamada yukarıda özet verilen tablo karşısında 2004 yılının son çeyreğine girerken MÜSİAD'ın yayınladığı "Asya Krizi tecrübesi Işığında Türkiye-IMF İlişkileri" adlı raporda ortaya konulan görüş, tespit ve uyarıların son derece yerinde ve isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu şartlar altında ekonomi idaresi halen IMF ile yolları ayırabilecek bir kıvamın oluşmadığı kanaatinde olacak ki, halen IMF'i bir nevi "çıpa" olarak benimsemeye devam etmek niyetindedir.

Bilindiği üzere, IMF programlarının öncelikleri, kısa vadede dış kaynak girişine ve kemer sıkmaya dayalı fakirleştirici bir büyümeyi mümkün kılarsa da, geniş toplumsal kesimlerin refahını temin edecek orta-uzun vadede sürdürü-

lebilir bir kalkınmayı mümkün kılmayacağı Türkiye'nin ve başka ülke tecrübelerinden anlaşılmaktadır.

İşte bu nedenledir ki, 2007 yılını da kapsayan yeni programın bu bağlamda neler getireceğinin tam belli olmadığı da ifade edilmelidir. Buna rağmen ekonomi idaresi bir kez daha "bu son" diyerek IMF ile tekrardan anlaşma gereği duymuştur. MÜSİAD olarak bunun sonuncu anlaşma olması temennimizi kamuoyunun huzurunda dile getiriyoruz.

Türkiye ağır toplumsal bedeller ödeyerek makro ekonomide belli oranda düzlüğe çıkmıştır. Ancak Türkiye "istikrar programından çıkmak", "makro dengeleri sürdürmek", "borç yükünü döndürebilmek" gibi konuları artık geride bırakıp, küresel rekabetin kapılarını aralamak zorundadır. Mikro düzeyde alınması gereken mesafe çoktur.

6.3.2. Ekonomi Politikalarının Tek Boyutlu Olmaktan Çıkartılması Gereği

IMF - sonrası model arayışları çerçevesinde istikrar yönetimi ve makro dengeler anlayışı değişmelidir. Ekonomide öncelik, sürdürülemez borçlanmadan sürdürülebilir büyüme-istihdam ve ihracat seferberliğine verilmelidir. Bu amaçla yatırıma, ihracata, KOBİ'lere, gelecekte rekabetçi olabilmek için AR-GE harcamalarına ve teknolojik yenilikleri desteklemeye daha fazla kaynak ayrılmalıdır.

6.3.3. Kamunun Yeniden Yapılandırılması: Yeni Paradigma "Hak-Özgürlük-Kalite"

Kamu reform çalışmaları hızla yasalaştırılıp uygulamaya konulmalı, bu çerçevede kamu personel reformu ve mahalli idareler reformu gerçekleştirilmeli, merkezi bürokraside hantallığa yol açan aşırı yetkiler bölgelere kaydırılmalıdır. Ekonominin bilhassa "IMF sonrası model arayışları çerçevesinde" "Hak- Özgürlük- Kalite" (HÖK) platosu üzerinde inşa edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye hükümetten "Hedef - 2023" adıyla, " bir "Yeniden Yapılanma ve Kalkınma " programının" başlatılmasını beklemektedir. Bu program; yatırım, üretim ve istihdamın artırılmasına, işsizliğin azaltılmasına, ihracatta 2002'de başlayan ikinci atılım döneminin devam ettirilerek büyümeye katkıda bulunmasına ve vatandaşların harcanabilir gelir seviyesi ile yaşam standartlarının yükseltilmesine odaklanmalıdır.

Programın nihai hedefi "2023'de Cumhuriyetimizin 100. yılında Türkiye'nin dünyanın ilk 10 gelişmiş ülkesi arasına girmesi" olmalıdır.

6.3.4. Mikro Düzeyde Reformların Derinleştirilmesi

Türkiye'nin gerçek "katılıkları" alt sektörel düzeyde ve bürokratik direnişte yaşanmaktadır. Makro ekonomi ile mikro ekonomi arasında bu bağlamda çökme ihtimali olan sağlıklı bir ilişki vardır. Makro dengelerin sürdürülebilmesi daha yapamadığımız mikro ekonomideki başarıyla mümkün olacaktır.

Yatırım ortamının geliştirilmesi ve sosyal ekonomik değişimin önünü açmak üzere bürokrasinin azaltılması ve/veya etkinliğinin artırılması hususundaki bütün iddialı ifadelerle rağmen, bürokrasinin azaltılması mümkün olamamıştır. Bürokrasi reformlara direnmekte, yeniden yapılanma çalışmalarını yavaşlatmakta, Müteşebbislerin çalışma ve yatırım şevklerini kırmaktadır. Ancak, daha sonra öneriler kısmında detaylı olarak incelendiği üzere, bürokrasi, ona olan ihtiyaç azaltılarak bir sorun olmaktan çıkartılabilir. Bürokraside liyakat ve rekabetçi istihdama dayalı kariyer esası benimsenmelidir. Bir başka ifadeyle, bürokratik süreçlerin azaltılmasının kapsamlı bir hükümet projesi olması gerekir.

Bütün çabalara rağmen çeşitli sebeplerle değişime ayak uyduramayan ve direnen bürokratların da geriye çekilmesi gerekmektedir.

Bürokratik işlemlerin hızlandırılarak verimliliğin artırılması ve kamu - vatandaş iletişiminin kolaylaştırılması için bilgi teknolojisinin yoğun şekilde kullanıldığı "e- devlet projesi" hızla tamamlanmalıdır.

6.3.5. Reformlarda Kararlılık

Bütçenin üç ana harcama kaleminden görüldüğü gibi, (a) iç borçlanmanın, bunun faiz yükünün, (b) halen milli gelirin % 4,5'i gibi çok yüksek bir orana doğru yaklaşan sosyal güvenlik açıklarının ve (c) vergi kanunlarının mevzuatın sadeleştirilmesi ile vergisel gelirlerin oranları düşürülüp tabana yayılarak artırılması gereği acil gündemimizdir. Vergi reformu oldukça çetrefilli bir konudur. Toplumsal, iktisadi ve siyasi boyutları vardır, Kayıt dışında kalmaya ve vergi kaçırmaya zorlayan unsurların ortadan kaldırılması yolundaki çabalar "pozitif" motivasyonu sağlayacaktır. İşverenin sırtındaki istihdam maliyetlerini düşürmek için çeşitli indirimlere giderken, zaten toplam vergi gelirleri içindeki payı %70'i bulan dolaylı vergilere daha fazla yüklenme de isabetli olmayacaktır.

Hükümetin 2005 yılı başında yürürlüğe koyduğu vergi indirimlerinin, açık bir ifadeyle, eğitim, sağlık ve gıdadaki KDV indirimleri ile gelir vergisindeki 5 puanlık ve kurumlar, vergisindeki 3 puanlık indirimlerin bir başlangıç olmasını temenni ediyoruz. Bütçede faiz giderleri azaltıldıkça ve kayıt-dışı ekonominin boyutu küçültüldükçe, yeni vergi indirimleri yanında, vergi mevzuatının ele alınarak sadeleştirilmesi de başka bir gerekliliktir.

6.3.6. Mukayeseli Üstünlüklerin Yeniden Tanımlanması

Gelecekte dünyadaki rekabet yarışında ayakta kalabilecek teknoloji ve katma değeri yoğun, dinamik ve yenilikçi sektörlerle sahip olabilmek için mukayeseli üstünlüklerimizin yeniden bir envanteri yapılmalıdır. Burada devletin yönlendirici, düzenleyici ve denetleyici olması esastır. İç ve dış tasarrufların, kamuda, özel sektörde ve her alanda verimlilik ile etkinliğin artırılması, rekabetçi bir ekonomik yapı için zorunludur.

Rekabetçi bir ekonomik yapının sağlanması için yatırım, üretim ve ihracatı teşvik edecek istikrar ve karlılık ikliminin sürdürülmesi gerekir. Girdi maliyetlerinden hammadde, enerji, istihdam üzerindeki çok çeşitli vergi yükleri acilen düşürülmelidir. Vergi yükünün ve bunun artış oranının, ayrıca istihdam vergisinin OECD ülkeleri içinde en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir. Böylece işsizlik henüz azaltılamamış iken, yerli yatırımcıların yurtdışına göçünün de engellenmesi sağlanabilecektir.

Ekonominin temel dinamosu olan KOBİ'lere yönelik olarak (i) etkinlik, (ii) verimlilik, (iii) yapısal uyum sürecini destekleyici ve (iv) sermaye birikimini teşvik edici nitelikte olmak kaydıyla destekler artırılmalıdır.

6.3.7. İstikrarın Muhafazası

Önümüzdeki dönemde Türkiye'nin en önemli gündemleri, siyasi ve ekonomik istikrarını muhafaza ederek, her alanda yeniden yapılanma sürecini tamamlamak, işsizliği azaltmak, yasakları kaldırmak, ve büyüme-istihdam-ihracat üçgeninde yüksek oranlı sürdürülebilir artışlar sağlayarak gelişmişlik liginde ilk 10 ülke arasına girmek olmalıdır.

6.3.8. Kamu Maliyesi

Hazine'nin ağır iç ve dış borç stoku ve faiz yükünü azaltmak için yeni kaynak arayışlarına hız verilmelidir. Bu bağlamda,

a. "2-B" Potansiyel geliri iyi hesap edilmek, sınırları belirlenmek ve yeni işgallere karşı gerekli ağır müeyyideler uygulanmak kaydıyla 2-B yasaının çıkarılmasına MÜSİAD destek vermektedir.

b. Alternatif Finansman Araçları: Kamu varlıklarının gelirleri üzerinden çıkarılacak Gelir Ortaklığı Senetleri, Kira Senedi, Kira Sertifikası gibi araçlar bir an önce çıkarılarak borç yükünü ve yüksek reel faiz yükünü hafifletebilecek yeni gelir kaynakları temin edilmelidir.

c. İşletmelere ruhsat verilmesi: Türkiye'de işletmelerin büyük çoğunluğu ruhsatsız çalışmaktadır, işletmeler de bu durumdan muzdariptir. Ödemesi 1 yıla yayılmak suretiyle işletmelere ruhsat verilmesi başlatılırsa, Türkiye genelinde 5 milyar dolara (Yalnızca İstanbul'da 2,5 milyar dolara) kadar yeni bir kaynak elde edilebilir.

6.3.9. Özelleştirme

Bir sonraki bölümde tartışılacağı üzere, Türkiye en azından 25 senedir özelleştirmenin felsefesinde mutabık kalmadan özelleştirme yapmaya çalışmakta, her hükümetin programına iddialı hedefler olarak girmekte ancak bir sonuç elde edilememektedir. Bununla beraber, 59. hükümet döneminde son 2,5 yılda 2,5 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde edilerek birçok küçük ve orta çaplı KİT'lerin özelleştirilmesine epey mesafe alındığını belirtmek gerekir. Özelleştirme konusunda toplumun her kesiminde varolan kafa ve kavram karışıklıklarının giderilmesi gerekiyor. **MÜSİAD özelleştirmenin kesinlikle gerekli olduğuna ve biran önce tamamlanması gerektiğine inanıyor. Bununla beraber, bazı büyük ve stratejik varlıkların özelleştirmesinde, THY ve Petkim'deki başarılı uygulamalar temel alınarak, önce etkin özelleştirme, sonra halka arz yönteminin Erdemir veTüpraş için tercih edilmesini öneriyor.**

Büyük kamu bankalarının özelleştirilmesinde ise, önce bu kurumların performansa dayalı bir şekilde özelleştirilmesi ve denetlenmesi gereğine inanıyoruz. Sonra da uygun vasatın oluşmasına bağlı olarak bunların yine halka arz yöntemiyle özelleştirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Finans sektöründe milli banka kavramının korunması ve yabancı bankaların bankacılık kesiminde ağırlıklı bir konuma gelmemesi (% 30'ları aşmaması) gerektiğine inanıyoruz.

6.3.10. Tarımsal Dönüşüm

Türkiye 1980'lerin sonuna kadar tarımda dünyanın kendi kendine yetebilen 7 ülkesinden biri iken, bugün bir çok alt sektörde net ithalatçı konumuna düşülmüştür. Bu nedenle, arz açığı olan pamuk, ayçiçeği, mısır, soya ve kaliteli buğday üretimine destek primi verilerek üretim artışı teşvik edilmelidir, Destek prim miktarı ekim sezonundan önce açıklanmalıdır. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki tüketim trendlerine uygun olarak organik tarım ürünlerinin üretim ve ihracatı teşvik edilmelidir.

6.3.11. GAP Projesi

Modern Tarımı ve bununla ilgili sanayileri eksen alan bir yaklaşımla GAP projesine yönelik yatırımlar hızlandırılmalıdır. 28 yılda ancak %54'ü tamamlanabilen GAP'da özellikle sulama yatırımları hızlandırılmalıdır.

Bu aşamada ortaya çıkan olumsuz etkilere karşı da aktif çareler üretilmelidir. Mesela, bazı yerlerde aşırı sulamadan kaynaklanan tuzlanma, erozyon, çevre tahribatı gibi sürdürülebilir kalkınmayı engelleyen faktörlerle mücadele edilmelidir.

Yakında GAP İdaresi, Bölgesel Kalkınma Ajansı ile ikame edilecektir. Bu anlamda halen GAP İdaresi bünyesinde çalışan tecrübeli, idealist ve iş bilen kişilerin Kalkınma Ajansının bünyesine taşınması ihmal edilmemelidir.

Ayrıca, Kalkınma Ajansları gelecekte yerleşmeyi ve katılımcı kalkınmayı geliştirmek üzere gerçekten bölgeye has gerçeklere göre hareket eden bir yapıda konumlandırılmalıdır.

Bu meyanda, kalkınma ajansları, söz konusu il veya bölgedeki "misafir" statüsüne sahip mülki erkanın aşırı denetimine maruz bırakılarak etkinlikten uzaklaştırılmamalıdır. Bir başka ifadeyle Kalkınma Ajansları, merkezin taşradaki kolu olmamalı, mahalli değerler ve bu bölgelerde eli taşın altında olan işçi ve işveren kuruluşları, diğer sivil toplum kuruluşları da etkin bir şekilde ajansların bünyesine entegre edilmelidir.

EKONOMİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ İÇİN MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

2001 Krizi sonrasında başlayan ve 2002 genel seçimlerinden beri ekonomide yaşanan tedrici iyileşme 2004 yılında hızlanmıştır. Makroekonomik istikrarın temin edilmesi ve bunun sürdürülebilmesi bağlamında alınan bu mesafe oldukça önemli olmakla birlikte, 2005 yılı ortalarında bazı sektörlerde ciddi sorunların oluştuğu görülmektedir. Bu bölümde, 2005 yılında ekonomide varolan başlıca sorunlara yönelik olarak çözüm önerileri sunulmaktadır.

7.1. KAMU FİNANSMANI VE MALİYE POLİTİKASI

7.1.1. Yeni (19.) "Stand-By Anlaşması" ve Kamu Finansman Performansı

Haziran 2005 itibarıyla yürürlüğe giren IMF ile sağlanan 19. Stand-by anlaşması, büyük ölçüde bir önceki anlaşmanın devamı niteliğinde tesis edilmiştir. Hükümetin 2004 yılı içinde kimi zaman yeni bir Stand-by anlaşmasına gerek olmadığı yönünde serdettiği yorumlar, medya imkânları yüksek belli bazı çevrelerce ciddi bir eleştiriye maruz kalmıştır. IMF programının devam etmesini isteyen bu çevrelerin temel tezi, "Türkiye ekonomisinin hâlâ ciddi kırılganlıkları mev-

cuttur. Bugün için istikrarın yakalanmış olması, Hükümetin IMF programını hakkıyla uygulamış olmasından kaynaklanmıştır. Güven ortamının devamı için programın sürdürülmesi şarttır”, ana fikri üzerine oturmaktadır. İlginç olan şey, bu yorumu yapanların, daha önceleri söz konusu kırılganlıkların bizzat IMF programının bir neticesi olduğu ve bunların üzerine gidilmesi gerektiği ifade edildiğinde, en aşırı tepkiyi gösteren kesim olarak öne çıkmış olmalarıdır. Her halükarda yeni devreye giren programın da esas mâli ayağını faiz dışı fazla oluşturmaktadır.

Halbuki kamu borç stokunun düşüşüyle ilgi aritmetiği çok açık bir şekilde ortadadır, Buna göre borç yükünde bir azalmanın (Δb) gerçekleşmesi aşağıdaki aritmetiğe göre ve buradaki parametrelerin tümüne göre gerçekleşmektedir.

$$\Delta b = b(r-y) - z < 0 \quad \text{borç yükünde azalma}$$

Bu denklemde

Δb : Kamu Borç Stokundaki Değişim

b : borç stoku / milli gelir oranı

r : reel faiz oranı

z : Milli gelirin oranı olarak ölçülen FDF

y : reel GSYİH büyüme oranı

Burada sadece bir parametrenin hedeflenmesi, araçların zenginliğini ve başarı şansını azaltacaktır. MÜSİAD'ın 2004 Ekonomi raporunda çok isabetli bir şekilde tahmin ettiği ve haklı çıktığı gibi, örneğin 2003 yılında Hazine kesin olmayan rakamlara dayanarak ve olumsuz beklentiler içerisinde bir temel borç düşürme senaryosu hazırlamıştı. Bu senaryoda borç/milli gelir oranı % 75 olarak alınmış, ancak yıl sonunda bu oran % 70,5 olarak gerçekleşmişti. Ayrıca 2004 yılı büyüme tahmini de oldukça "kötümser" bir yaklaşımla % 5 olarak tespit edilmiş, oysa bilindiği üzere gerçekleşme % 9,9 olmuştur. Yine Hazine'nin baz senaryosunda reel faiz oranları da % 12 gibi oldukça yüksek düzeyde varsayılmış, yıl sonu itibarıyla bu oran % 10 düzeyini görmüştür. Böyle olunca 2004 sonunda borç stokunun milli gelire oranının 2004 yılı sonunda % 68,9 olması beklenmiş, gerçekleşme ise %63,5 olmuştur.

Görüldüğü gibi, belli kesimlerin aşırı baskısı üzerine yapılan tahminler, hükümeti sürecin yavaş işleyeceği ve alternatifin olmadığı karamsarlığına itmiştir. Bu karamsarlık, hükümetin zaten kıt olan imkân ve kaynaklarının uzun vadede etkin bir şekilde kullanımını engellemektedir.

MÜSİAD ise "sürdürülemez borçlanmadan kurtularak sürdürülebilir büyümenin kapısını aralamak için gerçekçi nedenlere dayalı" yaklaşım olarak tanımladığı stratejisine göre aşağıdaki gibi "alternatif bir senaryo" önermişti. Bu senaryoya göre, örneğin büyüme hızının % 6, reel faizin de %10 olarak gerçekleştiği bir ortamda FDF'nin %5'e düşürülmesi durumunda bile borç stokunun milli gelire oranı % 68,3'e geriliyordu, Yani Hazine'nin borç stokuyla ilgili senaryosu gerçekleşmiş oluyordu.

Neticede 2005 yılı için tartışmanın merkezine oturtulması gereken husus, FDF değil, ekonominin büyüme oranının % 5-6 aralığında gerçekleşeceği bir ortamda reel faizlerin düşürülmesidir.

7.1.2. Alternatif Kamu Finansman Araçları

1. Yukarıda ifade edildiği üzere, FDF aritmetiğine olan bağlılığın azaltılmasının zamanı gelmiştir. Tabu haline getirilen % 6,5 faiz-dışı bütçe fazlası yerine, **kamu net borç stokunun milli gelire oranını % 60'a düşürmek şeklindeki esas parametreye vurgu yapmak** gerekmektedir. MÜSİAD'ın daha önce vurguladığı gibi, esnek tanımlı bir FDF, ekonomiye sabit bir FDF oranından çok daha fazla hizmet edecektir. Ekonomi beklentilerin üzerinde büyürse, enflasyon hedeflenenden düşük çıkarsa, döviz kurları tahminlerden farklı seyrederse veya alternatif bir politika aracı olarak faiz düşüşlerine daha fazla önem verilirse, esnek bir FDF tanımı veya doğrudan kamu borcu/milli gelir oranı veya bunların

muadillerinin hedef alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Zira bu sayede ekonomi yönetimi muhtelif şoklara veya beklenenden farklı gelişmelere daha hızlı ve etkin cevap verecek durumda olacaktır. Üstelik bu sayede kıt kaynakların kullanımı da daha akılcı olacaktır.

2. Kamu maliyesindeki iyileşmelere katkının devamı bağlamında süregelen "swapların" ve "itfadan daha az borçlanma" şeklindeki stratejinin sürdürülmesi gerekmektedir.

3. Hazine, döviz kurunun düşük olduğu bu ortamda, döviz cinsi borçlarını Merkez Bankası'ndan borç alarak YTL'ye dönüştürmeli ve erken itfa yapmalıdır.

4. Kamu finansmanını rahatlatmak, yüksek reel faiz baskısını azaltmak ve finansal piyasalara derinlik kazandırmak amacıyla aşağıda bahsedilecek türden finansal ürün çeşitliliği sağlanmalıdır. Gerekliyse Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 'nın önderliğinde gerekli yasal değişikliklerin yapılması suretiyle Gelir Ortaklığı Senedi (GOS), Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler, yerel borsalar ile vadeli işlemler borsası etkin bir şekilde hayata geçirilmelidir. Bunlar büyük oranda yasal zeminine zaten kavuşmuştur ve bunların fiili olarak etkin bir şekilde çalışması sağlanmalıdır. Bu bağlamda örneğin vadeli işlemler piyasasının niteliğinin ve uygulamanın teknik boyutunun ve şirketlerin çeşitli riskleri bu araçlarla nasıl dağıtılabileceklerinin kamu oyuna anlatılabilmesi gerekmektedir.

5. Hem iç hem de dış borç piyasalarında kullanılmak üzere, reel büyüme hızına endeksli borçlanma araçları geliştirilmelidir. Bu enstrümanların temel özelliği şunlar olacaktır:

(i) Bunlar her şeyden evvela alıcılar için cazip bir yatırım imkanı sunacağından, tercih edilecektir,

(ii) Bu araçlar, büyüme hızının uzun dönem ortalama performansın üzerinde gerçekleştiği yıllarda yüksek faiz getirirken, büyüme hızının uzun dönem ortalama değerlerinin altında gerçekleştiği yıllarda ise düşük faiz ödemesi söz konusu olacaktır.

(iii) Bu sayede, kamusal borç yükü için etkin bir risk yönetimi yapmak, faiz oranları aracılığı ile ekonomideki konjonktür dalgalanmalarını hafifletmek ve nihayet borç stokunun milli gelire oranının kontrol edilebilir olması temin edilmiş olacaktır.

6. Yurtiçinde ve Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın tasarrufları ile Ortadoğu- Körfez ve Uzakdoğu sermayesinin ülkemizdeki özelleştirme ve dolaysız yatırımlara cezbedilmesi için uygun yatırım iklimi oluşturulmalı, ekonomik istikrar ve kârlılık faktörleri öne çıkarılmalıdır. Bu kesim için Kira senedi veya Kira Sertifikası cazip bir yatırım aracı olup, bir an önce çıkarılmalıdır.

7. Kamuda optimum nakit yönetimi için kaynakların tek bir havuzda toplanarak yönetilmesi uygulaması (havuz sistemi) yeniden başlatılmalıdır.

8. Borçlanma gereğini azaltmak ve Hazine'ye yeni bir gelir kaynağı sağlamak için, 2-B Yasası yeniden gündeme getirilmeli ve çıkarılmalıdır. Yasal boşluk sebebiyle işgalci durumundaki kişiler, devlete hiç bir katkı sağlamadan milyar dolarlık orman vasfını yitirmiş bu arazileri kullanmakta ve ciddi rantlar elde etmektedirler. Bu arazilerin orman köylüsüne öncelik tanıyacak şekilde satışından 20-25 milyar dolar kazanmanın mümkün olduğu ifade edilmekte; ayrıca bu satışın, emlak ve diğer vergi gelirleri de hesaba katıldığında hazineye büyük bir katkı sağlayacağı ve aynı zamanda mülkiyet sorunlarının da çözülmesi sonucunu doğuracağından, adli ve idari yargının yükü de hafifleyecektir. 2B'lerin satışında haklı bazı çekinceler olmakla birlikte, işgalin bu şekilde devamının kamu vicdanını rahatsız ettiği de gözardı edilmemelidir. Dahası bu yasa geciktirildikçe de, bu yasanın eninde sonunda çıkacağını uzman kimi kesimler önu alınmaz bir işgale girişmişlerdir. Sonuç itibarıyla, 2-B yasasının tekrar gündeme alınması, potansiyel geliri iyi hesap edilmek, sınırları belirlenmek ve yeni işgallere karşı gerekli ağır müeyyideler uygulanmak kaydıyla çıkarılması ülke yararları açısından önem arz etmektedir.

9. İşletmelerin, fabrikaların büyük çoğunluğu ruhsatsız çalışmakta olup, ödemesi 1 yıla yayılan bir şekilde bu tür işletmelere ruhsat verilirse Hazine'nin Türkiye genelinde 5 Milyar dolar (sadece İstanbul'da 2,5 milyar dolar civarında) ilave gelir elde edeceği hesaplanmaktadır.

7.2. PARA POLİTİKASI

1. Merkez Bankası (MB), enflasyondaki düşüşe paralel olarak, faiz oranı ile döviz kuru arasındaki makasın kapatılması yönünde faiz oranı indirimlerine, döviz kuru ile optimum denge sağlayıncaya kadar devam etmelidir.
2. MB Kanunu'nda değişiklik yapılarak, MB'nın fiyat istikrarı ile birlikte ekonomik büyümenin sağlanmasını da uyumlu bir şekilde hedeflemesi mümkün kılınmalıdır.
3. MB Kanunu'nda değişiklik yapılarak üçer aylık dönemler içerisinde kapatılmak şartıyla Hazine'nin MB'dan kısa vadeli avans kredi kullanımı, **bütçe gelirlerinin % 5'ine kadar** mümkün kılınmalıdır.
4. Döviz kurunu çok aşırı yükseltmeyi amaçlayan herhangi bir "spekülatif saldırının" olması durumunda, Merkez Bankası sakin ve kararlı davranmalı ve müdahale (döviz satarak) yoluyla döviz rezervlerini eritmemelidir. Dalgali kur sisteminde kur kısa bir süre sonra denge seviyesini bulacaktır.
5. Repo sözleşmeleri ayrı bir para tanımı (M2YR) olarak değil, M2 tanımlı (emisyon + vadesiz mevduat + vadeli mevduat) para arzına dahil edilerek, parasal büyüklüklerin etkin ve gerçekçi bir şekilde izlenmesi sağlanmalıdır.

7.3. FİNANS SİSTEMİ

7.3.1. TL'den altı "Sıfır Atma" Başarısı

Türk Lirasından 6 sıfır atılması projesini MÜSİAD son 3 yıldır ısrarla gündeme getirmiştir. Yeniden yapılanma döneminde itibarlı ve yeni bir para birimi gerekli idi. Hükümet Yeni Türk Lirası'na geçişi başarılı bir dönüşümle gerçekleştirmiştir.

7.3.2. Günlük Repoya Son Verilmesi

Günlük repo uygulaması yanlıştır, gelişmiş finans piyasalarında bile yoktur. Ödeme ahlakını bozmakta, nakit akışını daraltmaktadır. Günlük repo uygulaması kaldırılarak, asgari haftalık ve aylık repo uygulamasına geçilmelidir.

7.3.3. Taksitli Kredi Kartı Uygulamalarının Sınırlandırılması

Kredi kartı kullanımı ve bankaların kredi kartı uygulamalarında da bazı tikanıklıklar yaşanmaya başlanmıştır. Küçük esnaf, çok taksitli kredi kartı ve çok taksitli satış uygulamalarının piyasayı parasız bıraktığı gerekçesiyle şikâyetçi ve sıkıntılıdır. Kredi kartı kullanımının özellikle, gerek bankalar, gerekse mağazalar tarafından son yıllarda teşvik edilmesi, tüketicilerin reel gelirlerinin üstünde harcama yapma eğilimini artırmıştır. Bunun bir sonucu olarak, özellikle dar gelirli vatandaşlarımız, önce sadece "asgari ödeme tutarı"nı ödeme yoluna gitmekte, bir müddet sonra ise, gerek bilinçli hareket etmemeleri, gerekse faiz hadlerinin yüksekliği nedeniyle ödeme yapamaz duruma düşmektedir. Böylesi bir durum, bir çok ailenin - yuvanın yıkılması sonucunu doğurmaktadır.

Dolayısıyla;

- Kredi kartı limitlerinin belirli gelir baremleri esas alınarak verilmesi,
- Kredi kartı verilirken kişilerin gelir durumu, ödeme kabiliyeti, farklı bankalardan kaç adet kredi kartı sahibi olduğu gibi faktörlerin dikkate alınması gerekir.
- Kredi kartı ile alışverişlerde, bankaların teklif ettiği taksit vadelerinin sınırlandırılması (Örneğin, maksimum 4 - 6 ay taksit ve taksit uygulamalarının dayanıklı ve yarı-dayanıklı tüketim malları ve belli hizmetlerle sınırlı kalması) hususlarında gerekli yasal düzenleme yapılmalıdır.

7.3.4. Bankacılıkta Yabancı Sermayenin Ağırlıklı Konuma Getirilmemesi

Bankacılık sektörüne 2004 yılının sonu ve 2005 başından beri gösterilen yabancı sermaye ilgisi şu aşamada sınırlı düzeydedir. Bu boyut, yurt içi piyasalara yeni finansman enstrümanlarının, yeni ürünlerin, rekabetin ve disiplinin gelmesi anlamına gelebilecektir. Bu süreç, yurt içindeki tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan yüksek maliyetlere çözüm olabilir. Ancak, yabancı bankaların geçmişten beri süregelen uygulamaları dikkate alındığında, bu beklentilerin otomatik olarak gerçekleşmeyeceği, bunun için sektördeki birleşmelerin ve satınalmaların, kurumsal altyapılarının dikkatle düzenlenmesi gerektiği açıktır. Ayrıca yabancı sermayenin ulusal finans sistemini yönlendirir hale gelmesi ve ağırlıklı bir konuma ulaşmasına müsaade edilmemelidir. Zira kalkınma tecrübeleri bize ulusal finansal yapının kritik değerde olduğunu göstermektedir.

7.3.5. Bankaların Sermaye Yapılarının Güçlendirilmesi

Bankaların sermaye yapıları taze kaynak girişleriyle güçlendirilmelidir. Bu amaçla tahsili gecikmiş alacaklar başta olmak üzere donuk aktiflerin kamu sermayeli aktif yönetim şirketi tarafından satın alınması ve bankalara hisse senedine dönüştürülebilir tahviller aracılığıyla -bir defaya mahsus- taze kaynak aktarması sağlanmalıdır. Yine bu çerçevede banka birleşmeleri teşvik edilmelidir.

7.3.6. Basel-II'ye Hazırlıkların Hızlandırılması

Basel-II Türkiye'deki şirketleri kredi bulma sürecinde sahip oldukları veya değerlendirilmeyle tabi tutuldukları "risk yapısı" nedeniyle yakından ilgilendirecektir. Aslında bu bağlamda Basel-II çok fazla yeni bir şey getirmemekte, ancak finansman sağlayan kredi kuruluşlarının denetim ve risk değerlendirmelerini sıkı bir şekilde gündeme getirmektedir. Türkiye'de sanayinin belkemiğini oluşturan KOBİ statüsündeki firmaların bilanço yapıları, faaliyet şekilleri pek şeffaf ve rasyonel kriterlere tabi olmadığından, tedbir alınmazsa kredi bulmak onlar için daha da zorlaşacaktır. Bu nedenle, KOBİ statüsünde olan şirketlerin biran önce sektörel ve bölgesel bazda gerekli reorganizasyona gitmeleri, birleşerek sermaye yapılarını güçlendirmeleri, denetim ve şeffaflığı artırmaları, risklerini çok fazla dağıtmaları, altından kalkamayacakları kadar yüksek ve farklı riskleri üstlenmemeleri gerekmektedir.

Basel-II Kriterlerine uyum hem reel sektörün, hem de finans kesiminin sağlıklı gelişimi açısından eşit derecede önemlidir. Bu nedenle, **bir yandan BDDK'nın öte yandan da KOSGEB'in bünyelerinde bir "risk değerlendirme birimi"nin kurulması ve bunların birbiriyle etkin iletişim içinde olması gerekir.** Bu yöntem sayesinde Türkiye'nin bir "murakıplar kapitalizmi" görüntüsünden kısmen uzaklaşmış olmasına da katkıda bulunulmuş olacaktır.

7.3.7. TMSF yerine Yeni Mevduat Güvence Sistemi

Tasarruf mevduatı sigorta sistemi, bundan sonrası için bankaların kendi aralarında oluşturacakları mevduat sigortası güvencesiyle ikame edilerek Türkiye Bankalar Birliği ve ÖFK Birliği'nin ortaklaşa denetlenebileceği bir yapıya devredilmelidir. Böylece bankaların kamu ve vergi ödeyenler üzerinde doğurduğu haksız yük kaldırılmış olacak, bankacılık sisteminin serbest rekabet sistemi içerisinde daha etkili, verimli ve oto-kontrol mekanizması içerisinde çalışması sağlanacaktır.

7.3.8. Kamu Zararına Neden Olanların Yasal Takibi

Gerek özel ve gerekse kamu bankalarının, çeşitli gerekçeler ve "görev zararları" gibi çeşitli mazeretler altında içinin boşaltılması, mali yapılarının bozulması ve neticede halka yük olacak şekilde zarara uğratılmasına neden olan sahip, yönetici, bürokrat ve siyasetçiler bir arada ele alınarak sorumlu tutulmalı ve ayrımcılık yapılmadan hepsi birden adaletin önüne çıkartılmalıdır.

7.3.9. ÖFK'lar için Farklı Bir Sermaye Yeterlilik Oranı

Bankalar için uygulanan Sermaye Yeterlilik Rasyosu, Özel Finans Kurumları (ÖFK) için farklı bir formülle uygulanmalıdır. Örneğin; risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında, kâr ve zarara katılma hesaplarıyla toplanan fonlar ile finanse edilen işlemlerde risk ağırlığı bankalardaki hesaplardan daha farklı biçimde uygulanmalıdır.

7.3.10. Resmi Kurumların ve KİT'lerin Mevduatlarını kamu ve özel bankalar yanında, ÖFK'larda da tutabilmelerine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmalıdır.

7.3.11. Aracılık Maliyetleri

Bankacılık sektöründe aracılık maliyetleri çok yüksektir. Bu maliyetlerin düşürülmesi elzemdir. Bankacılık sektöründe mevduatların vadesi halen çok düşüktür. Vadelerin uzaması için şüphesiz en önemli tedbir, ekonomideki istikrarın devamı, kırılmalıkların azalmasının teminidir. Vadelerin kısalığı bir yandan Türkiye'de tasarrufçunun "kısa vadeciliğe" dayalı kemikleşmiş kültürünü yansıtırken, öte yandan tasarrufçunun geçmişle ilgili tedirginliklerinin azalmadığını da göstermektedir. Nitekim bunun bir başka göstergesi olarak, dövizden TL'ye geçiş beklenen boyutlarda olmamıştır ve mevcut "dolarizasyonun" (yerli tasarrufçunun TL'ye nazaran elinde bulundurduğu yabancı döviz cinsinden tasarruf miktarı) boyutu hala çok yüksektir.

Aracılık maliyetlerinde, kredi şartlarında ve mevduatın vadesinde sıkıntılarının yaşandığı bu şartlar altında bankacılık sektörünün kredi kullandırma kabiliyeti yeterince gelişmiş değildir. Geçen sene yerli firmaların dış krediye yönelmiş olması da bunun açık bir göstergesidir.

Diğer taraftan, son dönemlerde bankaların havale, çek provizyon ve tahsilat, EFT, ATM ve internet işlemlerinden aldıkları komisyonları artırmaları da esasında bankaların asli fonksiyonuna dönüşünün bir işareti olarak görülmelidir. Ancak bu komisyon ve ücretler astronomik boyutta olup, iş aleminin maliyetlerini ciddi anlamda arttırmaktadır. Bu durum, aynı zamanda reel sektörün tüm mali işlemlerinin bankacılık sistemi üzerinden geçirmesine de engel olmaktadır. Söz konusu ücret ve komisyonlara miktar bazında belirli bir disiplin getirilmelidir.

7.3.12. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin (BSMV) Kaldırılması,

Zira bu vergi finansman maliyetini arttırmakta ve rekabet eşitsizliği yaratmaktadır. Nihayetinde bir işlem vergisi olan BSMV aracılık maliyetlerinin artmasında önemli bir etkidir.

7.3.13. Özel sektörün dövizdeki açık pozisyonuna sınırlama getirilmesi,

BDDK denetimi sayesinde bankaların dövizde açık pozisyonu yok denecek kadar az iken, özel sektör firmalarının düşük kur cazibesıyla aşırı bir döviz borcu altına girmeleri ciddi bir risk oluşturmaktadır. Bu yüzden, döviz cinsinden geliri olmayan firmaların döviz cinsinden borçlanmalarına, dolayısıyla açık pozisyon riskine hukuki sınırlama getirilmelidir.

7.4. ÖZELLEŞTİRME

7.4.1. Özelleştirmede MÜSİAD Perspektifi

Prensip olarak özelleştirmeyi savunan MÜSİAD, milli menfaatler ile piyasa gerçeklerinin "optimize" edilmesi tarafıdır. Bu bağlamda MÜSİAD, özelleştirme olmadan devletin etkinliğinin artırılacağına, rant düzenine son veri-

lebileceğine, devletin tarafsız ve etkin bir şekilde eğitim, sağlık, savunma ve adalet hizmetleri gibi temel fonksiyonlarına dönebileceğine inanmamakta, bunun için mutlaka devletin özellikle reel sektörde yapılabilecek ve yapılan faaliyetlerden geri çekilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak, özelleştirmenin toplumsal, kültürel ve siyasal boyutlarının olduğu, bu nedenle de bunun adeta İMF ve Dünya Bankası'nın emir komuta zinciri içerisinde akşamdan sabaha olamayacağı gerçeğinden hareketle, bunun kurumsal ve kültürel alt yapısının iyi hazırlanması, toplumla mutabakat aranması, özelleştirmede milli sermayenin güçleneceği bir yapının oluşturulması gereğini gündeme taşımaktadır.

Burada vurgulanmak istenen ana hususlar kısaca şunlardır:

- Felsefesi olmadan özelleştirme, ekonomide uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesine hizmet etmeyecektir.
- Özelleştirme, her ne pahasına olursa olsun kamunun elindeki varlıkların tasfiyesi anlamına gelmemelidir.
- Özelleştirme diğer taraftan bir borç ödeme yöntemi olarak da görülmemelidir.
- Özelleştirmeyi, ekonominin uzun vadeli rekabete dayalı verimliliği esas alacak şekilde yapılandırılmasının bir parçası olarak görmek esas olmalıdır. Dolayısı ile yeni dönemde özelleştirmede rekabet ve verimlilik öncelikleri vazgeçilmezdir. Kamu sektörü tekeli gibi, özel sektör tekelleri de halkın refahı ve ekonominin verimliliği açısından zararlıdır.

7.4.2. Stratejik İşletmelerin Özelleştirilmesinde Önce Etkin Özerkleştirme, Sonra Halka Arz

Bunun bir gereği olarak MÜSİAD, sermayenin tabana yayılması amacına da hizmet etmek üzere, stratejik işletmelerin özelleştirilmesinin, önce etkin özerkleştirme sonra da halka arz yöntemiyle yapılması gereğine vurgu yapmaktadır. Ancak, fiili olarak özerkleştirme sürecinde özelleştirme kapsamına alınan kurumlar kötü idare edilmekte, değerleri daha da düşmektedir. Dolayısı ile özerkleştirmenin yasal zemininin de son derece dikkatle takip edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bunların yönetim kademelerine sivil toplum kuruluşu temsilcileri alınmalı, aynı zamanda profesyonel denetime tabi tutulmalıdır. Bu konuda özellikle stratejik önemi haiz bazı yer altı kaynakları (bor madeni gibi) bu şekilde değerlendirilmelidir.

Başta Türk Telekom olmak üzere, THY, PETKİM, ERDEMİR, TÜPRAŞ gibi stratejik KİTlerin özelleştirilmesinde hassas davranılarak, değerinin altında bir fiyata satılmasına ve milli menfaatler açısından şüpheli oluşumlara satılmasına izin verilmemelidir. Halka arz yolu denenmeli. Bu şirketlerin sermaye yapısının önemli bir kısmının halka açık olmasını sağlamak gerekmektedir.

7.4.3. Özelleştirmenin Özel Tekellere Neden Olmaması

Tekel konumundaki kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili sektörlerde tekелci yapının devam etmemesi sağlanmalıdır. Özellikle yabancı sermayenin de özelleştirme ihalelerine katılmak istediği göz önünde tutulursa, yerli sermayenin aleyhine oluşabilecek özelleştirme uygulamalarından kaçınmak gerekmektedir. Başta Rekabet Kanunu ve RTÜK Kanunu gibi mevzuat hükümleri mutlaka ve ayırım yapmadan uygulanmalı, kartelleşme ve tröstleşmenin önüne geçilmelidir.

7.4.4. Özelleştirme yaparken teklif veren firmaların ortaklık yapısına dikkat edilmeli, istismarı önlemek için, özellikle kamu bankalarının ortak olduğu konsorsiyumlara müsaade edilmemelidir.

7.4.5 Kamu Bankaları olan Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Vakıfbank'ın önce özleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu bankaları satın alabilecek milli sermaye yok gibidir. Bu durumda kolayca ve rekabetsiz ortamda değerinden düşük olarak yabancılara satılması yerine, bu 3 bankanın yönetim yapısı özleştirilebilir ve performans ile denetim kriterlerine uyma zorunluluğu getirilebilir. Daha sonra halka arz yolu ile özleştirme süreci başlatılır.

7.4.6. Hazine Arazilerinin Satışı:

Çeşitli illerde ve yörelerde var olan hazine arsalarının ve kamu kuruluşlarının bir envanterinin çıkartılması ve bu bilgilerin kolayca ulaşılabilir hale getirilmesi sağlanmalıdır. Böylece Anadolu'daki ticaret, sanayi ve esnaf odaları ile sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek kendi şehirlerindeki bu varlıklara gereğinde sembolik ücret ödeyerek ulaşmalarının yolu açılmış olacaktır. Bunun için de sözü edilen kuruluşların sınırlandırılmış sermayeli ve tabana yayılmış çok ortaklı şirketler kurmaları teşvik edilmelidir.

7.4.7. Enerji Sektöründe Özleştirme: Bilhassa enerji dağıtım tesislerinin özleştirilmesi gerçekleştirilmeli, bu arada bir firmaya birden fazla tesis devredilmemelidir.

7.5. VERGİ REFORMU TEDBİRLERİ

Mevcut vergi sistemimiz, ekonomimizin gelişmesine ve tasarruf, yatırım ve istihdama engel oluşturmakta, kayıt dışı ekonomiyi ve kayıt dışı istihdamı teşvik etmektedir. Türkiye, OECD ülkeleri içinde kişi başına en düşük milli gelire sahip ülke iken, vergi yükü en yüksek ülkeler arasındadır. Türkiye 1985-2002 döneminde vergi yükünü en çok artıran ülke olmuştur. 1985 yılında verginin milli gelire oranı %15,4 iken, bu oran 2004 yılında iki kattan fazla artarak yaklaşık %34'e çıkmıştır. Bu artış oranı ile ABD, Avusturya, İsviçre, İrlanda ve Japonya gibi gelişmiş ülkeleri geçmiş durumdayız. İstihdam üzerindeki yüksek oranlı vergilerin (2004'de %42,7 ile OECD ülkeleri içinde en yüksek oranlı ülke Türkiye) yanı sıra, Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisinin yüksek oluşu kayıt dışılığı artırmakta ve işletmelerin uluslararası rekabet gücünü azaltmaktadır.

Bilindiği üzere, Türkiye'de dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki oranı yaklaşık % 27, dolaylı vergilerin oranı ise % 73 civarındadır, %27 dolaysız verginin yaklaşık %18'i stopaj yolu ile alınan vergilerden, %2'si beyanname gelir vergisinden, kalan %7'si de kurumlar vergisinden oluşmaktadır. Stopaj yolu ile alınan vergiler de kaynakta kesilen ve dolaylı vergiye benzeyen bir vergi türüdür. Dolayısıyla asıl dolaysız verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 9-10 civarındadır. Dolaylı vergilerin bu kadar yüksek olması Türkiye'de vergi adaletinin olmadığını göstermektedir. Bu durum, Maliye'nin bu kadar geniş kadrosuna, denetim elemanına ve imkanlarına rağmen dolaysız vergileri toplayamadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Maliye'nin teşkilat yapısı başta olmak üzere vergi mevzuatında önemli düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Bu konudaki önerilerimiz aşağıdaki gibidir.

7.5.1. Gelir İdaresinin Yapılandırılması

Türkiye'de vergi gelirlerinin toplanmasından sorumlu olan Maliye Bakanlığı yeni baştan yapılandırılmalıdır. Gelir İdaresi Başkanlığı'nın kurulmuş olması doğru bir adımdır. Ancak bu yeniden yapılanma Gelir İdaresi Başkanlığının en üst kademesinden vergi dairelerine kadar yepyeni bir organizasyon içermeli ve eski alışkanlıklar devam ettirilmemelidir. Özellikle Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı merkez üst yönetimi belli Kurul'ların hakimiyetinden kurtulmalı, liyakata göre en alt kademedeki kişiler de yükselerek en üst kademeye gelebilmelidir. Merkezde görev alan üst yönetim kadrosu yetkilerine paralel olarak, bir vergi dairesi müdürü gibi, sorumluluk üstlenmelidir. Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı merkez teşkilatı yetkilerini mahalli teşkilata devretmeli, kendisi sadece koordinasyon ve yönlendirme görevi üstlenmelidir.

Vergi daireleri yeniden yapılandırılmalı, mükelleflerin vergi dairesine gitmeden vergisini ödeyeceği bir sistem geliştirilmeli, memurlar mükellefleri ortakları olarak görmeli, işleri yokuşa süren bir anlayış yerine çözüm üreten bir anlayış benimsenmelidir. Maliye bürokrasisi mükellefin potansiyel vergi kaçakçısı olduğu düşüncesinden vazgeçmelidir.

Maliyede çalışanlar iyi eğitilmiş kişiler arasından seçilmeli ve sosyal hakları iyileştirilmelidir.

Vergi mevzuatı herkes tarafından anlaşılabilir olmalı ve sık sık değişikliğe uğramamalıdır. Kanunlar vatandaşın anlayacağı tarzda kaleme alınmalı, kanunu açıklamak için Genel Tebliğler, genel tebliği açıklamak için Sirkülerler, her ikisini açıklamak için iç genelgeler, bunları da açıklamak için on binlerce özgelgeler çıkarmak zorunda kalınmamalıdır.

7.5.2. Vergi Denetimi

Mevcut uygulamada, vergi denetim elemanları hiçbir sorumlulukları olmadığı için diledikleri şekilde raporlar yazabilmekte ve yaratılan ihtilafların yaklaşık %95'i mükellef lehine sonuçlanmaktadır. Vergi denetim elemanları genellikle "ben yazayım da sen derdini mahkemede anlat" yaklaşımı içinde hareket etmektedirler. Bu durum, hem mükellef, hem idare ve hem de vergi mahkemeleri ve Danıştay nezdinde gereksiz maddi ve zaman kaybına neden olmakta ve vatandaşın devlete olan güvenini sarsmaktadır. Yapılan uygulamanın keyfilikten uzak ve kanunlar çerçevesinde olması zorunludur.

Bu nedenle, denetim elemanlarına, hakimlerde olduğu gibi sorumluluk getirilmeli, özlük ve yükselme hakları mesleki başarılarına göre olmalıdır.

7.5.3. Gelir Vergisi ve Mükelleflik

Türkiye'de verginin tabana yayılması, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artırılması ve herkesin gelirine göre vergi ödemesi sağlanmalıdır. Bu çerçevede uzun vadede (en geç 5 yıl içinde) Türkiye'de yaşayan herkesin (vergiye tabi geliri olmayan çiftçiler, işçiler, memurlar, öğrenciler, ev hanımları gibi olanlar hariç) vergi mükellefi olması sağlanmalıdır. Bu çalışmalar yapılırken alınacak verginin mükellefin vicdanında yerini bulmasına dikkat edilmeli, vergi tutarı ödenebilir ve kabul edilebilir olmalı, uygulama mükellefi tuzağa düşürüp daha fazla vergi almaya yönelik yöntemler içermemeli ve basit olmalıdır. Ayrıca, **her türlü gelirin gelir, her türlü giderin gider olduğu bir sistem benimsenmelidir.**

Öte yandan, kayıtdışı sektörle mücadele edilmeli, herkesin kayıt altına alınması sağlanmalı, **vergisini düzenli ödeyen mükelleflere indirim sağlanarak teşvik edilmelidir.**

7.5.4. Kurumlar ve Gelir Vergisi Oranları

Türkiye'de Kurumlar vergisi ve gelir vergisi oranları oldukça yüksektir. Kar dağıtımı halinde stopaj ile birlikte Kurumlar Vergisi %37'ye yükselmekte, ayrıca gelir elde eden gerçek kişi beyanname vererek gelir vergisi ödemektedir. **Kurumlar vergisi oranı stopaj dahil %30'u, gelir vergisinin en üst oranı ücretler için %25'i, beyannameli mükellefler için %30' u geçmemelidir.**

7.5.5. Menkul Kıymet Ticaretine Stopaj Uygulamasında Kararlılık Şart

5281 no.lu Kanunun 30 ncu maddesi ile Gelir Vergisi Kanununa geçici 67 nci madde eklenmiş olup 01.01.2006 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir. Bu maddeye göre; 01.01.2006 tarihinden itibaren Bankalar ve aracı kurumlar tarafından alım satımına aracılık edilen menkul kıymetlerin satışından elde edilen kazanç üzerinden üçer aylık dönemler halinde %15 stopaj yapılacaktır. Buna göre, 01.01.2006 tarihinden itibaren borsada kayıtlı hisse senetlerin alım satımından elde edilecek kazançlar %15 oranında stopaja tabi olacak, stopajı alım satım aracılığı eden banka yada aracı kurum yapıp maliyeye ödeyecektir. Yine 01.01.2006 tarihinden sonra ihraç edilen devlet tahvili, hazine bonosu ve gelir ortaklığı senetlerinden elde edilen faiz, kar payı ile bunların alım satım kazançları %15 oranında stopaja tabi olacaktır, 31.12.2005 tarihinden önce ihraç edilenlere ait faiz, kar payı ve alım satım kazançları halen yürürlükte olan eski hükümlere tabi olacak ve bunlar üzerinden stopaj alınmayacaktır. Son olarak da, 01.01.2006 tarihinden itibaren elde edilen mevduat faizleri, faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kar payları da %15 oranında stopaja tabi olacaktır.

Yukarıda sayılan ve üzerinden %15 stopaj yapılan gelirleri elde eden gerçek kişiler yıllık gelir vergisi beyannamesi vermeyecek ve yapılan stopaj nihai vergi olacaktır.

Hakkaniyet ve vergide adalet açısından menkul kıymet ticaretine stopaj uygulamasından kesinlikle geri adım atılmamalıdır.

Asıl hedef herkesin ve her kazancın kayıt altına alınması olmalıdır. Ancak şu andaki Gelir İdaresi Başkanlığının yapısı buna uygun olmadığından beyana dayalı vergi tahsilatı son derece düşük seviyelerde kalmaktadır. İçinde bulunulan durum itibarıyla, yukarıdaki uygulama kazancın vergilendirilmesi için pratik bir çözümdür ve erteleme olmaksızın 01.01.2006 tarihinden itibaren başlamalıdır. Özellikle, mükelleflerin gelir vergisi beyannamesi vermesi olumlu bir yaklaşımdır.

7.5.6. İstihdam Vergileri ve Kayıt Dışı Ekonomi

Ücretlerden alınan vergi ile SSK primine esas tavan ücret ve SSK prim oranı çok yüksektir. Bu uygulama kayıt dışı istihdamı teşvik etmekte olup bu derece yüksek tutardaki vergi ve SSK priminin ödenmesi uluslararası rekabet şartlarında mümkün değildir. Bu uygulama mükellefleri kanun dışılığına itmekte ve kayıt dışı ekonominin oluşmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, orta vadede asgari ücret vergi dışı bırakılmalı, hem SSK prim oranları, hem de sigorta tavan ücretleri makul seviyeye indirilmelidir.

Ayrıca, ücretlere uygulanan ücret tarifesindeki kademe sayısı 6 dan 3'e indirilmeli 30,000 YTL,ye kadar olan ücretler %15, 30,000- 80,000 YTL arasındakiler %20, 80,000 YTL,yi aşanlar ise %25 üzerinden vergilendirilmelidir. Öte yandan, genel SSK prim oranlarının ve sigorta primine esas tavan ücret tutarının indirilmesi yanında, işveren payı olarak ödenen prim oranı da işçi payından fazla olmamalıdır. Toplam işçi ve işveren SSK prim oranı gelir vergisi stopaj oranının en yüksek oranını (bizim önerimiz % 25 tir) geçmemelidir.

7.5.7. Genel KDV Oranları

KDV oranının %18 gibi yüksek olması, faturasız işlemi ve sahte fatura kullanımını artırmaktadır. Oluşan bu haksız rekabetin cazibesi ile kayıt dışı ekonomi sürekli büyümekte ve devletin vergileri haksız bir şekilde başkalarının cebine gitmektedir. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması için yapılması gereken en önemli değişikliklerden biri, KDV oranının düşürülmesidir. KDV oranı düşmedikçe yapılacak denetimlerin, artırılacak cezaların ve zorlayıcı tedbirlerin önemli bir etkisi olmayacaktır.

Öte yandan, satışlar büyük ölçüde vadeli yapılmakta, sektörlerle göre değişmekle birlikte, ortalama 90-120 gün gibi vadeler verilmekte, ancak KDV'si peşin ödenmektedir. Bu durum adil bir uygulama değildir ve fatura kesen kurum tahsil etmediği KDV'yi peşin ödemek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, satışa ait KDV ne zaman tahsil edilir ise o zaman ödenmelidir.

7.5.8. KDV Kanunundaki Sorumluluk Maddesi

Vergi Usul Kanununun 11 inci maddesinde; yaptıkları veya yapacakları ödemelerden vergi kesmeye mecbur olanların, verginin tam olarak kesilip ödenmesinden sorumlu oldukları hükme bağlanmıştır. Maliye Bakanlığı, bu maddeyi çok geniş yorumlamış ve mal alımında birbirini hiç tanımayan mükellefleri dahi birbirine karşı sorumlu hale getirmiştir. Naylon fatura kullananları takip etmek ve ortaya çıkarmak mükellefin değil, Maliye Bakanlığının görevidir. Bu nedenle, sorumluluk uygulaması yeni baştan akılcı ve uygulanabilir bir şekilde yeniden düzenlenmelidir.

7.5.9. VUK'da "Sahte Belge" Düzenlemesi

VUK' nun 359. maddesine göre; muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar hakkında muhtelif cezası verilmesi öngörülmüştür. Kanunun değişmeden önceki şeklinde bu tür faturaların "bilerek kullanılması halinde" hapis cezası gerekiyordu. 4369 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle "bilerek" kelimesi metinden çıkarılmış ve hiçbir suçu ve kastı olmayan binlerce şirket sahibi, yönetim kurulu üyesi ceza mahkemelerinde yargılanmaktadır. Verilecek ceza adil olmalı ve kamu vicdanında yerini bulmalıdır. Bu nedenle, VUK' nun 359/a-2 ve 359/b-1 ve 2. maddesine "bilerek" kelimesi ilave edilmeli ve suçsuz insanların mahkeme kapılarında sürünmesine engel olunmalıdır.

7.5.10. Enflasyonist süreç ortadan kalktığı için geçici vergi uygulaması kaldırılmalıdır.

7.5.11. Geçici Vergi Dönemlerinin Uzatılması

Mevcut düzenlemeye göre gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri üçer aylık dönemler halinde geçici vergi beyannamesi vermek ve ödemek zorundadırlar. Kurumlar vergisi mükellefleri için bir önceki yılın son dönemine (Ekim, Kasım, Aralık) ilişkin geçici vergi beyannamesinin Şubat ayının 10'unda beyanı gerekmektedir. Nihai olarak da kurumlar vergisi beyannamelerinin Nisan ayının 20'sinde verilmesi gerekmektedir. Yılın ilk geçici vergi dönemi (Ocak, Şubat, Mart) beyannamesinin Mayıs ayının 10'unda verilmesi zorunludur. Buna göre yılın ilk döneminde kurumlar vergisi işlemleri son derece kısa bir süreye sıkışmaktadır.

Öte yandan mali yıl sonları şirketler için son derece önemli işlemlerin gerçekleştiği bir süreçtir. Müşteri ve satıcılar ile cari hesap teyitlerinin alınması, banka hesaplarının tetkiki ve mutabakatların yapılması, filli envanter ve tetkikler, maliyet hesapları, işçi ücretlerinin revizyonu ve sözleşme görüşmeleri, ortaklarla toplanmalar, kar dağıtımı ve genel kurullar, bankalarla kredi limitlerinin yeni bilançolara göre ayarlanması gibi işlemler yıl sonunda başlamakta ve yılın ilk 3 ayında yoğun bir şekilde sürmektedir. Bu yoğun süreç içinde elbette Aralık ayının katma değer vergisi beyannameleri ile muhtasar beyannameleri Ocak ayının 20'sinde verilmek zorundadır. Şirketlerimiz ancak Ocak ayının 20'sinden sonra geçici vergi beyannamelerini hazırlamaya başlayabilmektedirler.

Muhasebe birimleri bu yoğun dönemde geçici vergi baskısı altında kalmaktadırlar. Daha bir önceki yıl hesaplarını bağlamadan yılın ilk üç aylık dönemi geçici vergisini hesaplama telaşı içine girmekte ve şirketin dönem sonunda yapılması gereken işlemlerine yeterli zaman ayıramamaktadırlar. Bu ise hem işlemlerin aksamasına, hem de hatalı işlemler yapılmasına ve şirketlerimizde sağlıksız bir ortamın gelişmesine neden olmaktadır.

Yılın son dönemine ilişkin geçici vergi şubat ayının 15'inde yatırılmak zorundadır. Buna karşılık kurumlar vergisi Nisan ayının sonuna kadar yatırılmak durumundadır. Şirketlerimizden son geçici vergi taksidini 45 gün önce tahsil edebilmek için yapıldığı anlaşılan bu düzenlemenin ekonomiye yüklediği sorunlar ve yarattığı maliyetler sağlanmak istenen menfaatin çok üzerindedir.

Enflasyonun ve faiz hadlerinin düştüğü bir ortamda yılda üç defa olarak öngörülen geçici vergi uygulaması fazladır. Bunun yerine yılın ilk 6 ayı için bir defadan oluşacak geçici vergi dönemi sağlıklı bir işleyiş için gereklidir.

7.5.12. Aylık KDV, Stopaj ve Damga Vergisi Beyannamelerinin birleştirilmesi

Mükellefler her ay Muhtasar, Damga Vergisi ve KDV Beyannamesi vermektedir. Bu uygulama hem mükellef hem de idare nezdinde gereksiz kırtasiye ve zaman kaybına neden olmaktadır. Bu 3 beyannamedeki bilgiler tek bir beyannamede toplanmalı ve ayda bir kez verilmelidir. Tahakkukların vergi türleri itibarıyla yapılacağı tabiidir.

7.5.13. SSK ve Bağ-Kur Primlerinin Vergi Dairesince Tahsilatı

Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur aşırı bir kırtasiye ve eleman yükü altındadır. Bu iki kuruma ait prim tahsilatları vergi daireleri tarafından yapılmalıdır. Bu işlem her ay verilen muhtasar beyannameye ilave edilecek bir SSK bildirim sütunu ile sağlanabilir. Sosyal Güvenlik Kurumları tek çatı altında toplanmalı ve sadece sigortalıların özlük haklarını takip eden bir kurum haline dönüştürülmelidir.

7.5.14. Genel Bütçeye Dahil Dairelerde Çalışanların Ücretlerinin Net Ödenmesi

Genel Bütçeye dahil Devlet dairelerinde çalışan memurların ücretlerinden gelir vergisi stopajı ve emekli kesintisi yapılmaktadır. Esas itibarıyla bu işlem sadece göstermelik bir durum arz etmekte, bir tarafta bütçe giderleri gelir vergisi stopajı kadar artarken, diğer tarafta vergi gelirleri bu tutar kadar artmış gösterilmektedir. Sonuçta, yalın bir ifade ile, bir cepten alıp öbür cebe koymaktan başka net bir etkisi bulunmamaktadır. Net gelir artırıcı etkisi olmayan bu işlem için fazladan personel istihdam edilmekte, gereksiz kırtasiye yüküne katlanılmakta, ayrıca dolaysız vergiler stopaj tutar kadar fazla imiş gibi yanıltıcı bir izlenim yaratılmaktadır. Oysa, bu işlemin kırtasiye ve iş gücü kaybı yaratmaktan başka net bir faydası bulunmamaktadır. Bu nedenle, Devlet memurlarının ücretlerinden kesilen stopaj ve emekli keseneği kaldırılmalı ve ücretler net olarak ödenmelidir. Emekli kesenekleri ise ayrı bir bütçe kaleminden doğrudan Emekli Sandığına veya ilgili kuruma ödenmelidir.

7.5.15. Damga Vergisi ve BSMV'nin Kaldırılması

Damga Vergisinin bütçe gelirleri içindeki payı oldukça düşük ancak uygulamada yarattığı sıkıntılar son derece büyüktür. Sağlanan fayda ile katlanılan maliyet arasında bir paralellik yoktur. Öte yandan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) kredi maliyetlerini artırmakta ve rekabet eşitsizliği yaratmaktadır. Bu nedenle, damga vergisi ve BSMV kaldırılmalıdır.

7.5.16. Vadeli İthalat

Vadeli ithalattan alınan %3 KKDF % 1'e düşürülerek tüm ithalatta uygulanmalı, toplanan fonlar Eximbank'a aktarılmalı ve ihracatın desteklenmesinde kullanılmalıdır. Ancak, toplanacak KKDF bütçeye gelir olarak aktarılmamalı, Eximbank'ın sermayesine ilave edilmeli ve ihracatın desteklenmesinde kullanılmalıdır.

Bu sayede, her yıl Eximbank'a 200 - 300 milyon USD ek kaynak sağlanabilecektir. Ayrıca Eximbank'ın kaynaklarının düzenli olarak artması ile Türk ihracatçısının sadece kısa vadeli krediler ile değil orta vadeli krediler ile de desteklenmesi sağlanarak, ihracatımızın pahalı finansman ve yurtdışı rekabet gibi sorunlar önemli ölçüde giderilecektir.

7.5.17. KOBİ Kredilerinin BSMV ve Damga Vergisinden Muafiyeti

KOBİ'ler Türk sanayinin gelişebilmesi için önemli bir başlangıç noktası ve istihdam sahasıdır. Bu nedenle KOBİ'lerin desteklenmesine ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, KOBİ'lerin kullandığı krediler ve kredi kullanımı ile ilgili işlemler tapu harcı, damga vergisi ve BSMV'den istisna olmalıdır. Ayrıca, KOBİ'lerde çalışan kişilerin ücretlerinden kesilmekte olan gelir vergisi stopajı ve SSK prim oranları normal oranın %50 si kadar uygulanmalıdır.

7.5.18. OSB Benzeri Kayıtcı Sektörlerin ve Bölgelerin Oluşturulması

Avrupa Birliği modellerinden yararlanarak OSB, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri gibi oluşumlar desteklenmeli, bunların kurulması 10 yıllık vadeli arsa satışları ile teşvik edilmelidir. **OSB'leri cazip hale getiren imar izni ve enerji üretim ve dağıtım izni yetkisi OSB'lerin elinden kesinlikle alınmamalıdır.**

Organize Sanayi Bölgeleri ve işletmelerin yoğunlaştığı bölgelerde, Vergi Daireleri ve SSK Müdürlükleri tarafından tam donanımlı hizmet verebilecek İrtibat Büroları açılması suretiyle hizmetler vergi mükelleflerinin yakınına götürülmelidir.

7.6. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

İşsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılması konusu Türkiye'nin çözümü kolay sorunlarından değildir, yapısal niteliği vardır. Türkiye ekonomisi geçiş sürecindedir. Bu geçiş, kısaca haklı olmayan bir düzenden ve akılcı olmayan bir yönetim geleneğinden, hazinesinde veya kasasında karşılığı olmayan kollayıcı, rant aktarıcı, popülist bir "Kerim Devlet" anlayışından, değer üreten, değer üretmenin yolunu ve imkanlarını açan bir devlete ve rasyonel bir düzene doğru olmalıdır. Dolayısı ile işsizlik sorununa daha soğukkanlı, kısa, orta ve uzun vadeli dönüşüm safhaları olan bir stratejik yaklaşım getirilmelidir. İşsizlik sorunu Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu yapısal dönüşümü ve küresel rekabetin niteliğini de yansıttığı için aşağıda Türkiye'nin halen içinden geçtiği sürecin niteliği ile ilgili bir perspektif sunulacaktır.

7.6.1. Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü

2001 Krizi sonrasında alınan tedbirler ve yapısal dönüşüm kararlarından sonra kamu kesimi sıkı mali disiplin eşliğinde sürekli olarak küçülmekte, özel sektör ekonomide büyümenin motor gücü haline gelmektedir. Çok yakın bir zamana kadar bir türlü disiplin altına alınamayan kamu kesimi, bir yandan içinde bulunduğu bütçe açıkları ve bunun oluşturduğu aşırı yüksek borçlanma gereği, öte yandan da yetersiz ulusal tasarruflar nedeniyle özel sektör piyasalardan dışlanmakta idi. Bu süreçte ekonominin krize girmesi de krizden çıkması da büyük oranda kamu sektörünün davranışlarına bağlı olmakta idi. Bu şartlar altında özel kesim de reel faaliyetlerden uzaklaşarak rant ekonomisi diye bilinen "faaliyet dışı" gelir kaynaklarına yöneliyordu. Neticede, özel sektörün yapması gereken işleri kamu yapmaya soyununca ve özel sektörde kredi piyasalarından dışlanınca bu çarpık tablo ortaya çıkıyordu.

Bütün bu tecrübelerden sonra kamu kesimi geri çekilmektedir. Bunun bir parçası olarak, kamuda atıl iş gücü had safhadadır ve kamu bu yüklerden kurtulmak zorundadır. Buna paralel olarak daha aktif hale gelen özel sektör de verimliliğin gereğinin farkına vardığından sermaye yoğun yatırımlara ve verimliliğe yönelmiştir. Bunun bir gereği sermaye yoğun yatırımlar ile yeniliklere dayalı bir sürece girmek ise, bununla ilintili diğer boyutu da kurumların yeniden organize edilmeleri suretiyle toplam kalite verimliliğinin artırılmasıdır. Bu iki durumda da emek tasarrufu ön plana çıkmaktadır. Bu on yıllardır ihmal edilen bir süreçtir. İşsizliğe bu boyuttan bakılması gerekmektedir.

Bir yandan AB uyum süreci, öte yandan küresel rekabet şartları altında Türkiye artık "her şeyi yapmaya çalışan ancak hiç bir şeyde dünya markası olamayan" bir ülke olmaktan da çıkacaktır. Vizyonsuz ve fizibilitesiz olarak yapılan bir çok alandaki yatırımlar tasfiye olacak, şişmiş olan verimsiz sektörler yok olmasa da küçülecektir. Bunun anlamı yeni işsizlerin ortaya çıkacağıdır. Doğal olarak yeni dönemde Türkiye'de "yükselen" ve "çöken" sektörler olacaktır. Bir başka ifadeyle, bir yandan istihdam oluşturan, öte yandan da işsizlik doğuran sektörler olacaktır. Niteliksiz işsiz artacağı, nitelikli işsiz azalacağı, hatta eleman açığının ortaya çıkacağı bir döneme girilmektedir. Sektörel dönüşüm sürecinde ortaya çıkacak bu işsizler ordusu için yapılması gereken ilk iş, teknik eğitim kursları, sektörel eğitim faaliyetlerini yoğunlaştırmak ve geçiş sürecindeki işsizleri bu sektörlerde kullanılabilir hale getirmektir.

Eskiden ekonomide bir kriz olduğunda, IMF anlaşması yapılır, büyük bir borcun altına girilir, bir dahaki krize kadar da hükümetler sorumsuz bir genişleme politikası takip ederek piyasalarda yalancı bir bahar havası estirerek,

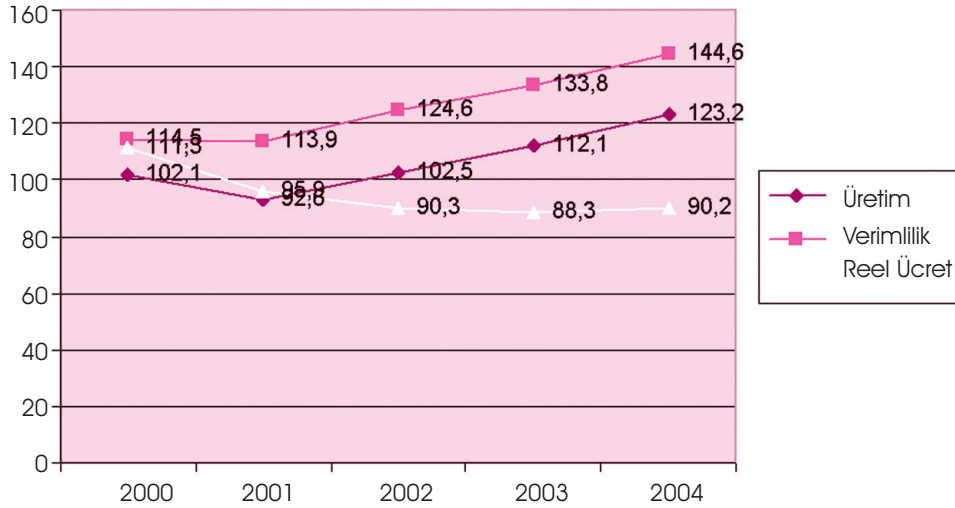
sözde istihdam yaratırdı. Şimdi ise Türkiye kayıp on yılları telafi etmek durumundadır. Sürekli gelecekte ödünç alan bir toplumda bunun bazı bedellerinin olacağı açıktır. Bunu kabul etmekle birlikte, bu bedelin topluma daha adil olarak ödettirilmesi gereği de açıktır. Ama bunun için de yollar açık değildir. Zira ekonomide süreçler DTÖ, IMF ve Dünya Bankası'nın denetimindedir. Bu nedenle de işsizliğin çözümü için Hükümetin elinde sonsuz politika alternatifleri yoktur. Bu meyanda halen bir istikrar programının ortasından geçtiğimiz unutulmamalıdır. Dolayısı ile devlete ve belediyelere adeta "iş ve işçi bulma kurumu" olarak bakmak devri kapanmıştır.

7.6.2. İstihdam Artışı Beklentisi

2004 yılının sonunda verimlilik artışının yavaşlaması ve yapılmış bulunan yeni yatırımlar nedeniyle istihdam artışının hızlanması beklenmektedir. Burada bir istihdam artışından söz edilmektedir, zira ekonomik büyümeye paralel olarak birçok sektörde 2004 yılında yaklaşık 900 bin kişi civarında bir istihdam artışı sağlanmıştır. Buna rağmen işsizlik rakamlarında bir azalmanın olmayışı yukarıda sözü edilen nedenlerden ötürüdür. İstihdam artışının daha da hızlandırılması için Hükümetin de istihdam dostu politikalarla bu süreci desteklemesi gerekmektedir. Bu konuda yapılması gerekenler ise bellidir. Borçlanmayı çevirmenin daha kolaylaşacağı yeni dönemde, ekonomide gelir ve istihdam yaratıcı politikalara daha fazla yer vermek gereği ortaya çıkmıştır. Böylece kronik ve yapısal bir sorun haline gelen işsizliği azaltmak için ekonomide yatırım ve üretim ikliminin elverişli hale getirilmesi ve teşvik edilmesi gerekir. Bunun nasıl olacağı konusunda ise işveren ve kamu bütçesi açısından ciddi sıkıntılarla karşı karşıyayız. Bunlar da, dış kaynaklı büyüme sürecinde maliyetlerin aşağı çekilmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması ve Türk ekonomisinin rekabetçi dinamizminin korunmasıdır.

7.6.3. Dış Kaynaklı Büyüme, Rekabetçilik ve IMF Perspektifi

2001 Kriz sonrasında uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adlı standart istikrar paketi, içeride toplam talebin bastırılmasına ve dış kaynaklı büyümeye dayanmaktadır. Bu ikisini birden gerçekleştirecek formül bir yandan verimliliğin artırılması, bir yandan ücretlerin reel olarak baskı altına alınmasıydı, Şekil 1'den takip edileceği gibi bu ikisi de aradan geçen süre zarfında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte üretim endeksi ile verimlilikteki sıçrama şeklindeki artışa karşın, reel ücretlerin 2001 krizindeki düzeyinden de geri gittiği görülmektedir.

Şekil-1: Üretim-Verimlilik-Ücret Gelişmeleri (İmalat Sanayii Üretim Endeksi, 1997=100)

Şekilden de görüldüğü üzere, kriz döneminde 90'lara kadar gerileyen üretim endeksi, 2004 yılı sonunda 123'lere kadar fırlamıştır. Bunun kaynağında elbette verimlilik patlaması vardır. Gerçekten de verimlilik endeksi 2004 sonunda 144,6 olmuştur. Çarpıcı bir şekilde krizde reel ücret endeksi 96'lara kadar gerilemişti. Ancak 2004 yılı sonu

itibariyle reel ücretlerde kısmî bir toparlanma olmadığı gibi, reel ücretler gözle görülür bir şekilde gerilemeye devam ederek 90'lar düzeyine kadar inmiştir. Yani ekonomide her göstergenin toparlanma sürecine girdiği son üç se-nede emeğin krizi derinleşerek devam etmiştir.

Buna rağmen son zamanlarda verimlilik artışının sonuna gelindiği görülmektedir, Şimdi bundan sonra Tür-kiye'de dış kaynaklı büyümenin nasıl sürdürülebileceği konusu tekrar gündeme getirilmektedir. Asgari ücre-tin yüksekliği konusu IMF Birinci Başkan yardımcısı Anne Krueger'in yaptığı açıklama ile yoğun bir şekilde tar-tışılmaktadır. Olayın iki boyutuna birden bakmak gerekmektedir. İşveren açısından bir kişinin işverene mali-yeti rekabet etmeyi ve kayıt içine girmeyi imkansız kılacak kadar yüksektir, öte yandan "açlık sınırının" bile 550 YTL'yi geçtiği ülkemizde , son yıllarda reel olarak zaten sürekli gerileyen 350 milyon YTL civarındaki bir asgari ücreti daha fazla geri götürmenin çalışma ve sosyal barışı zedeleyeceği gerçeği vardır. MÜSİAD bu öne-riyi reddetmektedir. Buna destek de vermemektedir.

7.6.4. İstihdamın İşverene Maliyeti

Bu aşamada konuya bir de işveren açısından önemine bakmak gerekir. Tablo 1'den izleneceği üzere, 16 yaşın-dan büyük bir işçinin eline geçen asgari ücret 350,15 YTL'dir. Buna karşılık bu işçinin işverene maliyeti 593,77YTL'dir. Bu tutara işyerinde sağlanan işe giderleri, ulaşım giderleri, kıdem tazminatı karşılıkları ve har-cırahlar dahil değildir.

Tablo-1: Yeni Asgari Ücret, Kesintiler ve Maliyet (YTL)

1	Asgari ücret (16 yaşından büyükler için)	488,70,
2	SSK primi işçi hissesi (1*%14)	68,42,-
3	İşsizlik sigortası işçi hissesi(1*%1)	4,89,-
4	Gelir vergisi matrahı(1-(2+3))	415,39,
5	Gelir vergisi(4*0,15)	62,31,-
6	Damga vergisi(1*%0,6)	2,93,-
7	Kesintiler toplamı(2+3+5+6)	138,55,
8	Net asgari ücret(1-7)	350,15,
9	SSK primi işveren hissesi(1*%19,5)	96,30,-
10	İşsizlik sigortası primi işveren hissesi(1*%2)	9,77,-
11	İşverenin toplam prim yükü (9+10)	106,07,
12	Asgari ücretin işverene maliyeti(1+11)	593,77,
13	İşçi + İşveren kesinti toplamı	243,62,
14	Kesintilerin(13)net asgari ücrete(8)oranı(%)	69,58,-

Bir işçinin asgari ücret üzerinden istihdamı halinde işçinin eline geçen bedelin % 69,58 kadar bir kısmı yukarıda açıklanan vergi, prim ve diğer kesintiler nedeniyle işverene yük olarak binmektedir. Sorunun ilk aşaması böylece anlaşılmış olmaktadır, istihdam yaratmak isteyen işverenin sırtına kamu kesimi tarafından aşırı yük bindirilmek-tedir. Sınai üretimde rekabetçi fiyatlara ulaşabilmek için maliyetlerin kontrol edilebilir olması son derece önemli-dir. İstihdamın artırılması da buna bağlıdır. Rekabet edilen ülkelerde bu tür yasal yükler daha rekabetçidir.

¹ Bu rakamlar bölgelere göre değişmektedir. Ortalama olarak alınması da gerçekçi değildir. Ancak Türkiye'de geçim endeksinin ne durumda olduğuna dair önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır.

Bu aşamada MÜSİAD'ın önerisi şudur: asgari ücretin işçinin eline geçeni değil, işverene maliyeti yüksektir. Bir başka ifadeyle, asgari ücret uygulaması, işçinin eline geçen kısmın daha arttığı, işverene maliyetinin ise azaltıldığı bir yapıya doğru yönelmek zorundadır. Dolayısı ile sorunun çözümü, İMF'nin ısrar ettiği veya şimdilik sadece "gündeme getirmekle iktifa ettiği" gibi asgari ücretin düşürülmesi değil, bu ad altında işverenin sırtına bindirilen maliyetin düşürülmesidir. Bu nedenle asgari ücretin vergi dışı tutulması ve sosyal güvenlik primlerinde indirimle gidilmesi kaçınılmazdır.

Asgari ücret üzerinden vergi ve sosyal güvenlik primlerinde indirim gündeme geldiğinde kamu açıklarının finansmanında güçlüklerle karşılaşılacağı dile getirilmektedir. Oysa bu yolla kayıtdışı istihdam ortadan kalkacak ve buna bağlı olarak vergi ve prim gelirlerinde azalma sınırlı kalacak, muhtemelen bir artış dahi gerçekleştirelebilecektir.

7.7. SEKTÖREL VE BÖLGESEL DENGESİZLİKLERE YÖNELİK TEŞVİKLER

MÜSİAD uzun uğraşlardan sonra 2005 - Nisan'ın ilk haftasında Sektörel ve Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesi konusunda önemli bir rapor yayınlamıştır. Bu nedenle son açıklanan teşvik paketinin uygulamada olabildiğince bu tür alt sektörlerde ve bölgelerde yoğunlaşması önem kazanmıştır. Özellikle doğası gereği emek yoğun olan, istihdam yaratan, ve yerli girdi oranı yüksek sektörler bu aşamada desteklenmelidir.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan teşviklerin iktisat literatüründe ve pratikte meşru gerekçeleri vardır. Teşvikler ilk defa Türkiye'de verilmediği gibi ilk defa da bu hükümet tarafından verilmemektedir. Küreselleşmeye, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün sınırlamalarına ve IMF'nin baskılarına rağmen teşvikler kullanılmaya devam edilmektedir. Zira bölgelerarası dengesizliklerin ortaya çıkardığı, ekonomik ve sosyal farklılıklar vardır. Günümüzde bölgesel kalkınma ve bu bağlamda süregelen bölgesel ve sektörel dengesizliklerin giderilmesi ajandası artan oranda önemini korumaktadır.

Bugün Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu ciddi meselelerden biri de budur. Türkiye, uzun yıllardır gündeminde olmasına rağmen, bölgeler arasında dengeli bir kalkınma politikası uygulayamamanın ve bazı bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişmeyi ihmal etmenin bedelini terör, göç, yoksulluk, işsizlik gibi problemlerle ağır bir şekilde ödemiş ve ödemeye de devam etmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin ciddi bir bölgesel kalkınma ve buna bağlı olarak da sektörel yapılanma stratejisine ve politikasına ihtiyacı vardır.

MÜSİAD'a göre en hakiki ve kalıcı teşvik, ekonomide yaşanan istikrar ortamının ve makro ekonomik iyileşmelerin sürdürülebilmesi, bunun üzerine ise artık mikro ekonomik düzeyde yapısal reformların derinleştirilerek konulmasıdır. Bunun için gerekli reformlar sürdürülmeli, bunun kurumsal alt yapısı temin edilmeli ve politikaların zaman, uyum ve sıralamasına özen gösterilmelidir. Ancak değişim sancılı olmakta, toplumsal bedelleri birlik ve dirliğimizi tehdit eder hale gelmekte, ülkemizi iç ve dış olumsuz süreçlere karşı kırılgan hale getirmektedir. Dolayısı ile herşeyi halen yeterince gelişmemiş ve öncelikleri toplumun ihtiyaçlarından şu aşamada çok farklı olan piyasalardan, şirketlerden ve IMF istikrar programından bekleyemeyeceğimiz gerçeği, bizi teşvikler aracılığı ile etkin yönlendirme mekanizmasının gereğine götürmektedir. Yatırımcı ve üretici davranışlarını hedefler doğrultusunda etkilemeyi ve değiştirmeyi başaramayan paketler pek başarılı olamazlar.

Bu bağlamda vurgulanmalıdır ki, birçok çağdaş ekonomi yaklaşımında olduğu gibi, ülke gerçekleri ve sektörel anlamda Dünya genelinde yaşanan değişim trendleri de gözönünde tutularak, bölgesel eşitsizliklerin ve sektörel dengesizliklerin birbirinden ayrılmadan işlenmesi gereği vardır. Zira ülke bütününde yer alan her bölgenin farklı imkânları, özelliklere ve sorunlara sahip olması, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alındığı yeni bir yapılanma yaklaşımını zaruri kılmaktadır.

MÜSİAD bu konuda üzerine düşen çalışmayı yapmış ve ortaya çıkan sonuçları hükümetimizle ve kamuoyu ile paylaşmıştır. Türkiye'nin her bölgesinde faaliyet gösteren 27 farklı ildaki şubesinin, kendi bölgelerine ilişkin sorun ve önerileriyle, yaklaşık 1200 civarında MÜSİAD üyesinin katılımıyla elde edilen çalışmadan aşağıdaki sonuçları bu raporda kısaca ele alıyoruz.

7.7.1. Teşvikin Gerekçeleri

Bizce şu aşamada Türkiye ekonomisi için teşvik uygulamasının gereği ve önemi vardır. Bunun üç önemli gerekçesi vardır. Bunlar, (a) AB müzakere sürecinde Türk sanayisinin ve ekonomisinin sağlıklı geçişinin sağlanabilmesi, (b) işsizlik ve gelir dağılımı gibi son derece önemli sosyal hedeflere yansımayan IMF programının açığının giderilmesi, (c) Türkiye'nin kronik sorunu olan ve bu haliyle ne AB'nin, ne de ülkemizin birlik ve beraberliği açısından bizim kabul edebileceğimiz bölgeler ve sektörler arası dengesizliklerin azaltılması amaçlarından oluşmaktadır.

7.7.2. Teşvikin Mali ve Teknik Boyutu

MÜSİAD, uygulanması gereken teşviklerin mali disipline ve bütçe hedeflerine zarar vermeden gerçekleştirilebilir durumda olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bunun zannedildiğinden daha az kaynak gerektirdiği anlaşılmaktadır. Sorun, finansal olmaktan ziyade, temel olarak kaynak tahsisinde önceliklerin belirlenmesi ve bunun etkinliğinin sağlanmasında yatmaktadır. 2004 yılı sonunda gerçekleşen bütçe sonuçlarına bakıldığında, Hükümetin IMF ile birlikte tanımladığı temel bütçe büyüklüklerini başarıyla tutturduğunu, buna ilave olarak harcamalarda hedeflerin çok altında, gelirden ise çok üstünde kalarak tasarruf sağladığını ve esasen bunun reel bir kaynak olarak 2005 yılı bütçesine konulduğunu ve büyüklüğün aslında uygulanması gereken teşvikler için gerekli ve yeterli bir miktar olduğu anlaşılmaktadır.

7.7.3. Teşvikte Rasyonellik ve Etkinlik

Türkiye'de teşviklere olan ihtiyaç da, bu konudaki başarısızlık da aşikârdır. İktidar partileri konuyu bir yandan seçmen tabanını muhafaza etmek, diğer taraftan da sektörel ve bölgesel dengesizliklere çözüm bulmak ve hızlı kalkınmayı gerçekleştirebilmek açısından ele almaktadırlar. Dolayısıyla burada ekonomik gerçekler ile siyasi popülizm çatışmaktadır. Teşvik rejiminde de nitekim teşviki alan, alamayan ve veren neredeyse kimsenin pek mutlu olmadığı görülmüştür. **Öyle gözüküyor ki, süreç amacından kopartılmış bir "adalet" veya "haksızlık" söylemi bağlamında, "kimin sesi daha çok çıkarsa ve lobi yaparsa bu yönde ilerlemeye açıktır. Biz MÜSİAD olarak teşviklerle ilgili olarak aşağıdaki vizyonu önermekteyiz:**

1- "Ekonomide Yeniden Yapılandırma Yaklaşımı:" Ekonominin içinden geçtiği yapısal süreç ve ortaya çıkan dengesizlikler ve yan etkiler dikkate alınarak yeni bir bakış açısı geliştirilmelidir. Bu bağlamda Türkiye'de bölgeler ve sektörlerde bir envanter çalışması yapılarak, mukayeseli ve rekabetçi üstünlüklerimiz tanımlanmalıdır. Türkiye geçmişte olduğu gibi her şeyi yapmaya çalışan ancak hiçbir şeyi de hakkıyla yapamayan, ancak bu süreçte haksız kaynak aktarmaları yoluyla verimsizliklere ve yolsuzluk ekonomisine neden olan sürece devam edemeyeceğine göre; küresel ekonomiye bütünleşme sürecinde neyi en iyi yapabileceğine ve bu arada hangi sektörleri feda etmek zorunda kalacağına karar verilmelidir.

2- Stratejik Sektörlerin Tanımlanması: Türkiye yeni dönemde son derece açık, objektif ve dinamik bir yaklaşımla geleceğe yönelik stratejik sektörler tanımlanmalıdır. Bu sektörlerin sayısı da az tutulmalıdır. Bu bağlamda Türkiye yeterince geciktiği bilgi teknolojisi alanında ve nano veya mikro teknolojilere yönelik stratejiler geliştirmelidir. Bunu gerçekleştirmek üzere öncelikli olarak TÜBİTAK ve ASELSAN gibi milli kurumların beşeri ve finansal sermaye alanında güçlendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca üniversitelerin araştırma geliştirme laboratuvarı açmaları teşvik edilmeli, bu konuda üniversite ile işbirliği yapan özel sektör kuruluşlarına vergi muafiyeti konulmalıdır. Kalkınmaya katacağı ivme, yenilik, katma değer, verimlilik ve sanayiinin çevreye uyumu gibi öncüller dikkate alındığında, teknoloji yoğun ve bilhassa Ar-Ge'ye dayalı sanayi ve sektörlerde yapılacak yatırımlar da ayrı bir teşvik programıyla ele alınmalıdır. Bu programda kullanılacak destek unsurları; günün ve sektörün niteliğine göre değişecek şekilde uygun şartlarda fonlamalar, %100 yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve KDV istisnası olabilir.

Yukarıda izah edilen detaylara göre tespit edilen ve teşvik edilmeye değer bulunan sektör ve alt sektörlerde (i) ölçekler tanımlanmalı, (ii) gerekli asgari sermaye miktarı belirlenmeli, (iii) bir sektörde bu şartlar altında teşvik edilecek şirketlerin sayısı önceden açıklanmalıdır. Böylece Türkiye'nin uzun vadeli gelişme, dönüşme ve dünyaya entegre olma planına uygun düşmeyen bir bölge ve sektör için destek almak mümkün olmayacaktır. Bu şartlara uymayan illere de rahatlıkla "hayır" denilebileceğinden, böylece hükümet, "bize de yok mu?" şeklinde her gelene ve her sektöre teşvik verme illetinden ve çıkmazından kurtulmuş olacaktır.

3- Gelişmiş Bölgelerin Teşviki: Hiç olmazsa yukarıda bahsedilen türden "asgari iktisadi geçerlilik" kriterlerine sahip olmayan bir bölgenin veya sektörün teşviklerle canlandırılması, bunun yaşatılabilmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesi imkansızdır. Bu gibi yerler, ülkede geri kalmaya ve göç vermeye mahkumdur. Buralara yönelik teşvik vermek çabası sadece bir rant ekonomisi ve kaynak israfı oluşturacaktır. Bunun yerine böyle yerlerden zorunlu göçün yönlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Her yerden olduğu gibi bu gibi yörelerden de göçler büyük şehirlere doğru olmaktadır.

Bu nedenle kabul edilmelidir ki, Türkiye'nin sorunu sadece geri kalmış yörelere has değildir. Örneğin İstanbul başta olmak üzere Marmara Bölgesi bir sıklet merkezi olarak büyük bir yükün altındadır ve sürdürülemez çarpıklıklar her düzeyde derinleşmektedir. Dolayısı ile gelişmekte olan bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki ihtiyaçlar daha farklıdır ve buna uygun çözümler ve teşvikler geliştirilmelidir. MÜSİAD'ın İstanbul Raporu (Mayıs 2005) bu hiç olmazsa bu konuyu derinlemesine ele almaktadır.

4- Paketin Diğer Muhtevası: Teşvik paketinin muhtevası aşağıdaki sorunların çözümlerini merkeze alan bir yaklaşımda olmalıdır:

- İşsizliğin asgari düzeylere indirilmesi,
- Bölgeler - ve kesimler-arası gelir dengesizliğinin giderilmesi,
- Ekonomi için yararlı olan eksik, yarım kalmış ve henüz başlanılmamış olan yatırımların bitirilmesi,
- Yabancı sermayeyi çekmek üzere yatırım ortamını geliştirici özel boyutunun olması,
- Dış ticaret ve cari açık nedeni olan başlıca alt ve yan sanayilere yönelik ithal ikameci bir yaklaşım benimsenerek, bu alandaki katma değer açığının ve rekabetçilik eksikliğinin giderilmesi,
- Yeterince farklılaştırılmış olması ve buna uygun araçlarla donatılmış olması gerekmektedir.

İşte bu vizyona göre, Türkiye'nin hangi bölgesinde, hangi ilde, ne tür sektör ve alt sektörlerin var olduğu ortaya konulmalıdır. Bu sektörlerin bazıları istihdama, bir kısmı gelire, bir kısmı katma değere, bir kısmı ihracat dövizini elde etme ve teknolojiye adapte olabilme kriterlerine, göre ele alınacaktır. Bu meyanda bazı sektörlerin gelişmesi için "yabancı sermaye odaklı", bazıları için salt KOBİ öncelikli bir teşvik paketi açıklanabilecektir. Bir başka ifadeyle, "tek pakette" ele alınan tek düze bir teşvik programı söz konusu olmayıp, esnek ve ihtiyaçlara göre çoklu bir teşvik paketi oluşacaktır.

5- Teşvik Paketinin Çok Kademeli, Çok Amaçlı Ve Esnek Olması: Buna göre, bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik olarak bölgesel amaçlı, kesimler arası dengesizliği gidermeye yönelik olarak KOBİ amaçlı, Ar-Ge ve çevre yatırımlarını desteklemeye yönelik olarak yatay amaçlı, stratejik sektörleri geliştirmeye yönelik sektörel amaçlı ve büyük yatırımları çekmeye yönelik yabancı sermaye amaçlı olarak ele alınmalı ve düzenlenmelidir.

6- Teşvik Uygulamasının Çok Merkezli Bir Sınai Kuşağı Hedeflemesi: Bu yaklaşım sayesinde çok merkezli bir sınai kuşak oluşturulmuş olacaktır. Gelişen Anadolu şehirlerine yakın alanlar bu gelişmeden kademeli olarak yararlanacaklardır. Örneğin Konya ili teşvik edildiğinde, bunun etkileri Aksaray ve Karaman illerini de kapsamına alacaktır. Bunun aksine yatırımcıyı cezbetmeyen çevre illerin teşviki beklenen etkiyi göstermeyecektir, Bu illerdeki teşvik mutlaka organize sanayi veya endüstri bölgesi çatısı altında olmalıdır. Sağlıklı bir çevre, şehirleşme ve rekabetçi maliyetler bu sayede sağlanabilir.

Gelişme potansiyelini ispat etmiş ve altyapısını önemli ölçüde ikmal etmiş illerin teşvik edilmesi halinde ortaya çıkacak durum resmedilmeye çalışılmıştır. Bu durumda teşvik edilen yerlerin sınai merkezler olarak hızla gelişmesi ve lokomotif bir rol oynaması sağlanacak, gelişme bu merkezlere kayacaktır.

7- Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) nin Teşvik Edilmesi: OSB'ler şehircilik ve çevre açısından son derece gerekli olduğu gibi, "kontrol edilebilir iş sahaları" olarak da kayıt dışının önüne geçilmesi açısından son derece isabetlidir. Ancak gerekli çalışmalar yapılarak, OSB'ler rehabilite edilmeli, tabir yerinde ise bunlar yeniden Türk ekonomisine kazandırılmalıdır. Zira bir çok OSB atıl durumda veya eksik kapasite ile çalışmaktadır. Basit harcamalar ile ortadan kaldırılabilecek trafik, dispanser, emniyet gibi bir çok alt yapı sıkıntısı nedeniyle birçok müteşebbis OSB'ine gitmek istememektedir.

Halbuki OSB'ler, tamamıyla o bölgelerde faaliyette bulunan müteşebbisler tarafından finanse edilerek kurulmaktadır. Bu bölgelerdeki yol, kaldırım, aydınlatma, kanalizasyon, su şebekeleri, doğalgaz sistemi, güvenlik, elektrik dağıtım hatları ve arıtma üniteleri başta olmak üzere tüm altyapı bizzat buradaki sanayicilerce ortaklaşa yapılmaktadır. Başka bir anlatımla organize sanayi bölgelerinde vergilerle finanse edilmesi mutad olan tüm hizmetler doğrudan sanayicilerin cebinden karşılanmaktadır.

Buna karşılık organize sanayi bölgelerinde faaliyette bulunan sanayicilere sağlanmış hiçbir vergisel teşvik yoktur. Bir anlamda sanayiciler altyapı sistemini kurmakla aslında aynı olarak vergi ödemek durumunda bırakılmakta idiler, OSB'de faaliyet gösteren sanayicilerin bu durumlarının göz önünde bulundurularak tüm illerdeki OSB'e kuruldukları bölgeler göz önünde bulundurularak vergi ve sosyal güvenlik kesintileri sağlanmalıdır. Bu yolda yapılacak teşvikler aşağıdaki gelişmeleri tetikleyecektir.

- Mevcut OSB'nin hızla imar ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.
- Bu bölgelerde kurulu yarım kalmış yatırımlar hızla tamamlanacaktır.
- Şehirlerin modern bir biçimde gelişmesine destek sağlanacaktır.
- Ekonominin tamamında rekabet gücü artacaktır.
- Şehirlerin büyümesi ile birlikte yerleşim alanları içinde kalan tesislerin taşınmasına uygun alanlar oluşturulmuş olacak, ekonomide hareketlilik sağlanmış olacaktır.
- Bu, vergisel anlamda kayıt dışılığı azaltacağı gibi, kayıt dışı istihdamı da önleyecektir. Böylece sağlanan teşviklerin çok üzerinde vergisel anlamda artış sağlanacaktır.
- Düzenli bir yapılaşma sağlanması açısından organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara fondan kredi tahsis edilmelidir.
- Son olarak da OSB'lere yönelik "geriye götürücü olumsuz düzenlemelerden" kaçınmak gerekmektedir. Bu konuda iki uyarı yapmak gereği duyulmaktadır. Bunlardan birincisi, OSB'nin kendi elektriğini üretme hakları önemlidir ve bu konuda geriye adım atılmaması, ikinci olarak da OSB'lerin imar verme yetkilerinin kaldırılmamasıdır.

7.7.4. Disiplin ve Kontrol

Buraya kadar desteklenecek sektörlerin ve bölgelerin tespitine yönelik kriterler ortaya konuldu. Sürecin bir başka kritik aşaması ise bu "destek paradigmasının" bir de "kontrol" ve "disiplin" boyutunun olmasıdır. Disiplini olmayan bir desteğin başarı şansının olmadığı bilinmektedir. Disiplin ise, yukarıda bahsedilen "hak etme" aşamasında ve bunun "piyasa ile uyumlu" olması şartlarıyla başlangıç düzeyinde temin edilmiş olacaktır. Ancak bir de uygulama süreci açısından desteklerin aşamalı olarak, hem başlangıç aşamasında, hem de işletme aşamalarında verilmesi, yerine göre performansla bağlı olarak, yani iş ortaya çıktıktan sonra, yerine göre de parça parça, yani her aşama başarılı bir şekilde geride bırakıldıkça verilmelidir.

Bu nedenle, vergiler, kamu kaynaklı girdiler, enerji maliyetleri, istihdam üzerindeki fonlar ve sosyal güvenlik primlerinin belli bir takvim çerçevesinde uluslararası düzeye çekilmesi durumunda, uygulanan teşvik politikalarından başarılı sonuçlar elde etmek mümkün olabilecektir. Bu bağlamda temel sorunlardan biri uygulanan enerji desteğinin mahiyetiyle ilgilidir. Enerji desteği, kullanım aşamasında doğrudan indirimli yani ucuz enerji satılması şeklinde olmalı, ilave bürokrasiye mahal vermemek üzere, daha sonradan kısmen geri iade uygulamasından kaçınılmalıdır.

1- Performans Denetiminde Şeffaflık: Denetim ve değerlendirme aşamasında ise kamunun denetleyicileri ile de-

netlenenler arasında bir "asil-vekil sorununun" ortaya çıkmamasına, yani denetimde objektiflik, şeffaflık ve liyakatin geçerli olmasına aşırı özen gösterilmeli, gerekirse, "çapraz denetim" yöntemlerine de baş vurulmalıdır.

2- Teşvikte AB Perspektifi: Rasyonel temellere dayalı, uluslararası anlaşmalarla uyumlu, pratik, etkin ve sonuç almaya dönük bir teşvik politikası belirlenerek uygulamaya geçilmesi için herşeyden önce AB perspektifi veri alınmalıdır. Madem Türkiye AB ile üyelik müzakere sürecine hazırlanmaktadır ve AB müktesebatı eninde sonunda ekonomide bir kriter olacaktır; o halde yapılması gereken, AB'de teşviklerin hangi yasal, idari, bürokratik ortamda yapıldığının tespit edilmesine yönelik sağlam bir birimin kurulması ve bu doğrultudaki düzenlemelerin öncelikli olarak yapılmasıdır.

7.8. YATIRIM VE ÜRETİME YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye'de iktisadi büyüme sürecinde ortaya çıkan yan etkiler veya diğer sorunların çözümü son tahlilde üretimin ve ihracatın artırılmasıyla aşılabacaktır. Bu bağlamda zaman geçirilmeden üretimin ve ihracatın daha alt düzeylerdeki sorunlarına eğilmek gerekmektedir. Aşağıda bu konudaki görüş ve önerilerimiz sıralanmaktadır:

1- ÇED Raporu ve Mevzuattaki Kodifikasyon Eksiklikleri: Bu nedenle birçok işletme bürokratik zorluklarla mücadele edememekte ve işletme izni almadan çalışmaktadır. Bu sorunun ortadan kaldırılması ve işletmelerin ruhsat alması durumunda sadece üretim ve yatırımın önü açılmayacak, aynı zamanda bu kamu için de önemli bir gelir kaynağı oluşturacaktır.

2- Yatırım İndirimi Uygulamasında KOBİ'ler Açısından Adaletin Gözetimi: Yatırım indirimi uygulaması belirli holdinglelere avantaj sağlayan bir sistem olmaktan çıkartılmalı ve bu amaçla 250 milyon ABD Dolarını aşan yatırımlar için tatbik edilen % 200 oranındaki indirim imkanı bölgesel olarak diğer yatırımcılara da verilmelidir.

Ayrıca yatırım indirimi uygulamasında teşvik belgeli yatırımlara eskiden olduğu gibi, bölgelere göre uygulamaya yeniden başlanılmalı, yatırım indiriminden stopaj dahil herhangi bir vergi alınmamalı, yatırım indirimine esas olan harcamalarda ve denetiminde Teşvik Uygulama İdaresi'nin çalışması ve yatırımı kapatması esas alınmalıdır. Yatırım indiriminde zamanı ve denetimi belli olmayan sürecin kaldırılarak maliyenin denetim baskısı azaltılmalıdır.

3- Makine ve Komple Tesis İthalatına Yönelik Teşvikler: Teşvik belgeli kullanılmış makine ve komple tesis ithalatında eskiden olduğu gibi yatırım indirimi uygulanmalıdır. Teşvikli yatırımlarda geçtiğimiz dönemlerde uygulanan ve yerli makine alımlarında yerli makine üreticisini destekleyen KDV + 10 puanlık teşvik primi uygulamasına yöre ve sektör ayırımı yapılmaksızın devam edilmelidir.

4- İhracat yapan firmalara uygulanan vergi resim ve harç istisnasının kapsamı genişletilmeli ve akreditifli muamelelerde de aynı istisna uygulanmalıdır.

5- Türkiye'de binaların çoğu izolasyon ve dış mantolama tekniğinden uzak olarak inşa edilmiştir, Bu nedenle, TS 825'e göre 1m² yüzeyinden kaçan ısının miktarı 300 Kcal/m² olması gerekirken, Türkiye'de bu rakam 900-1000 Kcal/m²'dir, Bu çok ciddi anlamda bir kaynak kaybıdır, Bu nedenle bu alanda faaliyet gösteren şirketlere, sadece faaliyet gelirleri ile sınırlı olmak üzere 5 yıl vergi muafiyeti getirilmelidir.

6- Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü'nün Etkinliği: Özellikle yatırımların kontrolü ve ülke ekonomisine katkıları ve kaynak israfının önlenmesi için Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü'ne önem verilmeli, etkin hale getirilmeli ve yetkilerin tek elde toplanarak uyumsuzlukların ve zaman israfının önüne geçilmelidir, Yatırım Teşvik Belgeleri yatırımcıları motive etmelidir, onların önünü açmalı ve bu konudaki bürokrasiyi asgariye indirmelidir.

7- Savunma Sanayi ve Yerli Müteşebbis: Savunma sanayii, daha etkin ve daha kaliteli sistemler üretebilmek için gelişmekte olan yüksek teknolojileri hedefler. Dolayısıyla, kaynak ülkelerinde sıkı bir biçimde korunan bu teknolojilerin, yabancı ortakça getirilebileceğini veya bedeli ödenerek dahi olsa "transfer edilebileceğini" düşünmek gerçekçi değildir. Diğer taraftan Türk sanayiinin içerisinde bulunduğu gelişmişlik düzeyi, ülkemizin savunma sanayii altyapısının ve teknolojilerinin istenen düzeye ulaştırılması sağlama açısından yeterlidir. 20 Haziran 1998'de yayımlanan Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları isimli Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili Uygulama Yönergesi ile Türk Savunma Sanayiinde Türk müteşebbisine dayalı bir teknolojik gelişim için uygundur. Bu konuda yapılması gereken şey, başta Hükümet ve Genelkurmay olmak üzere Türk Yönetim yapısının Türk özel sektör sanayicisine güvenmesi ve konuda pozitif kararlar almasıdır.

8- Katma Değer Üretimi Yüksek Sektörlere Yatırım : Son yirmi yılın cari işlemler dengesine bakıldığında Türkiye'nin

önemli miktarlarda yatırım malı ithal ettiğini, yıllar içinde ihracatının önemli miktarlarda arttığını ancak buna rağmen dış ticaret açığının kapanmadığını görmekteyiz. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. İlk olarak ürettiğimiz ihracat ettiğimiz tüketim malları nitelik olarak katma değeri düşük kalemlerden oluşmaktadır. İkinci olarak da ülke içi üretim büyük ölçüde ucuz ve kaliteli ithal ara malı bağımlılığından kurtulamamıştır. Bu çerçevede özellikle katma değer üretimi fazla olan ve döviz girdisi sağlama potansiyeli olan başta markalaşmış tüketim malları, bilgi-işlem teknolojileri ve hizmet sektörlerine özel bir önem verilmelidir. Buna ilaveten hammaddeyi kaliteli ve ucuz ara mala dönüştüren sektörlerinde önü açılmalıdır. Bu çerçevede özellikle madencilik ve kimya sektörlerinde yeni yatırım alanlarının geliştirilmesi faydalı olacaktır.

7.9. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

İhracatta 2002 yılından itibaren başlamış olan İkinci İhracat Atılım Dönemi'nin (birincisi 1980-1987 arasında geçerli idi) kesintisiz devam ettirilmesine, ekonomik istikrar ve büyümenin sürdürülmesi için ihtiyaç vardır.

1. Her alanda bir Marka Oluşturma Çabası: Türkiye "her işi biraz yapmak yerine, bir işi dünya ölçeğinde yapma stratejisini benimsemelidir." Mesela, Dünya Expo Fuarını İstanbul'da yapmak, İslam Ticaret Fuarını düzenlemek, bir serbest ticaret bölgemizi Singapur veya Dubai'deki Jebel Ali standardına getirmek, bir limanımızı Şanghay limanı seviyesine çıkarmak, İstanbul'u uluslararası fuar ve kongre merkezi yapmak gibi.

2. Katma değer ve karlılığı arttırmanın yolu markalaşmadan geçmektedir. Uluslararası ölçekte marka olma gücü olan ürünlerimize marka teşviki genişletilerek arttırılmalıdır. Turquality projesi geliştirilmelidir.

3. İhracatta Pazar imkanları keşfetmek ve bunu uzun vadede korumak için mutlaka yurtdışı ofis ve mağaza açma ve uluslararası ihtisas fuarlarına katılma teşvik edilmeli, bu teşvikin kullanımı kolaylaştırılmalı.

4. Tanıtım Atağı ve Buna Katkı: Başta tekstil sektörü olmak üzere, deri (ayakkabı ve giysi), gıda ve diğer marka sektörlerde özel teşvikler (fuarlar, katalog harcamaları, Vergiden Muaf yerlerde yer temin edilmesi, Serbest Dükkanlarda ücretsiz malların desteklenmesi gibi) uygulanmalıdır. Bu kapsamda, yoğun yolcu potansiyeli olan uluslararası havaalanlarında, diğerlerinden daha uygun maliyetlerde, Hazine, İGEME, Türk Tanıtma Vakfı gibi kuruluşlarca desteklenmiş, en az elli kadar ürün konulabilecek, 100 m2 civarında bir mekanın kiralanarak, ülkemizdeki marka olmuş yada olma istidadını gösteren ürünlerin sergilenmesi için ücret karşılığı tahsis edilmesi, hem ticaret hem de tanıtım açısından büyük yararlar sağlayabilecektir.

5. İhracat KDV İadelerindeki Gecikmelerin Önlenmesi: İhracatta KDV iadelerinin geri ödemelerindeki büyük gecikme ihracatçılar için ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. KDV iadelerinin ihracatçılara geri ödenmesi hızlandırılmalıdır, KDV iadelerinin geri ödemesinde ayrıca her türlü vergi ve SSK ödemelerine mahsup etme uygulaması getirilmelidir. Bu konuda yaşanan bürokrasi ve engellemeler ile bakanlıklar arası uyumsuzluklar ortadan kaldırılmalıdır. Aynı zamanda mahsup işlemleri haricindeki bakiye ödemeler vakit geçirmeden yapılmalı, gerçek ihracatçılar cezalandırılmamalıdır.

6. Müteahhitlik Sektöründe Yeni Bir Atılım Dönemi: Türk müteahhitlik sektörünün 1980'li yıllarda Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da, 1990'lı yıllarda Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde iş hacmi (2002'ye kadar 38 milyar dolara ulaşmıştı) ve gücü 2000'li yıllara girerken önemli ölçüde azalmıştı. Ancak yurtdışında inşaat sektöründeki durgunluk ve 2003-2004 yıllarında dünya ekonomisinin büyüme süreci ile beraber, uluslararası müteahhitlik sektörümüz 2003'den itibaren yurtdışında özellikle Kuzey Afrika, Körfez ülkeleri ve Afganistan'da yeni ihaleler kazanarak büyük atılımlar yapmıştır. Müteahhitlik sektörü yurtdışı iş hacmi 2002'de 1,5 milyar dolar iken, 2003'te 3,4 milyar dolara, 2004'te 5,2 milyar dolara yükseldi, 2005'te ise tahminen 7 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Devlet desteğini yanında hissetmesi; teminat mektubu bulma güçlüğüne bertaraf edilmesi; Eximbank kredilerinin belirli bir oranının müteahhitlik sektörüne ayrılması; ve nihayet yurtdışında iş alırken risk-sigorta sisteminden yararlanılması gibi tedbirler uygulandığı takdirde sektör çok daha hızlı büyüyecek, ve ülke ekonomisine -istihdama- ödemeler dengesine olumlu katkılarını arttırabilecektir.

7. İhracatçıya Yeşil Pasaport: Bir milyon doların üstünde ihracat yapan bütün firmaların sahibine ve genel müdürüne özel pasaport (yeşil) verilmelidir.

8. Doğrudan Satış Başarısı İçin Özel Desteklerin Sağlanması: Dünyadaki gelişmeler göz önüne alındığında, dış tica-

rette doğrudan satıştan daha önemli bir yer tutmaya başlayan yerinde üretim ve satış veya yurt dışı iştirakler aracılığıyla satış yöntemlerinden Türk yatırımcılarının ve ihracatçıların da yararlanmasına imkan tanımak için, komşu ülkeler ve muhtemel ihrac pazarları başta olmak üzere Türkiye'de yerleşik şirketlerin sınır ötesi girişimlerinin her türlü vasıta ve imkan ile desteklenmesi temin edilmelidir.

9. Lojistik Sektörüne Destek: İhracatta AB ülkeleri dışında bölgelere Türk filoları ile taşımacılıkta navlun indirimi sağlanmalıdır. Lojistik sektörün hızla gelişen ve istihdama yoğun katkı yapan bir sektördür.

10. İhracat Kredilerinin İade Tarihinin Uzatılması: İhracat kaydıyla verilen döviz kredilerinde maksimum geri ödeme süresi 1 yıldan 3 yıla çıkarılmalı ve dünya piyasalarındaki şartlarda verilmelidir.

11. Rüştünü İspat Etmiş Şirketlere Denetim Bunalımının Yumuşatılması: İstihdamı ve ihracatı yüksek deneyimli firmalara belgelerini beyan usulüyle kendilerinin tanzim edebilmesi imkanı getirilmelidir. Ancak, denetimlerde suistimal yapıldığı görülürse suçlular afsız ağır hapis cezasına çarptırılmalıdır.

12. Eşdeğer eşya kapsamındaki ihracat genişletilmeli ve süresi uzatılmalıdır.

13. İmalatçı ihracatçılardan ihrac kaydıyla iç piyasadan temin edilen mallarda mahsup sistemli KDV uygulamasına geçilmelidir.

14. Körfez ülkelerinden gelecek ithalatçı tüccar ve turizm akışlarını teşvik etmek ve hızlandırmak için, bu ülkelerin vatandaşlarından istenen vizenin havalimanında verilmesi sağlanmalıdır.

15. Gümrükte TSE Kontrolleri, Menşe Tespiti ve Zaman Kaybı: Ekonomik kriz sonrası ithal ürünlerde gümrükte TSE kontrolü uygulaması başlamıştı. Uygulamada hangi ürünün TSE kontrolüne tabi olduğu, ne tür kontrollerin yapılacağı belli olmadığı için, bir parti mal TSE'ye takılmakta, diğeri ise takılmadan geçip kapsam dışı raporu almaktadır. TSE kontrollerini yapmak istediği malzemeyi deneye tabi tutmakta, bu deney malın 1 hafta ile 3 hafta arasında gümrükte kalmasına, bir kısım malın da deney esnasında ziyan olmasına neden olmaktadır. Ayrıca yurt dışından getirilen hammaddenin ne kadar sürede üreticinin elinde olacağını bilememesi teslimat belirsizliği yaratmakta, ihracatta da büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Bu nedenle, hammaddelerde TSE kontrolünün kaldırılması, mamul maddelerde TSE kontrolü dünya ve özellikle AB standartlarına uygun kriterlerinin belirlenmesi ve ilan edilmesi, TSE kontrollerinin 2-3 gün ile sınırlı tutulması, sürekli getirilmekte olan hammaddelerin sağlanabilecek bir izin veya müsaade belgesinin daha sonraki ithalatlar için de geçerli olması gerekmektedir.

7.10. KOBİ'LER VE KOSGEB İÇİN ÖNERİLER

Mevcut yüksek faiz - düşük kur çapısı nedeniyle ve sıcak para girişlerinin döviz kuru değerini düşürmesinden dolayı ihracatçı kârsız yada zararına satış yaparak ihrac pazarlarını korumaya çalışmaktadır. Ancak rekabet edebilmek için de yerli girdi yerine düşük kurdan ithal girdi kullanmayı tercih etmektedir. Ayrıca "adil oyun kurallarına" uymayan Çin ve Uzakdoğu mallarının baskısı özellikle kumaş, iplik, ayakkabı, hırdavat, inşaat malzemeleri, elektrik malzemeleri, oyuncak ve hediyelik eşya sektörlerinde üretici ve ihracatçı KOBİ'leri zorlamaktadır.

MÜSİAD olarak önerilerimiz:

1. KOBİ tanımı ile ilgili olarak farklı kurumların farklı tanımları ortak tek bir tanım haline getirilmelidir.
2. AB'ye uyum çerçevesinde hizmet sektörünün de KOBİ tanımı içerisinde yer alması sağlanmalıdır.
3. KOBİ'lerin OSB'lere taşınabilmeleri için mevcut teşvikler uygulanabilir hale getirilmelidir. Zira KOBİ lerin büyük bir kısmı değişik sebeplerden dolayı yer değiştirmek zorunda kalarak hem üretim kaybına uğramakta hem de boşa giden bir harcama söz konusu olmaktadır.
4. KOBİ'lerin toplam kredilerden aldıkları % 5 gibi çok düşük pay, en az ekonomiye katkıları (katma değerde % 34, istihdamda %66) kadar yükseltilmeli (enaz % 20 gibi rakamlara). Kredi maliyetlerinin düşürülebilmesi için ara-

cı banka komisyonları azaltılmalıdır. 25.000-50.000-100.000 euro gibi çok küçük rakamlı destekler KOBİ'ler için bazen can simidi olmakta ve atılım yaptırabilmektedir.

5. KOBİ'leri yoğun olarak bünyesinde bulunduran **SIAD'lar, OSB ve Bölgesel Sanayi Siteleri** ile daha çok ve devamlı istişare ve bilgi alışverişi ilişkisi içerisinde bulunmalıdır.

6. Dış pazarlarda bilgi edinmek için AB'de olduğu gibi BC-NET, TED vb. KOBİ ağı oluşturmak gerekir. Kurulan KOBİ-NET ağı daha da yaygınlaştırılmalıdır.

7. KOBİ'lerin Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDŞ) şeklinde örgütlenmeleri sağlanmalıdır.

8. **Bilgi Teknolojisi Meslek Eğitimi:** KOBİ'lerin AB içinde rekabet edebilirliğinin artırılması ve bunların beşeri sermayelerinin kalitesinin yükseltilmesi için "bilgi teknolojisi" araçlarının kullanılması teşvik edilmelidir. Bu çerçevede, "e-ticaret" uygulamasının yaygınlaştırılması için AB programlarından da yararlanılarak bilgi teknolojisi mesleki eğitimi verilmelidir. Bu amaçla devletin ve üniversitelerin ileri teknolojilerin kullanılmasına ilişkin teknik eleman, bilgi alışverişi ve işbirliği sağlanarak, KOBİ'lerin dünya standartlarında, kaliteli ve düşük maliyetle üretim yapması, dışa açılmaları için çok önemlidir.

9. **KOBİ'ler İçin Risk Sermayesi Fonu Teşkili:** KOBİ'ler için gerek yeni yatırımların teşviki, gerekse girişimciliğin özendirilmesinde banka kredilerinin teminat sorunlarının çözülebilmesi için "Garanti Fonu"nun yaygınlaştırılması KOBİ'ler için çok önemlidir. Dolayısıyla, KOBİ'ler için "Risk Sermayesi" uygulamasına gidilerek, kuruluş ve gelişme aşamasında karşılaştıkları finansal sorunların çözülmesine imkân sağlanmalıdır.

10. **Uluslararası Standartlara Uygunluk Belgelerinin Temini:** Uluslararası ticarete bir kaçınılmazlık haline gelen, başta CE işareti olmak üzere ISO 9000, ISO 14000, HACCP, SA 8000 gibi uluslararası standartlar ile ilgili olarak işletmelerin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Kalite Yönetim Standartlarının daha anlaşılır ve angarya olmadığı, en önemlisi bunun işletmede maliyetin azalmasına, müşteri portföyünün artmasına etkisinin olacağı anlatılmalıdır.

11. **KOSGEB'in Etkinliği, Özerkliği ve Kaynaklarının Geliştirilmesi:** KOBİ'leri geliştirmek ve desteklemek amacıyla kurulan KOSGEB'in, KOBİ'lere daha verimli, etkin hizmet verebilmesi, zaman kaybının ortadan kaldırılması ve destek mekanizmalarının artırılması amacıyla 3624 sayılı kuruluş yasası değiştirilerek KOSGEB, daha özerk ve etkin bir kuruluş haline getirilmelidir. Bu amaçla, KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarının tamamı KOSGEB bünyesinde toplanmalı veya koordine edilmelidir. Ayrıca bu uygulama KOBİ'ler açısından büyük bir kolaylık sağlayacaktır.

12. **KOSGEB'in 100.000 Doları kadar 6-ay vadeli ve faizsiz ihracat kredisi uygulaması devam ettirilmeli ve bunun için ayrılmış fonlar artırılmalıdır.**

13. **AR-GE Desteklerinin Limitlerinin Artırılması:** İşletmelerin daha hızlı büyümesi ve pazar paylarını artırması için, KOSGEB'in AR-GE'ye vermiş olduğu desteğin limitleri artırılmalı ve bu konuda gerekli eğitimler sağlanmalıdır. Teknoloji desteklerine tasarım çalışmaları da dahil edilmelidir, Bitirilen ARGE projelerinin heba olmaması için projenin bitimi sonrası ciddi bir destek kapsamına alınmalıdır.

14. KOSGEB tarafından, mevcut işletmelerin yanı sıra yeni girişimciler de desteklenmeli ve teminat problemleri çözülmeli; devam edenler için mevcut işletmeler, yeniler için fikir ve projeler, girişimciler için teminat olarak kabul edilmelidir.

15. **Yurt Dışı Fuar Desteklerinde Etkinlik, Şeffaflık ve Aracılardan Korunmak:** KOSGEB'in yurtdışı fuarlara katılımı için firmalara verdiği teşvikler gayet iyi bir çizgi izlerken, beraberinde yaşanan birtakım sıkıntılar da söz konusudur. Özellikle yurtdışı fuar desteklerinde, fuar organize eden kuruluşların bireysel direk katılım sağlayan firmalara nispetle daha fazla fiyat belirlemeleri KOSGEB yardımını gölgelemekte ve anlamsızlaştırmaktadır. Zira bu teşvik fuar katılımcısından ziyade, fuar organizatörüne yarıyor gibi bir durum görünüyor. Çünkü eskiden m2'si 100 dolar olan fuar için, organizatör firma 250 - 300 dolar fiyat belirliyor; katılımcı firmadan yine 100 dolar, gerisini ise teşvik olarak KOSGEB'den alıyor. Yaşanan bu sıkıntıların KOBİ'ler lehine giderilmesi hususunda gerekli düzenlemelerin ivedilikle yapılması büyük önem arz etmektedir.

16. **KOSGEB Laboratuvarlarının Devri:** Bunlar özel işletmelere veya STK'lara devredilmeli ve yeni bir devletleşmeye müsaade edilmemelidir. Bunun için devir ve yeni kurulacak laboratuvarlar için ortak sayısı, geri ödeme süresi gibi uygulamalar kolaylaştırılarak desteklenmelidir.

17. **KOSGEB'in Destek verdiği Şampiyonları Açıklaması:** Bugüne kadar KOSGEB, binlerce şirketin gelişmesine, büyümesine hizmet etmiştir. Verdiği hizmetlerin tanınırlığını artırmak amacıyla gelişimine katkıda bulunduğu bugünün tanınmış şirketlerini ve markalarını, kamuoyuna ve KOBİ'lere duyurmalıdır.

18. KOSGEB, "her KOBİ'de KOSGEB'le ilişkileri yürütecek bir sorumlu belirlemeli ve bu sorumlunun eğitimine katkıda bulunmalıdır.

19. KOSGEB analiz ettiği firmalara, başkanlıkça belirlenen alanlarda destek vermektedir. Ancak farklı sektörlerde faaliyet gösteren, farklı yapı ve büyüklükteki KOBİ'ler, belirlenen alanların dışında desteklere ihtiyaç duymaktadır. Buna yönelik olarak KOSGEB bünyesinde tedbirlerin alınması gerekmektedir.

7.11. BÜROKRASİNİN ETKİNLEŞTİRİLMESİ ÖNERİLERİ

1- Girişimcilerin karşı karşıya kaldıkları tek güçlük, şirket kuruluşu aşamasındaki işlerin uzunluğu değildir. Ekonomik yaşamın her aşamasında kök salmış bürokratik süreçler ele alınmak zorundadır. Bu anlamda yatırım aşaması ve sonrasında tüm bürokratik süreçler analiz edilmeli, gereksiz adım ve işlemler elimine edilmelidir.

2- İstisnasız tüm bürokratik işlemler vatandaşa güvensizlik üzerine kuruludur. Bu güveni kurmanın tek yolu ise belgedir. Daha açık bir anlatımla, "kağıt olan yerde güven vardır" mantığı hakimdir. Bu mantığın kaldırılması ve yerine "beyanın aksi tespit olana kadar doğrudur" mantığı hakim kılınmalıdır. Mesela bir örnek olması açısından Mayıs ayı vergi takvimi, veya yıl başından bu yana gerçekleşen vergi mevzuatına ilişkin değişiklikler.

3- Yukarıda verilen örnekler müteşebbislerin nasıl bir bürokratik bombardıman altında tutulduklarını göstermektedir. Bürokratik süreçler öylesine parçalanmış ve birbirinden ayrı işlemektedir ki, neyin azaltıldığını anlamak mümkün değildir.

4- Bürokrasiyi azaltma iddiası taşıyan bir örnek olması açısından Endüstri Bölgelerinin kurulmasına ilişkin mevzuatın öngördüğü süreç (Endüstri Bölgeleri Yönetmeliği).

5- Bürokratik düzenlemelerdeki istikrarsızlık ve kararlardaki keyfilik en önemli açmazların başında gelmektedir. Neredeyse alınan her karar değişme ve geri alınabilme riski altındadır, Böylesi bir ortamda güven kaybolmaktadır.

6- Bürokratların özgüveni sağlanmalı ve inisiyatif alabilmeleri temin edilmelidir, Aksi takdirde işler yığılmakta, esasen her aşamada bürokrasi kendi hakimiyetini kurmaya devam etmektedir.

7- Yönetici devamının sağlanması, aşırı sirkülasyonun önlenmesi: Bürokratik kademelerde yönetici devamlılığı yoktur. Memurlar ve özellikle karar verme pozisyonundaki bürokratların sirkülasyonu problemi çok önemli boyutlara varmaktadır. Bir işleme başlandığında konuya hakim olanlar işlem tamamlanana kadar yerinde kalamamaktadır, Bu ise işlemlerin sil baştan izahını ve o güne kadar yapılanların heba olmasına yol açmaktadır.

8- Bürokraside merkeziyetçilik sistemin temel açmazlarından biridir, Her işlemin nihai karar mercii Ankara'dır. Bu ise iş takipçiliğini doğurmuştur. Teşvik, dahilde işleme belgesi, her türlü izinler ve sertifikalar Ankara'nın iznine, onayına veya doğrudan kararına bağlıdır. Böyle bir yapıda bürokrasiyi azaltma adına yapılanlar ne olursa olsun netice alınmaz.

9- Bürokratik mekanizma tümü ile ele alınmadan sonuca etki eden bir çözüme ulaşılamaz. Bu nedenle tüm kamu bürokrasisine yönelik kapsamlı bir yeniden yapılandırma projesi uygulamaya konulmalıdır.

7.12. SOSYAL GÜVENLİĞİN YAPILANDIRILMASI

7.12.1. Devlet Politikalarında Tutarlılığın Tesisi

Sosyal güvenlik sistemi, yüksek prim, işleyiş ve yönetim maliyetleriyle çalışan; halen üç farklı kanunla düzenlenen emeklilik yapısı değiştirilerek, tek bir Temel Sosyal Güvenlik Kanunuyla yeniden yapılandırılırken, her türlü popülist müdahaleden kurtarılarak bir devlet politikasına dönüştürülmeli; güçlü geçerli güncel gerekçeler dışında, kolayca değiştirilemeyecek bir yapıya da kavuşturulmalıdır. Sosyal güvenliğin temel bir insan hakkı olarak vazgeçilmezliği, devletin temel felsefesi olarak kabul edilmeli ve bu doğrultuda hareket etmesi sağlanmalıdır. Sosyal güvenlik sisteminde sorunlar, devlet, işçi, işveren ve sivil toplum örgütlerinin ortak görüşleriyle çözümlenmelidir. Çünkü toplumun tüm kesimlerinin üzerinde anlaşacağı sosyal güvenlik politikalarının hayata geçirilmesi daha kolay olacaktır.

TBMM'ne yeni sevk edilmiş bulunan Sosyal Güvenlik Reformuna ilişkin Kanun Tasarısı, bu yolda önemli adımlar atıldığını ve bunun bir devlet politikası haline geldiğini söylemek ve bu alanda gayret gösterenlere teşekkür etmek te bir kadirşinaslık ödevidir.

Sigortalı sayısını artırmak ve kayıt-dışı çalışan kesimi kayıt-içine almak hedeflenmeli, sigorta prim oranları kademeli olarak düşürülmeli; bu işlem, müteşebbisliği özendirmek ve işsizliği azaltmak için, bilhassa işveren paylarında acilen uygulamaya alınmalı; Sosyal Güvenlik Sistemine devlet katkısı sağlanmalıdır.

Ülkemizde sosyal güvenlik kurumlarına kesilen prim oranları dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. (Türkiye'deki istihdam vergisi yükü %42,7 oranı ile OECD ülkeleri arasında en üst sıradadır). Bunun da, işverenler üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Prim oranlarının yüksekliği, işçi çalıştırmayı caydırmakta veya kayıtdışı istihdamın oluşumuna, bu da haksız rekabete neden olmaktadır. Bir sosyal güvenlik sisteminin öncelikli hedeflerinden birisi sigortalı sayısını artırmaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için prim oranlarını, kademeli olarak aşağıya çekmek gerekmektedir, Bunun için gerekiyorsa devlet katılımı sağlanmalıdır.

Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi içinde bulunan primli rejime tabi kurumlara (SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı), 2004 yılına kadar, devletin yasal bir katkısı yoktu, Kurumlar açık vermeye başladıktan sonra, devlet katkısı devreye girmiştir. Devlet katkısından 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işverenler yararlandırılmıştır. Bu tür bir uygulama, işverenlerin 10'dan fazla işçi çalıştırmaya yönelmelerini sağlayacak ve istihdamı arttıracaktır. **Buna göre, devletin prim katkısı müterakki oranlı olmalı, az işçi çalıştırana az, çok işçi çalıştırana çok katılım içermeli; gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ülkenin şartlarına göre belirli bir oranda devlet katkısı, zorunlu hale getirilmelidir.** Devletin sistemin finansmanına sağlayacağı düzenli katkı, ilgili Kurum bütçesinin oluşturulmasında denge, teşvik ve disiplin temin edecektir. Devlet katkısından yararlanma, hem kayıtdışılığı azaltıcı hem de prim tahsilatını arttırıcıdır. **Kayıtdışı istihdamı azaltmak için, 5073, 5084 ve 5350 sayılı Yatırım Teşvik Kanunlarıyla sağlanan imkanlar, yeniden gözden geçirilerek, primlerini düzenli ödeyen ve fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerine ek kolaylıklar (mesela son 5 yılda sigorta primlerini düzenli ödeyenlerden 1-2 puan indirim yapılmalı) sağlanmalı, ve primlerin bir kısmı devlet tarafından karşılanmalıdır.**

Devletin prim ödeyerek sosyal güvenlik sistemine katkı sağlaması, söz konusu katkının istihdamı teşvik edici ve işçilerle işverenlerin maliyetlerini azaltacak tarzda olması ve devletin prim katkısının işverenlere yükümlülüklerini yerine getirme şartlarına bağlı olarak verilmesi gerekir (2). Devlet, işyerinde yapılan denetimler neticesinde yükümlülüğünü yerine getiren işverenlere artan oranda katkı sağlamalıdır.

Yıllardır yapılan kayıtdışı ekonomiden kurtulma tartışmalarının ciddi bir program haline dönüşmemesinde, bilindiği üzere, yüksek sigorta primlerinin reel sektör üzerinde çok ağır bir yük oluşturmalarının büyük rolü vardır. Bu soruna yeni ve kapsamlı bir hukuki düzenleme getirilememiş ve sadece sigorta primine esas kazanç alt sınırının yürürlükteki asgari ücreti aşmaması sağlanabilmiştir. **Asgari ücret ile sigorta primine esas kazanç taban matrahı arasındaki farkın ortadan kaldırılması, elbette küçümsenemez.** Çünkü değişiklik yapılmazdan önce, sigorta primine esas kazanç alt sınırının sürekli asgari ücretin üzerinde olması, haklı olmayan ve ekonomik beklentilerle uyumsuz bir maliyet unsuru olarak, işsizliği önleme tedbirlerinin önemli bir kamburuydu. Asgari ücret dışında ve iş sözleşmesiyle bağıntısız olarak oluşturulan bu sanal matrahın, işçi ve işverenler üzerinde olumsuz etkileri elbette ki vardı. Söz konusu sanal taban matrah uygulamasından dönülmekle istihdamdaki önemli bir kambur yok edilmiş oldu. Ama müteşebbisliğin ve istihdamın teşviki için daha çok etkili ve cesur kararlara ihtiyaç bulunmaktadır. Uluslararası rekabet koşulları da bizi buna zorlamaktadır.

7.12.2. Kayıtdışının Önlenmesi

Bugün nüfusumuzun yüzde 87,7'si sosyal güvenlik kapsamındadır. Geri kalan nüfusumuz ise hiçbir sosyal güvenlik şemsiyesi altında değildir. Ülkemizde sosyal güvenlik hizmetlerini Bağ-Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Emekli Sandığı olmak üzere üç sosyal güvenlik kuruluşu yerine getirmekte ve Bağ-Kur ve SSK açısından baktığımızda, her yıl, emeklilik sistemimize yaklaşık 250,000 civarında vatandaşımız, yeni sigortalı olarak girmektedir. Şu anda Bağ-Kur ve SSK'nın toplam emekli sayısı 5,340,000 civarındadır, Sosyal güvenlik yahut sosyal sigortacılık sisteminin en

önemli derdi, aktüeryal dengelerinin bozulması nedeniyle malî yapılarının sürdürülebilirliği konusunda ciddi sıkıntılar oluşmasıdır. Dünya standartlarında, 1 çalışanın (1 aktif sigortalının) karşılığında en azından 4 emekli (4 pasif sigortalının) olması gerekirken, bizde çok düşmüş, 2'nin altına inmiş; yani 1 çalışanın karşılığında 1,86 (2'den küçük) bir emekli oranı gerçeğiyle yüzyüze gelinmiştir. Bu düşük oranlarla, sosyal (emeklilik ve sağlık) sigortacılık sistemini sürdürmek mümkün değildir.

Aktüeryel dengenin böylesine bozulmasında kayıt-dışı çalışan sayısının artması büyük bir rol oynamıştır. DİE'ye göre 2004 sonu itibarıyla kayıt-dışı istihdam oranı %53'dür. 1 milyon civarında da kaçak yabancı işçi çalışmaktadır. Kayıt-dışı istihdam edilenlerin kayıt altına alınması sosyal güvenlik açıklarını önemli ölçüde kapatacaktır. Ayrıca 2.750.000 kişilik işsizler arasında vasıfsız işçilerin çoğunlukta olduğu düşünüldüğünde, 1 milyon civarındaki kaçak yabancı işçiye de çözüm bulunmalıdır. Kaçak yabancı işçi çalıştıranlara ağır müeyyideler uygulanmalıdır.

Kayıtdışı istihdamı önlemek için denetim mekanizmalarının rasyonel bir etkinliğe kavuşturulması da gerekmektedir.

7.12.3. Prim Tahsilatının Başarılması

Sosyal güvenlik sisteminin bilhassa SSK ve Bağ-Kur açısından bakıldığında, temel sorunlarından birisi de prim tahsilatında etkinliğin sağlanamamasıdır. Bugüne kadar alınan tedbirlere ve uygulanan yöntemlere rağmen prim tahsilatında karşılaşılan sorunlar aşılamamış; sosyal güvenlik sistemindeki prim oranlarının yüksekliği de prim tahsilatını olumsuz etkilediğinden, hakedilen prim alacakları, yüksek oranlarda tahsil edilememiş ve bu yüzden de aktüeryal yapıları bozulmuş ve yasal görevler bihakkın yapılamamıştır. Halbuki her Kurumun kaliteli ve etkin bir hizmet verebilmesi için öncelikle primlerin eksiksiz toplanmasının başarılması gerekmektedir. Bağ-Kur sigortalısı esnaf ve bağımsız çalışanların, prim borçlarını ödememeyi ucuz kredi olarak görme alışkanlığından uzaklaştırılmaları gerekmektedir.

Sosyal güvenlik kurumları, il düzeyinde örgütlenmişler, fakat bütün ilçelerde örgütlenememişleridir. Sosyal güvenlik kurumlarının prim toplamasında etkin hale gelebilmesi için, bu anlamda tüm il ve ilçelerde örgütlenmiş olan Maliye Bakanlığı'nın birimlerinden yararlanılması gerekmektedir. Gerek sigorta primleri ve gerekse vergiler birer kamu alacağı olduğu için, takibinin tek elden yürütülmesi maliyeti azaltacağı gibi iki ayrı devlet kurumunun aynı işveren üzerinde iki kere işlem yapma külfetini de ortadan kaldıracaktır.

7.12.4. Sosyal Güvenlik Sistemi Finansman Açığının Önlenmesi

Genel bütçeden ayrılan pay miktarının artması ölçüt alındığında, ekonominin yaşadığı finansman krizi niteliğindeki 5 büyük açıklardan birisi olan sosyal güvenlik kurumlarının finansal açıkları, 1990'lı yıllardan itibaren ülkemizin ön sırada çözüm bulunması gereken sorunları arasına girmiştir. Buna çözüm bulunabilmesi için, TBMM, emeklilik yaşını, prim ödeme gün sayısını, sigortalılık süresini yükselten ve 8,9,1999 tarihinde büyük ölçüde yürürlüğe giren 4447 sayılı Yasa'yı, Ağustos 1999 ayının sonlarında kabul etmiştir.

Buna rağmen 2002 yılında bile devletin sosyal güvenliğe yaptığı hazine yardımları toplamı yaklaşık 10 katrilyon liradır. Bu katkının da sürekli yükseldiği görülmektedir. 2004 yılında, Hazineden Sosyal güvenlik kurumlarının açıkları için 19,3 milyar YTL finansman desteği verilmiş, 2005'de ise 22,5 milyar YTL ayrılmıştır. 2004'de sosyal güvenlik sisteminin açığının GSMH'ye oranı %4,5'a yükselmisti.

Belirtilen sosyal güvenlik açıklarını kapatmak için genel bütçeden yapılan bu transferler normal görülemez. Devletin sosyal güvenliğin finansmanına doğrudan katkısı, AB'ye uyum çerçevesinde diğer AB ülkelerine paralel olarak, hazine yardımlarının kanuni esaslara bağlanması yöntemiyle sağlanmalıdır.

7.12.5. Otomasyona Geçişin Gerçekleşmesi, E-Bildirge Projesinin

³ Muzaffer KOÇ, Sosyal Güvenlik Sisteminin Tarihi Gelişimi Ve Türk Sosyal Güvenlik Sistemi, Ofis Matbaacılık, Malatya, Ocak 2005, S.274 ve 281

Uygulanması

Sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi ve ülke nüfusunun tamamının tüm sosyal güvenlik tehlikelerine karşı güvence altına alınması için öncelikle sosyal güvenlik kurumlarının otomasyona geçişi sağlanmalıdır. E-Bildirge Projesi, bu anlamda önemli bir yeniliktir, ve aksamaya mahal verilmeksizin, bürokratik işlemleri azaltacak şekilde, sürekli geliştirilerek uygulanmalıdır.

7.12.6. SSK ve BAĞ-KUR'da Rasyonel ve Etkin Denetimin Yapılması

SSK'nın ve Bağ-Kur'un denetim sistemi yetersizdir. Denetimde etkinlik sağlanmadığı sürece de, sisteme yönelik en köklü reformların dahi amacına ulaşması imkanı yoktur. Bu tespit doğrultusunda, sosyal güvenlik sisteminin idari organizasyonu ile ilgili olarak yapılacak kapsamlı değişikliklerden biri de etkin bir denetim mekanizmasının oluşturulmasıdır. Bu açıdan, Sosyal Sigorta Mevzuatının özellikle işverenler tarafından uygulanıp uygulanmadığının gözetim ve denetimi; sigortalılar kadar, sistemin işlerliğini sağlamakla yükümlü kurum yönünden de önem taşımaktadır. Denetimlerin etkin hale getirilmesi ve artırılmasıyla prim tahsilat oranları artırılabilir. Ancak, sorun sadece cezai müeyyidelerle çözümlenemez (3). Prim oranlarının makul ve tahsil edilebilir miktarlara çekilmesi gerekir.

7.12.7. Genel Sağlık Sigortasının Uygulamasına Geçilmesi

Sosyal güvenlik alanında hayata geçirilebilecek en önemli reformlardan birisi, önceden de vurgulayageldiğimiz üzere, genel sağlık sigortasının hayata geçirilmesidir. Kurumlar tarafından sunulan sağlık hizmetlerinin ayrı bir sigorta kolu olarak örgütlenmesi ve bütün toplumu kapsamına alacak şekilde oluşturulması en önemli zorunluluktur. Toplumun bütün fertleri genel sağlık sigortası kapsamına alınırken, fertlerin gelir, statü, çalışma durumu gibi faktörler ön plana çıkmamalıdır. Genel sağlık sigortasında gelir ve çalışma durumuna göre bir ayırım yapılmaksızın herkese eşit ve kabul edilebilir düzeyde sağlık hizmeti verilebilecek bir sistem getirilmelidir. Toplumun tümünü kapsayacak bir Genel Sağlık Sigortası uygulamasına gidilirken, bu yapılanma içinde aile hekimliği müessesesinin de yapılan pilot çalışmaların tüm verileri ve bu verilerden hareketle yapılan tahminler de gözetilerek, hayata geçirilmesi gerekmektedir.

7.12.8. Sosyal Güvenlik Norm Birliğinin Sağlanması

Sosyal Güvenlik Kanunları, değişik zamanlarda ve farklı amaçlar için çıkarıldığından, kendi aralarında bir uyum ve sisteme yönelik bütünlük yoktur. Kanunlar, politik tercihlere göre, çoğunlukla oy toplamaya yönelik olarak çıkarılmış veya değiştirilmiştir. Toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek temel bir sosyal güvenlik politikasının olmaması veya oluşturulmaması nedeniyle, çoğunlukla günü kurtarmaya veya siyasal yandaş oluşturmaya cevap verecek düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal güvenlik alanında o kadar çok yasal düzenleme var ki, konunun uzmanları bile bazen mevzuatı yorumlamakta güçlük çekmektedir. Aynı zamanda sosyal güvenlik kanunları takip edilemeyecek kadar hızlı değişikliğe uğramaktadır. Kanunların karmaşıklığı vatandaşların sosyal güvenlik kurumları ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal güvenlik kurumları arasında norm birliğinin bulunmaması, beraberinde hizmet farklılaşmasını getirmektedir. Her kurumda askerlik borçlanması, hizmet ihyası, evlenme ikramiyesi, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde aylık bağlanması, sakatlara aylık bağlanması, sağlık yardımı yapılması, prim/kesenek tutarları ve diğer bir çok konuda farklı farklı uygulamalar bulunmaktadır. Sosyal gruplar arasında ortaya çıkan hizmet farklılaşması, sisteme olan güveni sarsmaktadır. Daha önce de dile getirdiğimiz üzere, farklı kurumlardan dolayı fark yaratan değil, aynı ihtiyacı duyan insanlara aynı garantiyi sağlayan bir sistem oluşturulması gerekmektedir.

7.12.9. SSK, Bağ-Kur ve TC Emekli Sandığı'nın Tek Çatıda Toplanması

Mevcut durumları itibariyle, SSK, Bağ-Kur ve TC Emekli Sandığı'nın tek çatı haline getirilmesi sıkıntılı bir süreç yaşanarak gerçekleştirilebilecektir. Mevcut sosyal güvenlik kurumlarının genel sağlık, emeklilik, sosyal hizmetler alanlarında tek çatı Tasarı Taslakları hazırlanmış bulunmaktadır. Yürürlükteki sistemin yapılanma şekli, hemen birleşmeye uygun olmadığından, bir geçiş dönemine ihtiyaç var. Çünkü, geçmişten gelen hak ve yükümlülüklerin bir anda ortadan kaldırılması, hukuka ve sosyal devlet ilkesinin gereklerine uygun düşmemektedir. Bunun yerine kısa vadede sosyal güvenlik kurumları arasında norm ve standart birliğinin sağlanması daha uygun olacaktır. Yani kurumların sağladığı yardımlara hak kazanma koşulları ve yardımların düzeyi gibi konularda norm birliğinin sağlanması, yönetimde birlikten daha önemli ve gereklidir. Norm birliği sağlandıktan sonra uzun vadeli tek çatı altında birleşme yönünde adımlar atılabilir.

7.12.10. Sosyal Güvenlik Harcamalarına Yönelik Fon Payının Artırılması

Bugün dünyada bir ülkenin gelişme düzeyini belirleyen göstergelerin başında o ülkenin sosyal güvenlik harcamalarına ayırdığı pay gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, gelişmiş ülkeler, GSMH'lerinin % 25-30'u oranında sosyal güvenlik harcaması yapmaktadırlar ve bu oran gün geçtikçe yükselmektedir, Türkiye'deyse bu oran, % 5 civarındadır. Sağlık harcamaları ve bütçe açıklarıyla birlikte bu oran yaklaşık % 10'a ulaşmaktadır. Halbuki bir sosyal güvenlik sisteminin amacı, fertleri muhtaçlıktan kurtararak toplum içinde insan onuru ile bağdaşır bir hayat standardına kavuşturmadır. Sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan kaynakları artırmak için öncelikle sisteme olan güveni tesis etmek, devletin katkısını artırmak, kayıtdışı istihdamı önleyici tedbirleri hayata geçirmek, sosyal güvenlik hizmetlerinin ve sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltmek, sisteme girişi teşvik edici hale getirmek gibi tedbirlerin alınması gerekmektedir.

7.12.11. Sigortalı Bildiriminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılması

4857 Sayılı İş Kanunu'na göre işveren, özetle, işyerinin açılışı ile kapanışını, toplu işçi çıkarımını, özürhükümlüler için %3 - %4 (4), eski hükümlüler için %1 - %2 ve terör mağdurları için %1 olmak üzere toplam 6 kişinin istihdamı için Türkiye İş Kurumu'na işçi talebini, gece postalarında çalışanları, postalar halinde çalışmayı, iş kazası ve meslek hastalığını (m,77) bildirmek zorundadır (5). 5953 sayılı Basın-İş Kanuna göre, işveren, işyerinin açılışı ile kapanışını, gazeteci ile yapılan sözleşmeyi bildirmek zorundadır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre işveren, işe aldığı veya herhangi bir nedenle iş sözleşmesi sona eren işçileri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işyerinin bağlı bulunduğu Bölge Müdürlüğüne (Ek-1 ve Ek-2 ile) bildirmek zorundadır. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanuna göre işveren, özetle, işyerinin açılışını, Sigortalıyı, iş kazasını, meslek hastalığını, aylık prim ve hizmet belgesini, ay içinde 30 günden az çalışmayı ispatlayan delilleri bildirmek zorundadır. Esasen, e-devletin gündeme taşındığı günümüzde, işverenlerin, işyerleri ile çalıştırılanlara yönelik bildirimlerini, kırtasiyecilikten uzak mekanizmalarla yapabilecekleri teknolojik imkanlar hazırlanmalıdır. Bu mekanizmalar, farklı birimlere verilmesi gereken formların "ortak bir format"a dönüştürülmesi şeklinde olabileceği gibi, oluşturulacak bilgi ağı ile kamu kurumları arasında "koordinasyon"la da olabilecektir (6). Başka bir ifadeyle, işverenler üzerindeki bu bürokratik işlem yükü azaltılmalıdır.

7.12.12. Ferdin Sosyal Güvenlik Bilincinin Geliştirilmesi

Toplumda ciddi bir sosyal güvenlik bilinci yoktur. Takriben 15 - 16 yaşlarından itibaren çalışma hayatına giren ferdin çalışma ve sosyal güvenlik kültür ve bilincinin geliştirilmesi gerekir. Söz konusu kültür ve bilincin oluşturulup

⁴ Bakanlar Kurulu tarafından tercihe bırakılan %1'lik tercih, özel sektör işverenleri tarafından özürhükümlü veya eski hükümlü lehine kullanabileceklerdir.

⁵ Muzaffer KOÇ, 4857 Sayılı İş Kanunu'na göre İşverenin Bildirim Yükümlülükleri, e-yaklaşım Dergisi, Sayı:146, Şubat 2005, S.533-542

⁶ Muzaffer KOÇ, 4857 Sayılı İş Kanunu'na Göre İşyeri Bildirimi, Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Aylık Dergi, Yıl:19, Sayı:196, Ağustos 2004, S.162-168

geliştirilmesi için, temel eğitim ve öğretim kurumlarının müfredatlarına çalışma ve sosyal güvenlik dersinin konulması ve üniversitelerin bütün bölümlerinde çalışma ve sosyal güvenlik derslerinin zorunlu hale getirilmesi yararlı olacaktır. Her vatandaşın çalışma ve sosyal güvenliğin önemini okul çağlarında kavraması, ilerleyen yaşlarında işçi veya işveren olarak iş hayatına girecek olan bugünün öğrencilerini, hem kendi çalışma ve sosyal güvenliğini sağlamada hem de istihdam ettiği kişilerin çalışma ve sosyal güvenliğini sağlamada daha duyarlı yapacaktır. Böylece toplumun tüm fertlerinin çağdaş bir çalışma ve sosyal güvenlik sisteminin hayata geçirilmesi için, öncelikle çalışma ve sanayi terbiyesi ve disiplinini edinerek, sosyal güvenlik bilincine kavuşturulması hedefine ulaşılmış olacaktır. Söz konusu bilinç, sistemin verimli işlemesini de sağlayacaktır.

7.13. AB-ÜYELİK MÜZAKERELERİ İÇİN ÖNERİLER

MÜSİAD, Türkiye'nin AB ile üyelik müzakere sürecinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılmasını olumlu karşılamakta, bu arada üyelik perspektifine temkinli ve dengeli yaklaşmaktadır. MÜSİAD AB üyeliğini, "tümünden karşı" veya "tümünden yana" olma ikileminin dışında değerlendirmektedir. Üyelik sürecinde ve üyelik sonrasında MÜSİAD'ın sergileyeceği tavır, bu ilişkinin medeniyetlerin diyalogu bağlamında küresel barışa, milli gelir artışına, istihdam ve gelişmeye katkısı gibi ekonomik menfaatlerimize ve toplumsal özgürlüklere yapacağı katkılara göre şekillenecektir.

Hükümetin 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'deki AB zirvesi'nde müzakere tarihi almayı başarmasından sonra Türkiye, bu günlerde 3 Ekim tarihinde başlaması taahhüt edilen müzakereler için hazırlıklarını sürdürmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki bir dizi konuda görüş, değerlendirme ve önerilerimizi kamuoyunun dikkatine sunuyoruz.

7.13.1. AB İle Üyelik Müzakere Sürecinde Şeffaflık ve Toplumsal Mutabakat Gereği

Hükümet baş müzakereci olarak ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Sayın Ali Babacan'ı tayin ettiğini kamuoyuna açıklamış bulunuyor. Sayın Babacan'ın uluslararası kuruluşlarla ve batılı ülkelerle oluşmuş yakın çevresi ve uluslararası müzakere tecrübesi itibarıyla isabetli bir tercih olduğu kanaatini taşıyoruz.

Bu seçimden bağımsız olarak ifade etmeliyiz ki, AB üyelik müzakere süreci 26'sı ekonomiyi kapsamak üzere 35 başlıktan oluşan zor konuları içermektedir. Bu nedenle çok iyi bir müzakere heyeti oluşturulmalı, müzakerelere çok iyi hazırlanılmalı, daha önceki müzakere süreçleri incelenerek dersler çıkartılmalıdır. Bu bağlamda AB ile üyelik müzakereleri, siyaset, iş dünyası, STK'lar ve medya zemininde bir, 'Milli dış politika meselesi' bağlamında değerlendirilmelidir.

Bu süreçlere katkıda bulunmak üzere MÜSİAD, Anadolu teşebbüs gücünün ve reel sektörün güçlü bir temsilcisi olarak, müzakere heyeti yanında, iş dünyası kuruluşlarının temsilcilerinden oluşacak bir Danışma Kurulu'nun oluşturulması ve bu kurulda aktif olarak görev almak istediğini hükümete ilemiştir.

17 Aralıktan sonraki gelişmeler, bedeli peşin ödenen ama nimetinin olup olmayacağı ise bile belli olmayan bir yola girme ihtimalini gündeme getirmişti. Bu bedeller fark edildikçe, adeta "önce evet deyip sora düşünmek" gibi bir durumun olmaması gerektiği ortaya çıkmaya başlamıştır. Esas olan halkımız ve milli menfaatlerimizdir. Bu nedenle şeffaflık bağlamında aşağıdaki hususlara hükümet özen göstermelidir:

1. AB ilişkileriyle ilgili olarak başta egemenliğin sınırlandırılması konusu olmak üzere, siyasî, ekonomik, hukukî ve sosyal alanlarda ne gibi durumlarla karşılaşacağımız konusunda insanlarımızın gerçek anlamda bilgilendirilmesi gerekir. İnsanlarımız, nasıl bir gelecekle karşı karşıya olduğunu bütün boyutlarıyla görmelidirler. İnsanlarımız bazı değerleri "zorunluluk" olarak kabul etmekle "benimsemek" arasında hangi tercihi yapacaklarına karar vermeli ve "ret edecekleri hususları" da önceden belirlemelidirler.

2. AB üyeliği, toplumun belirli kesimleri için özgürlük alanlarını genişletirken, başka kesimler için bu alanları daraltıyorsa yapacağımız şey, sivil toplum kuruluşları altında teşkilatlanmak ve dünya kamuoyuna sesimizi daha güçlü olarak duyurmak olmalıdır.

3. AB üyeliğini, "medeniyetlerin buluşma tecrübesi" olarak görmeliyiz. Yeni yetişen neslimize, kendimizi küçük gören bir psikolojiyle konuşmamalı, bin yıllık bir medeniyetin varisleri olduğumuzu vurgulamalıyız. Gençlerimize toplumsal bağlılık yaratmada kendi değerlerimizin önemini anlatmalı ve onları bu konuda eğitecek programlar oluşturmamız.

Okullardaki ders kitaplarında AB üyeliğini "ideal bir menzile varma" anlayış ve felsefesi içinde değil, tarihi sürecin belirli bir aşaması olarak tanıtmamız.

4. MÜSİAD, bu süreçteki gelişmeleri yakından takip ederek, halkımızı, yöneticilerimizi ve AB yetkililerini istekler, beklentiler ve dikkat edilmesi gereken konular hakkında uyarma görevini yerine getirmeyi sürdürecektir. AB'ye üyelik konusunda gösterilen performansın ayısının haklarımızın savunulması konusunda da gösterilmesini diliyoruz.

7.13.2. Müzakere Sürecinin Psikolojik ve Stratejik Arka Planı

1. Medeniyetlerin Diyalogu: Bir tarafın ilişkilerde "hakim", diğer tarafın da "mahkum" psikolojisinde olacağı bir üyelik müzakeresi ve hatta böyle bir sürecin sonunda gerçekleşecek tam üyelik iki tarafa da yarar getirmeyecektir. **MÜSİAD farklı toplumsal, tarihî ve kültürel geçmişe sahip ülkelerden meydana gelen AB'ye üyelik oluşumu içinde, ülkemizin bir takım ekonomik, hukukî ve siyasî kazanımlar sağlayacağını düşünür. Fakat aynı zamanda bizim de onlara kendi değerlerimizle belirli katkılar yapacağımıza inanır.**

"Değerlerin üstünlüğü" kavramı görecelidir. Taraflar bu konuda gereksiz dayatmalar içinde bulunmamalıdır. Uzun vadede istemesek de, Türk toplumu ile Avrupa toplumları arasında belirli kültürel uyumsuzluk alanları ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda, taraflar "farklılıklar içinde bir arada yaşama" kültürüne önem vermelidirler. Uyuşmazlık ortaya çıktığında AB topluluğu süper bir güç olarak baskı kuran değil, kültürel farklılıkları kabul eden bir yaklaşıma sahip olmalıdır. Eğer, Avrupa Birliği'ni gerçekten çoğulcu bir teşkilat olmaya zorlayamaz veya inandıramaz isek, kurulan ilişkiler yürümeyecektir. Sadece Türk halkıyla AB ülkelerinin ilişkileri değil, çoğulculuk olmadığından diğer üye ülkeler arasındaki ilişkiler de yürümeyecektir.

2. Türkiye'nin Bölgesel ve Küresel Konumu: MÜSİAD, niteliği ne olursa olsun Avrupa Birliği ile yoğun bir ilişki halinde olmayı tarihî açıdan, coğrafya açısından, sosyo-ekonomik şartlar ve siyaset açısından bir zorunluluk olarak görür. Bu zorunluluk, tek yönlü değil, çift yönlüdür. Türkiye, günün birinde AB üyesi olsa da olmasa da, ciddi bir Avrupa siyasetine sahip olmalıdır. Bu Avrupa siyaseti, ne kıta içinde yok olma, ne de ilişkileri keserek ayakta kalma felsefesine dayanır. Bu siyaset, ilişkileri dengeleme ve mütekabiliyet esasına dayanmalıdır.

Türkiye-AB ilişkileri, "Türkiye'nin AB üyeliği" çerçevesini aşan bir öneme sahiptir. Türkiye, kendi iç dinamikleri bakımından medeniyet iddiası olan ve kendini merkez olarak görmesi gereken bir ülkedir. AB üyeliği, Türkiye'nin "Merkez Ülke" olma iddiasından vazgeçeceği anlamına gelmemelidir. AB üyeliği, Türkiye'yi başta yakın komşuları olmak üzere, diğer Afro-Avrasya ülkelerinden uzak tutmamalıdır. Türkiye birleştirici bir ülke olmalıdır, Avrupalıların da Asyalıların da bize bakış açıları farklı olabilir. Her iki taraf da bizi biraz daha kendilerinden görmek isteyebilirler. Türkiye, tek başına Avrupa'nın veya Doğu'nun diğerine uzantısı değildir. Yolların kavşak noktasında yer alan ülkemiz, kıtalara eşit mesafede "merkez ülke" olmak zorundadır, Sahip olduğumuz medeniyet anlayışı, kıtaları, ırkları, ülkeleri ve milletleri birleştirme özelliğine sahiptir.

Türkiye'nin AB üyeliği, başta ABD ve Rusya olmak üzere diğer küresel güçleri karşısına alma tarzında oluşmamalıdır. AB içinde veya dışında, Türkiye diğer küresel güçlerle çok yönlü ve denge temeline dayalı olarak ilişkilerini sürdürmeye devam etmelidir.

Türkiye'nin AB üyeliği, Türk Cumhuriyetlerinden ve İslâm ülkelerinden kopma, İslâm ülkelerine karşı bir blokta yer alma anlamına da gelmez. AB üyesi olan bir Türkiye projesi, İslâm ülkeleriyle Batı ülkelerinin diyalogunu kolaylaştıran ve dünya barışına daha iyi hizmet etme yollarını açan, yeni ve orijinal bir yapılanma olarak görülmelidir. Türkiye, İslâm ülkeleri arasında önemli bir konuma sahiptir, Türkiye'nin AB üyeliği, İslâm ülkeleri ile işbirliği yapılmasına, ilgili organlarda üstlendiği görev ve sorumluluklarını sürdürmesine engel değildir.

3. Kalkınmada İç Dinamikler Esas, AB Yardımcıdır: MÜSİAD, Türkiye'nin AB üyeliğini tek başına ekonomik kalkınmada bir tür finansal kaldıraç mekanizması olarak görmez. AB üyeliğinden toplumun geniş kesimlerinin iş, aş ve

daha müreffeh bir hayat yakalamak üzere çeşitli beklentilerinin olması gayet doğal olmakla birlikte MÜSİAD, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasî yönden iyileşmesinin dış etkilere ziyade, toplumların kendi iç dinamikleriyle gerçekleştirilebileceği gerçeğini savunmaktadır.

Türkiye sadece zengin olmak için AB'ye girmek istememektedir. Ekonomik nedenler, tarihî, siyasî, hukukî, askerî ve toplumsal nedenler hep birlikte toplumumuzu etkilemiş ve sonuçta hükümet bu yönelim karşısında AB üyeliği yolundaki çalışmalarını ağırlıklı bir tercih haline getirmiştir. AB üyesi ülkeler de Türkiye'ye sadece "Pazar" kavramı çerçevesinde bakmamalıdır. Üyelik sürecinde Türkiye'nin sahip olduğu önemi her açıdan dikkate alan bir değerlendirme yaparak ilişkiyi "fakirlik", "zenginlik" nosyonunun ötesine taşımalarıdır.,

MÜSİAD, toplumumuzun sahip olduğu değerlerin, bin dolarla ifade edilen gayri safi milli hasıla rakamlarıyla ölçülemeyeceğini düşünür. "Avrupa müktesebatı" adı altında toplanan "uluslar üstü" değerlerden söz edilmektedir. Söz konusu uluslar üstü değerler, tartışılmaz ve dokunulamaz bir özelliğe sahip değildir. MÜSİAD, bu değerlerin rasyonelliğini, haklılığını, farklı kültür ve değerlere sahip insanların hassasiyetlerini hesaba katıp katmadığını, tüm insanlar için eşit ve adil sonuçlar doğurup doğurmadığını araştıran ve sorgulayan bir yaklaşıma sahip olacaktır.

4. Farklı ve kutuplaşan duruşların, müzakere gücünü zayıflatan psikolojik zafiyetler ortaya çıkarma tehlikesi vardır. Önümüzdeki yıllarda AB ile olan ilişkilerin daha çok iktisadî ve siyasî alanda gerçekleşeceği görülmektedir. Bu ilişkilerde hükümetler, uzun vadeli düşünmeli ve baskı altında olma psikolojisiyle ülke menfaatlerini olumsuz yönde etkileyecek politikaları kabullenmekten kaçınmalıdırlar.

Milletimizin çoğunluğunun zihnine ve gönlüne yerleşmeyecek bir yaklaşım eğer oldu-bittiye getirilip kabul edilirse, bu karar tarihî bir hata olarak değerlendirilecektir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasını engellemek için parlamento, siyasetin diğer unsurlarına ve sivil toplum örgütlerine önemli görevler düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları seslerini yükselttiği ölçüde hükümetler AB kurumlarından gelen baskılara daha kolay direnç gösterebileceklerdir. Tarihî hatalardan kaçınmak sadece hükümetlerin değil, tüm halkımızın ortak sorumluluğu olarak görülmelidir.

7.13.3. AB'nin Geleceği Konusundaki Belirsizlikler

1. Kimlik ve vizyon Sorunu: "Topluluk" mu, "Birlik" mi?: AB bir "Soğuk Savaş" dönemi projesi olarak hayata geçirilmiştir. Kimliğini ve varlık nedenini de bir ölçüde buna dayalı uluslararası konjonktürden almaktaydı, Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin birlik içinde global güce dönüşerek ve daha da güçlenerek varlığını sürdürmesine yardım edecek bir kuşatıcı fikrin henüz oluşmadığı ve zaman alacağı anlaşılmaktadır.

Müzakere sürecini etkileyecek bir diğer husus, AB'nin önümüzdeki yıllarda alacağı şekildir. AB 25 üyeli olmaya yeni almaktadır. Henüz bu konuda idarî ve ekonomik açıdan ne türlü sorunların çıkacağı tam olarak belli değildir.

AB ekonomilerinin içinden geçtiği süreç başka bir olumsuzluğa işaret etmektedir. İşsizlik oranları yüksek, nüfus çok yaşlı ve sosyal güvenlik sistemlerinin bunu kaldırma kabiliyeti hızla azalmakta, durgunluk göstergeleri nedeniyle hükümetler Maastricht kriterlerine göre belirlenen bütçe açığı (Milli gelirin %3'ünü aşmamak) sınırlamasından son derece rahatsız olmuş durumdadırlar.

Bütün faktörler dikkate alındığında AB'nin zihninde taşıdığı Türkiye'ye yönelik "hazım" probleminin derinleşmesi beklenebilir.

2. AB'nin "Türkiye Sorunu": Mevcut kimlik ve vizyon eksikliğine, bir de Fransa ve Hollanda'da Mayıs sonunda yapılan AB Anayasası referandumlarında hayır sonucu çıkması sonrası yaşanan siyasî gelişmeler, ayrıca Almanya'da yaşanan erken seçim gelişmeleri eklendiğinde, AB'nin bir "topluluktan" "birliğe" henüz geçemediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin müzakere aşamasına gelmiş olması AB'nin ilk defa söz konusu gerçeğe bu derinlikte yüzleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda konumunu sorgulaması gereken AB'dir. Türkiye'nin, farklılıklarını terkederek, iddiasızlaşarak ve homojenleşerek AB üyesi olması küresel barışa hizmet etmeyeceği gibi, AB'nin küresel bir güce dönüşmesi de bu şekilde gerçekleşemez.

Avrupa'nın, tarihsel ve kültürel olarak bir "Türk" sorununun olduğu açıktır. Türkiye'yi üye yapmadan, "yaparmış gibi" yaparak bu konuda mesafe almaya çalıştığı izlenimini vermektedir. AB'nin bunu aştığını gösterme zarureti vardır.

AB'nin ekonomik, siyasî ve sosyal açılardan aday ülkeyi bünyesine katmaya hazır olması gereği, 17 Aralık belgesi- nin 5, paragrafında tekrar dile getirilmiştir. Bu ifade, reel siyasi analiz açısından doğrudan Türkiye'yi hedef almak- tadır. Türkiye'nin önüne Kopenhag kriterlerine ilave olarak, dolaylı yollardan konulmaya çalışılan "Sosyal Uyum" anlamında yeni sınırlamalar getirilmektedir.

Bu şartlarda Türkiye'nin, AB kamuoyuna rağmen AB üyesi olamayacağı da hesaba katılırsa, maliyetinin peşinen ödendiği ama "ucu açık" müzakere sürecinde milli menfaatler azami düzeyde korunmalıdır.

Ayrıca Türkiye müzakerelere başlamadan veya başlamış gibi yaptıktan kısa bir süre sonra bütün bu belirsizlikler ne- deniyle uzun bir süre masada muhatap bulamayabilir. Kurumsal düzeyde olmayan muhtelif ve münferit sesler sü- rekli yükselebilir, çeşitli lobiler üzerinden Türkiye'ye gündemler dayatılabilir.

Diğer taraftan, Avrupa kamuoyunun Türkiye'ye olumlu bakmasının da müzakere ve üyelik sürecinin sağlıklı bir şe- kilde sürdürülebilmesi için gerekli ama yeterli şartları sağlamadığı ifade edilmelidir. AB'nin Türkiye'ye yönelik ola- rak gündeme getirmeye başladığı gündemler ve ekonomide yaşanacak uyum süreçleri dikkate alındığında, Türk ka- muoyunun AB desteğinin otomatik olmadığı, siyasal tablonun, toplumsal tepkilerle değişebileceği ve bunun Türki- ye'nin iç yapısında da radikal değişimleri gündeme getirebileceği de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. AB otorite- lerini Türkiye toplumunun gönlünün kazanılması gibi bir görev de beklemektedir.

Nitekim AB Anayasasının önce Fransa, ardından da Hollanda'da reddedilmiş olması, Almanya'da yakında yapılacak genel seçimlerde Türkiye'ye imtiyazlı ortaklık formülünde direten merkez sağın seçimleri kazanma ihtimalinin yük- sek olması, yukarıdaki yaklaşımı güçlendiren gelişmelerdir. Türkiye'nin AB üyeliği bir devlet politikasına dönüşmüş durumdadır ancak, AB'de Türkiye'nin üyeliği çok bilinmezli bir denkleme göre belirlenecektir.

3. Kıbrıs Sorunu: Kıbrıs konusunu bir "soruna dönüştüren", sonuç alınmadan Kıbrıs Rum Kesimi'ni üye olarak içi- ne alan AB'nin kendisidir. Türkiye ve KKTC tarafı buna rağmen Annan Planını referandumda onaylayarak sorunun çözümü için azami fedakarlık göstermiştir. Türkiye ayrıca Gümrük Birliği anlaşmasını Rum Yönetimini resmen tanımadan Rum Kesimi'ni de kapsayacak şekilde onaylayacağını taahhüt etmiştir. Buna rağmen hala sorunun çö- zümünde Türkiye'den ilave adımlar atması beklenmekte, ancak AB Kuzey Kıbrıs'la ilgili taahhütlerini dahi tutma- maktadır. **Türkiye, Ankara Anlaşması'nın 10 yeni üye ülkeye genişlemesi durumunda, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımadığı rezervini mutlaka koymalıdır.**

4. Kalıcı Sınırlamalar: AB 1999 Helsinki Zirvesi'nde, diğer Merkezî ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne (MDAÜ) nasıl dav- randıysa, Türkiye'ye de aynı şekilde davranacağına dair söz vermişti. Ama son zamanlarda "özel statü" ya da " im- tiyaz ortaklık" lafı ortalıkta telaffuz edilmektedir. Her halükârda, **2. sınıf üyelik olabilecek daimi sınırlamaların Tür- kiye tarafından kabul edilmesi bu şartlar altında mümkün değildir, olmamalıdır.**

5. Emegün Serbest Dolaşımı: Türkiye GB üyeliği sonrasında emegün dolaşımı konusunda AB'den bir çifte standarda zaten maruz kalmıştı. Serbest dolaşım konusundaki sınırlamaların kalıcılığını kabul etmenin, otomatik olarak Türkiye'yi ikinci sınıf üye durumuna düşüreceği açıktır. Kalıcı kısıtlamayı Türkiye kesinlikle kabul etmemelidir.

6. Yapısal Fonlar ve Tarım Uyum: Ortak Tarım Politikası ve Bölgesel Fonlar AB'nin yıllık bütçesinin en büyük kıs- mını oluşturmaktadır. Türkiye'de istihdamın yüzde 34'ünü oluşturan ancak millî gelirden aldığı pay sadece yüzde 12 olan tarım kesiminin uyum süreci son derece büyük bir zorluğa işaret etmektedir, Türkiye'nin bunu kısa za- manda ve destek olmadan kendi başına gerçekleştirmesi imkansız gibidir.

Türkiye açısından müzakerelerde özellikle tarım alanındaki yapısal uyum çalışmaları sonucunda uzun vadede 7 milyon tarım işçisinin 4 milyona düşmesinin beklenmesi, zaten işsizliğin önemli bir sorun olduğu ülkemizde yeni bir sıkıntı kaynağı oluşturabilir. Tarım yanında, çevre sağlık, kimya standartlarına uyum alanında da zorlanmamız muhtemeldir. Bu nedenle AB'nin diğer aday ülkeler için hangi ölçülerde yapmışsa, Türkiye için de yapısal uyum zorluklarını hafifletmek amacıyla mali fon desteğinde bulunması gerekir. **Türkiye olarak tarımsal nüfusun azalaca- ğı bölgelerde gıda sanayi ve hafif tüketim ürünleri sanayilerinin kurulması, ve geleceğin sektörü olan organik tarımın geliştirilmesi hususunda hükümetimiz iyi bir planlama ve yönlendirme yapmalıdır.**

MÜSİAD, Türkiye'nin AB'ye üye olan diğer ülkeler gibi, topluluk ortak havuzunda biriken destekleme paylarından hak ettiği payı tam olarak alması gerektiğini ve bunu talep etme hakkı olduğunu düşünür. AB, eğer "adalet" ve "hakkaniyet" nosyonuna sahipse, ülkeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliğinin ortadan kaldırılması için Türkiye'ye yönelik uygulamalarında da bu yönde hareket etmelidir.

7. 3 Ekim 2005 Müzakere Çerçevesi ve Süreci : Brüksel Zirvesi sonucunun 23. paragrafı müzakerelerin temel yapısını ortaya koymaktadır. Daha önce 31 bölüm olarak düzenlenmiş olan AB müktesebatı Türkiye çerçevesi içinde daha fazla başlık (35) altında değerlendirilebilir. Teknik olarak müzakere süreci Avrupa Komisyonu ile yürütülmektedir. Ancak, bir fasıla kapanıp yeni bir fasıla açılırken, her defasında Hükümetlerarası Konferans denilen 25 üyeli kurumun karar alması gerekmektedir. Fakat bu kararın oy birliği gerektirdiği gerçeği, her seferinde Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan başta olmak üzere çeşitli ülkelerin engellemelerini gündeme getirecek gibi gözükmektedir.

8. Müzakerelerin Ucunun Açık Olması: AB'nin "hazım sorunlarını" yansıtan bir başka husus ta müzakerelerin "ucunun açık olduğunun", altı çizilerek ifade edilmesidir. Bize göre, burada asıl rahatsız olunması gereken nokta, müzakerelerin ucunun tabiatı gereği açık olup olmaması değil, bu durumun Türkiye için altı çizilerek ifade edilmesidir.

Yine aday ülke (Türkiye'nin) Kopenhag kriterleri çerçevesi içinde yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda, üyelik dışında bir formülle AB limanında tutulması gerektiği ifade edilmektedir. Bütün bu ifadeler, AB'nin kendi iç kamuoyunu rahatlatma maksadına yönelik olabilir. Ancak, bütün bunları değerlendirince, gittiğimiz süreçte, tam üyelikten eksik bir takım entegrasyon modelleri içinde bırakılma ihtimalinin hiç de yabana atılacak bir ihtimal olmadığı gerçeği ile yüz yüze gelmekteyiz.

9. Müzakerelerin Askıya Alınabilirliği : 17 Aralık Brüksel Zirvesi sonucunda demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve sürekli ihlali durumunda, üye devletlerin üçte birinin isteği ile ya da Komisyon kendi iradesiyle, müzakerelerin durdurulmasını gündeme getirilebilir.

AB'nin insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkelerini savunma biçimi, Türk halkına yeterince inandırıcı gelmemektedir. Çünkü AB, Türkiye'de insan haklarını savunurken, sadece azınlıklar, dil konusu ve ruhban okulu gibi konuları gündeme getirmektedir. Fikir, ifade ve dinî inançlara göre yaşama hürriyetleri açısından Türk toplumunun ihtiyaçlarını ve beklentilerini bir bütün olarak görmemektedir. Sadece kendi müktesebatıyla ilgili olan konuları gündemine almakta, insan hakları ihlalleriyle ilgili diğer konuları yok saymaktadır. Örneğin, başörtülü öğrencilerin temel inanç hürriyetlerinden ve eğitim haklarından mahrum bırakılmasına, kamu işyerlerinde çalıştırılmamasına, işyerlerinde ibadethane açılmasına ve çalışanların serbestçe Cuma namazına gitmelerine hâlâ resmî olarak izin verilmemesine; işyerlerinde oruç ibadetini yönelik yemek çıkarma düzenlemeleri yapılmamasına ilgisiz kalmaktadır.

10. İyi Komşuluk ve Ege Sorunu: 17 Aralık Brüksel Zirvesi kararlarının 20. paragrafı ismi net olarak konulmamış olsa da, Ege sorunudur. Paragraftaki iki nokta önemlidir: Türkiye'nin AB süyesi devletlerle olan sınır sorunlarının çözülmemesi giriş sürecini etkileyecektir. Açıkçası, Ege sorunu, Türkiye'nin AB üyeliği önünde engel olarak durmaktadır. İkinci nokta da, çözüm yeri olarak Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) gösterilmesidir.

Türkiye'nin elverdiği ölçüde, Ege ve Kıbrıs gibi meselesini, AB'ye girme konusundan ayırmaya çalışması gerekmektedir. Aksi takdirde, AB bünyesinde olan Yunanistan ve GKRY karşısında, fazla bir başarı şansımız olmayacak.

11. Ermenistan ve AP'nun 15 Aralık 2004 Bildirisi: AB yetkilileri, Ermenistan ile iyi ilişkilerin kurulması ve bu ülke ile sınırların açılmasının gerekliliği yanında, 'Ermeni soykırımı' ifadesini kullanmaktan çekinmemekte, hatta daha da ileri giden bazı ülkeler sözde soykırım iddialarını reddeden açıklamaları suç sayma girişiminde bulunmaktadır. AB'de Türkiye sözkonusu olduğunda her konuya nasılsa bir çifte standart penceresinden bakıldığını ve tahammülsüzlük gösterildiğini sergilemiştir. Sınırların kapalılığı konusu, 27. fasıla olan Ortak Savunma ve Dış Politika'da gündeme gelecektir. AB yetkilileri bir çok kez bu sorunu müzakere süreci boyunca, müzakere ile hiç bir ilişkisi olmamasına rağmen, kullanacaklarını ortaya koymuşlardır.

Yine rapor, Türkiye'deki 'etnik ve dinî azınlıklardan bahsederek yeni azınlıklar üretme telaşındadır. Ayrıca Avrupa Parlamentosu, Türkiye'den, Güneydoğudaki husumetin bitmesi için, hükümetten silahlarını bırakmayı 'tercih' eden Kürt güçler ile uyuşma yolunda daha aktif olmasını istemektedir.